

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	[5]
สารบัญ	[7]
บทความ: Articles	

❖ สวนเกษตรแปลงผักหน้าหอนิสิต: พุทธบูรณาการทางสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาว่าด้วยการกิน Agricultural Garden in Front of The Students' Dormitory: Buddhist Integration in Social Sciences and Anthropology About Consumption.....	1
ภัทรพล ใจเย็น Phatrachol Jaiyen	
❖ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช Factors Influencing Student Persistence in Sukhothai Thammathirat Open University.....	13
กฤษกร เจือดี Kunchorn jueti	
❖ ชีวิตหลังความตาย Life after death.....	23
ชาญชัย ฤทธิร่วม, กฤตเมธ บุญนุ่น และ สังกัด เทียนจันทิก Chanchai Ritruam, Krittamet Boonnun and Sangud Tianchantuak	
❖ การกลั่นแกล้งตามมุมมองพระพุทธศาสนา Bullying in Buddhism Perspective.....	31
แม่ชีประครอง งามชัยภูมิ Mae Chee Prakrong Ngamchaiyaphum	
❖ เมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท Loving-Kindness in Theravada Buddhism Scriptures.....	45
พระปลัดวุฒิพงษ์ กิตติวงษ์ Phrapalad Wuthiphong Kittiwanno	

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
❖ หลักพุทธธรรมด้านสุจริตธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมไทย Dhamma principles of honesty for the development of Thai society..... พระครูใบฎีกาสุทัศน์ ธมฺมปาโล Phrakrubaidika Suthat Thammapalo	53
ภาคผนวก	
คำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารธรรมวัตร	

สวนเกษตรแปลงผักหน้าหอนิสิต: พุทธบูรณาการทางสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาว่าด้วยการกิน

Agricultural Garden in Front of The Students' Dormitory: Buddhist Integration in Social Sciences and Anthropology About Consumption

ภัทรพล ใจเย็น

Phatraphol Jaiyen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Corresponding Author's Email: phatraphol1@hotmail.com

Received September 5, 2020; Revised October 10, 2020; Accepted November 11, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดรหัสองค์ความรู้ผ่านสวนเกษตรแปลงผักหน้าหอ ผ่านแนวคิดพุทธบูรณาการทางสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาว่าด้วยการกิน ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลการการศึกษาที่พบ การปลูกผักเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นโดยมีฐานของการศึกษาเพื่อการวิจัย แต่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นส่วนผสมของการผลิตอาหารเพื่อการบริโภค การสร้างการเรียนรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดในเรื่องความเป็นไปได้ ทั้งในส่วนของการหลักทางพระพุทธศาสนาที่บูรณาการเข้ากับการทำงานทั้งในส่วนของการประหยัด ออม ตามหลักเศรษฐกิจ การเรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริงที่เรียกว่า “ปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ” ทำให้เกิดกระบวนการโดยมีเป้าหมายเป็นการเชื่อมโยงศาสตร์ของความรู้แบ่งปันเป็นน้ำใจ แบ่งเป็นประสบการณ์และมิตรภาพ สะท้อนวิถีทางสังคมของมนุษย์ที่ว่าด้วยการกิน และมานุษยวิทยา ว่าด้วยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ดังปรากฏที่แปลงผักหน้าหอ นิสิตด้วย

คำสำคัญ: สวนเกษตรแปลงผักหน้าหอ นิสิต, พุทธบูรณาการทางสังคมศาสตร์, มานุษยวิทยาว่าด้วยการกิน

Abstract

This article has the objective for deciphering the knowledge through the agricultural garden in front of the dormitory through the concept of Buddhist integration in social sciences and anthropology about consumption by using the documentary study, research works, interviews and participatory observation.

The findings of the study found that the vegetables planting is an activity that based on education for research. But it happens as the mixture of food production for consumptions, to create the learning center under the concept of possibility that the principle of Buddhism is integrated into the work and in term of saving according to the principle of economics. To learn by actual doing is called as “Parichatti(study)-Patibatti(practice)-Pathiweth(deed result) that creates the process with the goal of sciences connection of knowledge sharing as the

hospitality, experience and friendship that reflect on the social method of human beings about consumption and anthropology about human relations as appeared on the agricultural garden in front of the students' dormitory.

Keywords: Agricultural garden in front of students' dormitory, Buddhist integration in social sciences, anthropology about consumption

บทนำ

ผู้เขียนสังเกตแบบมีส่วนร่วมหลายครั้งและหลายวันในกิจกรรมเชิงออกแรง มีแปลงผักหน้าหอเป็นที่ยานกิจกรรม และได้คุยกับเจ้าของกิจกรรมดังกล่าวมีพระครูน้อย (พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ, ผศ. ดร. คณะครุศาสตร์) หลวงพี่คมสันต์ (พระคมสันต์ จิตเมธโส, ผศ./คณะสังคมศาสตร์) เป็นต้น ประหนึ่งเป็นการตามดู ตามสอบถามว่าคิดอะไร นัยหนึ่งเป็นเรื่องของการผลิตอาหาร หรือผักเพื่อลดต้นทุนก็ไม่ปาน ประจวบเหมาะกับสถานการณ์ของโควิด-19 ที่กำลังระบาดจึงได้ยินประโยคหนึ่งว่า ถึงร้านอาหารไม่เปิดก็อยู่กันได้ด้วยมีผัก เป็นปัจจัยหลัก หรือผลิตแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพได้ ซึ่งในข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสถานการณ์นี้ อาหารมีความสำคัญสำหรับการยังชีพ ผู้เขียนสำรวจข้อมูลทางสื่อออนไลน์พบข้อความว่า “...อาหารการกินในวัฒนธรรมต่าง ๆ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดได้เท่านั้น หรือพูดอีกอย่าง มนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ก็ตรงที่เราไม่ได้ กินเพื่ออยู่ อย่างเดียว...” น่าสนใจตรงที่ว่าอาหารเป็นเงื่อนไขทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และทำให้เกิด “ห่วงโซ่” ที่เรียกว่ากลไกการผลิตอาหารเพื่อการยังชีพขึ้นด้วย นอกจากนี้ “...อาหารจึงไม่ใช่แค่คุณค่าเชิงโภชนาการ แต่มีคุณค่าทางสังคมกำกับอยู่ด้วย...” อีกนัยหนึ่งอาหารยังเป็นการจัดชั้นทางสังคมด้วยก็ไม่ผิดเสียทีเดียว “...You are what you eat ว่า คุณกินอาหารชนิดไหนก็จะเป็นคนชนิดนั้น...” (สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, 2563) อาหารการกิน จึงเป็นการจัดลำดับทางสังคม รวมถึงสะท้อนถึงวิทยาการแห่งความเป็นมนุษย์พัฒนาการกินไปสู่รูปแบบและวิถีต่าง ๆ อาหารการกินจึงเป็นเรื่องของลักษณะวิถี และสะท้อนถึงความเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง จังหวัดตนเอง ชาติพันธุ์ตนเอง หรือรัฐชาติของตนเอง เราจึงเห็นอาหารไทย อาหารจีน ฝรั่งเศส อาหารอิตาลี อาหารอินเดีย เวียดนาม และอีกสารพัดอาหารของนานาชาติ เป็นต้น แต่ทั้งหมดสะท้อนถึงความแตกต่างหลากหลายในวิถีของการกิน แต่ในความเหมือนคือมนุษย์ทุกชาติพันธุ์ภาษาต้องกิน

แปลงผักหน้าหอ เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์เดิม แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมความยากลำบากที่เรียกว่า Covid 19 ด้วย ให้เกิดการเรียนรู้ภายใต้สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มีเงินแต่ทำอะไรกินไม่ได้ด้วยร้านค้าอาหารปรุงสุกไม่เปิด ด้วยมาตรการที่ทางภาครัฐกำหนดเพื่อป้องกันสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสที่เกิดขึ้น ดังนั้น แปลงผักหน้าหอจึงถือว่าเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญ ที่มีความจำเป็นคราวเดียวกันไปด้วย ทั้งด้วยเห็นการเริ่มต้นตั้งแต่การขุด เตรียมดิน ปลูก ถอนหญ้า และอีกสารพัด จนกระทั่งผักไปจบเป็นอาหารปรุงสุกในครัว ต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งปัจจุบัน (ขณะเขียนบทความ) การเขียนนี้จึงประสงค์สะท้อนคิดในกิจกรรมวิถีชีวิตคือการปลูกผัก ที่เป็นแหล่งผลิตอาหาร ทั้งยังเป็นงานวิจัยที่ศึกษาหาความรู้ในกระบวนการที่เนื่องด้วยแปลงผัก และการเชื่อมกับศาสตร์อื่น ๆ ที่ว่าด้วยการกิน อยู่ หลับ นอน การเขียนจึงเขียนจากสิ่งที่เห็น ถอดความ และเชื่อมโยงสะท้อนให้เห็นว่าวิถีของการกินเป็นธรรมชาติของมนุษย์ การผลิตอาหารเพื่อการบริโภคเป็นวิถีของมนุษย์ เป็นภูมิปัญญาที่เนื่องต่อจากอดีตถึงปัจจุบัน รู้จักหา กิน ล่าสัตว์ จนกระทั่งสามารถผลิต กักตุน สร้างพลังผ่านอาหาร กลายเป็นการแย่งชิงอาหาร แหล่งอาหาร หรือแหล่งทรัพยากร ดังที่เกิดขึ้นทั่วโลก ซึ่งในบทความนี้จะได้นำมาเล่าแบ่งปัน ถอดบทเรียน สะท้อนคิด เพื่อให้เห็นสิ่งที่ได้พบเห็นจากแปลงผักหน้าหอนี้ต่อไป

มนุษย์กับการกินในเชิงสังคมและมานุษยวิทยา

วัฒนธรรมอาหาร เป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในโลกนี้ ดังนั้นห่วงโซ่ของอาหาร และอุปาทานของอาหารจึงเป็นความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์คนหนึ่ง ๆ การกินอยู่หลับนอน การกินจึงเป็นปัจจัยสำคัญของมนุษย์ในโลกนี้ มนุษย์รู้จักกินอาหารเมื่อประมาณ 17,000 ปี ต้องออกเสียงว่าหนึ่งหมื่นเจ็ดพันปีก่อนคริสตศักราช นับย้อนหลังไป 2020 ปี และบวกไปอีก 17000 ปี มนุษย์กับประวัติศาสตร์ ความเชื่อมโยงเกี่ยวกับอาหารโลก ประวัติและพัฒนาการของการกินที่หลักฐานข้อมูลว่าเริ่มขึ้นตอนนั้น โดยมนุษย์รู้จักกินแรก ๆ เลย คือ น้ำ น้ำแข็ง เกลือ หอยนางรม หอยเชลล์ หอยแมลงภู่และหอย ตระกูลปลาหมึก ตัวเล็ก ตัวใหญ่ แมลง ปลาและกบ เห็ดและผักใบเขียว หมี เนื้อกวางและเนื้อม้า ไข่และไขกระดูก ข้าว ข้าวฟ่าง ข้าวและลูกเดือย ข้าวเอมเมอร์ เมื่อ 1.6 หมื่นปี และมารู้จักกินข้าว ขนมปัง และน้ำซูปตอน 1 หมื่นปีก่อนคริสตศักราช อาจมีคำถามว่าทำไมยาวนานขนาดนั้น หรือมารู้จักการกินไอซ์ครีมเมื่อประมาณ 3,000 ปีที่แล้ว ซึ่งในมุมผู้เขียนอาจตีความได้ว่ามนุษย์ กับสิ่งมีชีวิตเกิดมาพร้อมกับการกินส่วนจะกินอย่างไร ฉีกกินเลยสด ๆ เจอแล้วหักใส่ปากเลย รู้จักก่อไฟ ประยุก หุง ต้ม ปิ้งย่าง ก็คงเป็นวิวัฒนาการที่มาพร้อมกับช่วงเวลาของมวลมนุษยชาติในองค์รวมเป็นพัฒนาการอีกขั้นตอนหนึ่งดังที่ทราบกัน ดังนั้นประวัติศาสตร์และพัฒนาการของอาหารอยู่คู่มนุษย์มาอย่างยาวนาน เมื่อไปศึกษาดูประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในโลกนี้ จะว่าด้วยเรื่องของอาหารเป็นปัจจัยหลัก ในหนังสือ An Edible History of Humanity ที่เขียนโดย Tom Standage (2010) "อาหาร" คือรากแห่งอารยธรรมทั้งปวง ปราศจากอาหาร อารยธรรมไม่อาจเกิดขึ้นได้ แต่เมื่อมนุษย์วิวัฒนาการขึ้นมาได้เพราะอาหารแล้ว ขึ้นต่อมาเราจะพบว่ามนุษย์ได้นำอาหารมาใช้ในแง่มุมอื่น ๆ อย่างกว้างขวางมาก เช่น ใช้เป็นเครื่องมือทางการทหาร เครื่องมือแห่งการต่อสู้ทางอุดมการณ์ หรือแม้กระทั่งเครื่องมือในการโกหก หลอกลวงในระดับชาติและระดับโลก หรืออาจพูดอีกอย่างหนึ่งก็ได้ว่า มนุษย์ได้ใช้อาหารในการทำลายกันและกันด้วย ผู้เขียนได้เล่าถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ทุกเช้า กลางวัน และเย็น ซึ่งก็เป็นเรื่องของอาหาร ที่โยงใยไปถึงสังคม การเมือง ศาสนา ปรัชญา เศรษฐศาสตร์ และอีกหลาย ๆ เรื่อง

ในงานศึกษาของไพลิน กิตติเสรีชัย (2557) ในบทความเรื่อง “มหาอำนาจอาหาร” ที่ให้ข้อมูลว่ากระบวนการในการควบคุม “อาหาร” สามารถเพิ่มพูนอำนาจ ความเข้มแข็งให้กับชาติมหาอำนาจทั้งในระดับประเทศและระดับโลก สหรัฐอเมริกาในยุค Pax Americana ที่ดำเนินมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน (จักรี ไชยพิณี, 2561) การผลิตอาหาร การกำหนดพฤติกรรมผู้บริโภค ถูกควบคุมโดยมหาอำนาจผ่านความร่วมมือ ระหว่างรัฐบาลและบริษัทข้ามชาติ ในการกดดัน หรือ “ล๊อบบี้” รัฐบาล ให้กระทำตาม หรือไม่กระทำตาม เป็นต้น หรือกรณี วัฒนธรรม “อาหารจานด่วน-Fast Food” (KFC, เบอร์เกอร์คิง พิซซาฮัท ดังกิ้น’ โดนัท ฯ) และนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ “พันธุวิศวกรรม” ในความหมายนี้อาหารเป็นเครื่องมือควบคุมมนุษย์หรือโลกนี้ก็คงไม่ผิด หรือในงาน จารุณี วรรณศิริกุล (2559) ที่เล่าผ่านหนังสือ ประวัติศาสตร์...บนเส้นทางอาหาร “อาหาร” (An Edible History of Humanity) ของ Tom Standage ผ่านภาคภาษาไทย แปลโดย โทมัส สุขปรีชา ที่ให้แนวคิดสั้น ๆ ผ่านหนังสือว่า “อาหาร” เป็นปัจจัยสำหรับการดำรงชีวิตแต่อีกนัยหนึ่งอาหารก็เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม เศรษฐกิจ การเมืองศาสนา รวมถึงเป็นเครื่องมือทางการทหาร และอื่น ๆ อีกซึ่งมีผลต่อเปลี่ยนแปลงและสร้างประวัติศาสตร์โลก

ดังนั้นเมื่อจำเพาะไปที่ประวัติศาสตร์การกิน และประวัติศาสตร์ของอาหาร คงเกิดขึ้นมาพร้อมกัน เพราะมนุษย์ สัตว์ สิ่งมีชีวิตคงอยู่ได้ด้วยอาหาร ส่วนความซับซ้อนและวิธีการกินคงเป็นอีกเรื่องหนึ่ง หากดูในคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ที่มีอายุศาสนากว่า 2020 ปี การรับประทาน ขนมปัง (สัญลักษณ์แทนพระกาย

ของพระองค์) และ เหล้าองุ่น (สัญลักษณ์แทนพระโลหิต) การประกอบพิธีศีลมหาสนิท เพื่อให้ชาวคริสต์ระลึกถึงคุณของพระเจ้า เพื่อการประกาศยอมรับว่าพระเจ้าได้สถิตอยู่ในกายตน (Alvin Kimel, 2004) หรือ เหตุการณ์ที่อดัมกับอีฟ กินง้วนดิน ล้วนเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องของการกินและการกินในศาสนาคริสต์ (ธีรพงษ์ มีโธสง, 2561) ในศาสนาอิสลามในคัมภีร์อัลกุรอาน ที่มีอายุศาสนาเกินกว่า 1800 ปี ก็มีแนวคิดเป็นศาสนบัญญัติเรื่องการให้กิน และห้ามกิน และวิธีการได้มาก่อนกิน ฮินดูศาสนาที่มีอายุกว่า 2 พันปี ชาวฮินดู ถือว่าโค เป็นพาหนะของพระศิวะ ดังนั้นการฆ่าโค (วัว) ถือเป็นบาปหนัก ชาวฮินดูไม่กินเนื้อวัว แต่ก็มีบริโภคนมวัวซึ่งถือว่าเป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์ใช้ทั้งดื่มและประกอบพิธีทางศาสนา ลัทธิเต๋าเชื่อว่าการงดเว้นเนื้อสัตว์ทั้งปวงเป็นการให้ชีวิต เมื่อไม่มีผู้กินก็ไม่มีผู้ฆ่า (Shawn 2009) ศาสนาซิกข์สีกายนามธารี (Namdhari/Sikh) จะดื่มน้ำบริสุทธิ์ที่มาจากธรรมชาติเช่นน้ำฝน อาบน้ำ และปรุงอาหารจากธรรมชาติเท่านั้น อาหารมังสะคืออาหารที่ต้องไม่เบียดเบียนชีวิตหรือการฆ่าเท่านั้น (Joginder, 2014) ในพระพุทธศาสนาที่มีอายุเกินกว่า 2600 ปี ก็ใช้แนวคิดที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในเรื่องการกินอาหารว่าด้วย “ปัจจัย” เครื่องยังชีพ และแนวคิดเรื่องการบริโภคเพื่อพัฒนาร่างกาย ความคิด สติปัญญาในการทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2555) รวมทั้งพุทธศาสนมหายาน (จีนิกาย) จะมีหลักที่เอาจริงเอาจังและมุ่งมั่นต่อการไม่กินเนื้อสัตว์และถือว่าเป็นเส้นทางแห่งพระโพธิสัตว์เลยทีเดียว ดังนั้นจากภาพรวมวิถีแห่งอาหาร หรือวัฒนธรรมอาหารส่วนหนึ่งถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือ หรือกลไกในการพัฒนาคุณธรรมภายใน ด้วยการกิน ไม่กิน เลือกกิน หรือกินอย่างมีเงื่อนไข ล้วนปรากฏเป็นแนวคิดของทุกศาสนาด้วยเช่นกัน

ดังนั้นแนวคิดเรื่องอาหาร อาหาร และพฤติกรรมที่เนื่องด้วยอาหารเป็นวิถีของมนุษย์ในโลกนี้ผ่านพฤติกรรมทางการ การผลิตเพื่อการยังชีพ กิน บริโภค หรือการใช้แนวคิดเรื่อง “เสพย์” เพื่อการพัฒนาวิถีทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จริยธรรมทางสังคม และศาสนาเป็นเครื่องกำหนดส่งผลให้เกิดเป็นพฤติกรรมที่เนื่องด้วยการกินและวิถีแห่งอาหารทั้งสิ้นอาจนับว่าด้วยเรื่องของสังคมศาสตร์กับอาหารหรือมานุษยวิทยาว่าด้วยการกินตามกรอบของการศึกษาได้ด้วย

แผนภาพที่ 1 ผลิตผลจากแปลงผักหน้าหอ ฝีมือพระทำ ว่าด้วยวิถีของการกินและการดำเนินชีวิต (ภาพผู้เขียน, มีนาคม 2563)

พุทธบูรณาการกับสวนเกษตรแบบยังชีพในเชิงสังคมและมานุษยวิทยา

สวนพุทธเกษตร หรือสวนพริก มะเขือ ผักชี หรือผักอื่น ๆ ที่อยู่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เกิดขึ้นด้วยสาเหตุหรือปัจจัยของการยังชีพ การผลิตอาหารเพื่อการบริโภค กิจกรรมออกกำลังกายหรือเงื่อนไขอื่นใด แต่ทั้งหมดมีแนวคิดของพระพุทธศาสนาผสมผสาน และเป็นแก่นแกนในการดำเนินกิจกรรม ถ้ามองว่าผู้ปลูกผักหน้าหอนี้สิต ท่านจะคิดถึงขนาดนั้นไหม ผู้เขียนยืนยันให้ท่าน ๆ เหล่านั้นไม่ได้ แต่หากสะท้อนคิดผ่านพฤติกรรม การกระทำ และปัจจัยแฝงที่เนื่องด้วยกิจกรรมสวนผักนี้ จะเห็นว่ามีกรรมผสมผสาน บูรณา

การทั้งในเชิงสังคม แนวคิดทางพระพุทธศาสนา เศรษฐศาสตร์ และมานุษยวิทยาตามกรอบที่ตั้งเป็นชื่อเรื่องของบทความนี้ซึ่งสามารถจำแนกเฉพาะการบูรณาการได้ คือ

1. **ปริยัติสู่ปฏิบัติ ต้นแบบ สู่ต้นอย่าง** (ปริยัติ-ปฏิบัติ-ปฏิเวธ) หมายถึง ส่วนผัดนี้ทำโดยพระภิกษุในพระพุทธศาสนา คือ พระครูน้อย พร้อมคณะและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเท่าที่เห็น เช่น หลวงพี่คมสันต์ ฟั้นเรศ ดร. อเนก พืดาวเหนือ เป็นผู้ทำ หรืออรณรงศ์ให้ทำ อาจเรียกว่า “**แปลงผัดพระทำ**” ก็คงไม่ผิด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยที่เนื่องด้วยพุทธเกษตร เคยไปคุยและสนทนาข้างแปลงผัดกับท่านหลายครั้ง และบ่อยครั้งได้เก็บผัดของท่านมายังชีฟบอย ๆ ซึ่งในแปลงชนิดของพืชพันธุ์ผัด อาทิ พริก มะเขือ ผักชี บวบ มะกรูด มะนาว กะทกรก ตระไคร้ ข่า ผักคะแยง ชะอม โหระพา แมงลัก มะเขือเปราะ ผักต้ว มะละกอ ผักแพว (ผัดไฟ) พริกหยวก มะตูมแขก ชะมวง กระเพรา ผักปรัง ถั่วพุ่ม แตงร้าน แตงไทย แตงโม ฟัก บวบหอม หม่อน ลูกหม่อน มะกอกน้ำ ผักกาดขาว และอีกนานาชนิด ที่รวมกันแล้วไม่น้อยกว่า 30 ชนิด ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น เครื่องครัว/เครื่องแกง เครื่องเคียง เครื่องปรุง หรือจำแนกเป็น ผักกินต้น กินใบ กินลูก กินยอด ตามชนิดของผักและพืช เป็นต้น โดยทั้งหมดสามารถยังชีพได้ โดยสวนเปิดเป็นพื้นที่โล่ง เป็นที่ใคร ๆ ก็เข้ามาเก็บได้ จึงเห็นแม่ชีบังนิสิตครูอาจารย์ เข้ามาเก็บไปยังชีพกันตามอัธยาศัย ในหลาย ๆ ครั้งๆ แปลว่า สวนเกษตรแปลงผัดหน้าหอมนิสิตนำทำโดยพระ ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ แบ่งกันโดยพระสงฆ์ แม่ชี ครูอาจารย์ และนิสิต ทั้งรู้จักไม่รู้จัก ที่อยู่ในหอเป็นส่วนใหญ่ แต่สาระสำคัญอันเป็นแนวคิดหลัก มองเรื่อง “**ความมั่นคงของอาหาร**” คือมีอาหารกินในยุคโควิด-19 ท่านพูดอยู่ว่าไม่มีเงิน ออกไปไหนไม่ได้ ก็มีผัดไว้กินอยู่ในหอนี้สบาย เป็นประโยชน์ที่พูดอาจดูชวนหัวเล่น ๆ แต่มีนัยยะแฝงในเรื่องปรัชญาของวิถีเกษตรแบบยังชีพดั้งเดิม ที่ปลูก หรือผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนหรือในบ้าน หรือโครงการที่ภาครัฐเข้าไปมีส่วนการรณรงค์ “**ผักสวนครัว รั้วกินได้**” ในอดีตที่ผ่านมามีได้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้อาจตีความเพิ่มได้อีกว่าเป็นการฝึกสติ ความอดทน มุ่งมั่น เป็นการปฏิบัติธรรม ที่เริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน ศึกษาความพร้อมของดิน น้ำ พันธุ์พืช แปลว่าทุกอย่างผ่านการสังเกต บันทึกด้วยความคิด ความรู้ และการเรียนรู้ และลงมือทำปลูก (อันเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้น-เปลี่ยนภพ เปลี่ยนภูมิ) ศึกษาพัฒนาการในแต่ละช่วงของพืชผัด คิดแก้ปัญหาเมื่อน้ำเค็ม ดินเปรี้ยวไม่ได้คุณภาพ มีสัตว์ เพี้ย มากินพืช แปลว่าทุกอย่างเป็นการเรียนรู้ (ปริยัติ) และแก้ไขปัญหาตามสภาพความเป็นจริงวิถีพุทธ (ปัญหา-ปัญญา) เป็นการศึกษาจากการปฏิบัติและจริง ซึ่งผู้เขียนยังแหวท่านบอย ๆ ว่า พระครูน้อยน่าจะเป็น รศ.ด้านปลูกผัดกะนั้น (รองศาสตราจารย์ สาขา พริกศึกษา) แต่เป็นการสัพพะหยอก แต่คิดจริงในขณะที่พูดซึ่งอยู่ในประเด็นร่วมนี้ด้วย

แผนภาพที่ 2 การลงมือเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้น สู่ผลิตผลจากแปลงผัดหน้าหอ
ว่าด้วยวิถีของการผลิตอาหารเพื่อการยังชีพ (ภาพผู้เขียน, มีนาคม 2563)

2. แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการไม่เบียดเบียน (ปาณาติบาต) จากข้อสังเกตที่พบในสวนเกษตรแปลงหน้าหอนิสิต คือการใช้แนวคิดในทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการไม่เบียดเบียนตามหลักปาณาติบาต อันหมายถึง (1) การไม่เบียดเบียนตนเอง หมายถึง การไม่ใช้ผลิตภัณฑ์ที่เนื่องด้วยสารเคมี กล่าวคือในการปลูกผักมีการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ที่บ่อยครั้งได้ยินคำบอกเล่าว่า “BM ไปซื้อมูลวัว” มาเป็นปุ๋ย การใช้วิธีการพ่นน้ำหมักชีวภาพ ไม่ได้ใช้ยาฆ่าแมลง เท่ากับว่าไม่เบียดสุขภาพที่เริ่มจากการผลิต ไปสู่การบริโภคทุกขั้นตอนจึงเป็นผลผลิตเอง กินเอง ใช้เอง รู้ว่าจะกินอะไร ใช้หรือไม่ใช้ยาอะไร เป็นการไม่เบียดเบียนตัวเองผ่านสิ่งที่เรียกว่า “เคมี” ซึ่งจะทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพ เรียกว่าอาหารเพื่อสุขภาพก็คงไม่ผิด (ธีรวิทย์ วราธรไพบูลย์, 2557) การไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ หมายถึง การที่ไม่ได้ใช้ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้าหรือวัชพืช วันหนึ่งผู้เขียนเดินไปที่แปลงผักในขณะที่ท่านกับหลวงพี่คมสันต์ช่วยกันปลูกผัก รดน้ำ ดายหญ้า (ถอนหญ้า) กันอยู่ผู้เขียนเดินไป ท่านชี้ให้ดูผักกาดขาวที่ยอดด้วนมีร่องรอยของการถูกกัดหายไปเกือบครึ่ง ผักจากตักแดนพร้อมกับเสียงหัวเราะ นั่นก็แปลว่า นอกเหนือจากชีวิตคน แล้วชีวิตสัตว์อื่นก็ได้อาศัยพืชในการยังชีพด้วย ก็เป็นส่วนหนึ่งของการเป็นผู้บริโภคในแปลงสวนเกษตรหน้าหอด้วยเช่นกัน หากมองที่ผลผลิต และใช้วิธีการกำจัด ด้วยสารเคมีเหมือน “เกษตรอุตสาหกรรม” ที่เน้นผลผลิตมากกว่าปัจจัยอื่น โดยมีเงินหรือผลตอบแทนเป็นเป้าหมาย การเบียดเบียนชีวิตสิ่งที่มีารบวณทั้งวัชพืช การใช้สารเคมีเพื่อกำจัดหญ้า ศัตรูพืชการใช้สารเคมีเพื่อกำจัด นก หนู แมลง จึงเกิดขึ้น การเบียดเบียนเกิดขึ้นเป็นคำรบที่สอง และพืชที่นำไปสู่ท้องตลาด เพื่อการบริโภค ก็กลายเป็นส่วนไปสร้างการเบียดเบียนต่อสุขภาพอีกชั้นหนึ่ง แปลงสวนผักกึ่งสาธิตจึงเป็นวิถีแห่งการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) ตามหลักพระพุทธศาสนาด้วย อาจมีผู้โต้แย้งว่าแล้วไม่เบียดเบียนไส้เดือน สัตว์มีชีวิตเล็ก ๆ น้อย ในกรณีที่ถูกจิก สับ หรือตายโดยไม่เจตนา หรือมองไม่เห็นละหรือ ? อันนั้นก็คงแต่จะอธิบายและตีความกันไปขอสงวนพุดไว้แค่นี้ก่อน

3. แนวคิดเรื่องสามัคคีธรรม/และสามัคคีภาพ หมายถึง การที่คร่ำพระครูน้อยมีสมาชิก เช่น หลวงพี่คมสันต์ พี่นเรศ พี่เนก พี่ดาวเหนือ พี่พิสุทธิ และอีกหลายชีวิตที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปทำอาหาร และฉันและรับประทานร่วมกัน ดังนั้นในห้องที่หอพัก จึงมีคร่ำย่อม ๆ ที่สามารถดูแลและเลี้ยงดูสมาชิกในองค์กรรวมได้หลายคน ดังนั้นการสะท้อนคิดนี้คือเรื่อง (ก) สามัคคีธรรม ซึ่งเป็นพฤติกรรมของการร่วมกันปลูกผัก ช่วยกันดายหญ้า รดน้ำ พรวนดิน นำพันธุ์ผักมาปลูก ทำให้เกิดสามัคคีทำ (ธรรมสามัคคี) คือช่วยกันทำ สามัคคีคือออกแรง แต่อีกนัยหนึ่งในคติทางพระพุทธศาสนาสะท้อนได้ว่าเป็นสามัคคีธรรมภายในใจที่เกิดเป็นพฤติกรรมร่วมและกระทำร่วมกันเป็นองค์คุณธรรมในเรื่องการช่วยเหลือแบ่งเบาระหว่างกันและกัน จัดเป็นคุณธรรมในด้านการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ข) สามัคคีภาพ/สามัคคีฉัน หรือภาวะแห่งความสามัคคี เมื่อกระทำปลูกผักแล้วได้นำประกอบหรือปรุงอาหาร ทำให้อาหารเหล่านั้นได้กินร่วมกัน ได้ช่วยกันกิน ภาวะของความสามัคคีก็เกิดขึ้นในเรื่องภาพลักษณ์ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เนกาสิ ลภเต สุขํ-กินคนเดียวย่อมไม่เป็นสุข” เกิดการแบ่งปันเอื้อเฟื้อ เรียกขานกันมาากันมาฉันกันตามโอกาส (ค) สามัคคีแบ่งปัน ที่เกิดขึ้นแม้ผู้ที่ไม่ได้มาทำ เช่นที่ผู้เขียนเห็น เป็นนิสิตพม่าบ้าง แม่ชีบ้าง รวมทั้งผู้เขียน และอีกหลายท่านที่แวะเวียนกันไปเก็บภาพแห่งความสามัคคีหรือภาวะของการเห็นความสำคัญของการแบ่งปันโดยไม่ได้มองว่ามาเบียดบังหรือเอาประโยชน์ เอาเปรียบ ไม่ทำแล้วมากิน ไม่ได้ถูกมองหรือถูกตีความอย่างนั้นภาพของการเสียสละ (จาคะ) ภาพของการแบ่งปัน (ทาน) ภาพของการเอื้อเฟื้อ (เมตตา) ผ่านการให้ซึ่งกันและกัน จัดเป็นไมตรีตามหลักพระพุทธศาสนาดังพุทธพจน์เนื่องต่อไปอีกว่า “ทพมานิ ปิโย โหติ” ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้ถูกให้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้นมิตรภาพของการให้ผ่านการเก็บเอง เติบโตเอง แม้ไม่ได้มากมาย ในเชิงมูลค่าแต่มีมิตรภาพการปฏิสัมพันธ์เชิงสังคมผ่านแนวคิดสามัคคีธรรมร่วมกัน

แผนภาพที่ 3 ผลผลิตจากแปลงผัก สู่จานเสริฟภายใต้ สามัคคีภาพ และสามัคคีฉัน ที่ครัวพระครูน้อย
พร้อมล้อมวงฉัน-รับประทานภายใต้มิตรภาพ ไผ่ตรี และการสนทนา
(ภาพ Facebook อิคคิวซัง ไม่สำคัญ เมษายน 2563)

4. แนวคิดเรื่องเสียสละแบ่งปัน (ทาน-จาคะ) ถ้ามองว่าปลูกผักมีองค์คุณธรรมด้วยหรือ หากมองในเชิงจุดเริ่มต้น การปลูกผักเกิดจากงานวิจัย วิจัย (วิ-จะ-ยะ : Research) แปลว่าการทำให้แจ้ง หรือการแสวงหาองค์ความรู้ จากงานแนวพุทธเกษตร สวนเกษตร ผักปลอดสาร การปลูกผักเพื่อยังชีพ การใช้พลังงานทดแทน รวมทั้งองค์ประกอบอื่น ๆ การดูแลดิน การลงผัก การศึกษาพัฒนาการของผัก ดังนั้นงานนี้จึงเกิดขึ้นสู่สาธารณะจะเป็นประโยชน์ในเรื่องการแบ่งปันในชั้นของ (ก) “ธมฺมเทศนามัย” เป็นการแบ่งปันความรู้ตามคติในทางพระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นจึงเป็นการศึกษาเพื่อแบ่งปัน (ข) เมื่อได้ผัก หรือปลูกผักแล้ว ได้มีการนำไปประกอบอาหาร สำหรับประชาชนชาวหอ ที่อยู่ใน “กลุ่ม” เดียวกัน ซึ่งผู้เขียนเห็นเป็นประจำว่าสมาชิกในกลุ่มของท่านพระครูน้อย มีหลวงพี่ คมสันต์ พี่นเรศ พี่วิรัชศักดิ์ (เลขานุการคณะสังฆคณาจารย์) พี่ดาวเหนือ ดร.อนเนก พี่พิสุทธิ หลวงพี่สมนึก และไปเป็นครั้งคราว หรือมีสมาชิกอื่น ๆ เข้ามาสมทบบ้าง เช่น ดร.อิทธิเทพ ผาตา (คณะพุทธศาสตร์) พี่วิชัย สมาชิกใหม่ของประชาชนชาวหอ ที่เพิ่งเข้ามาอยู่อาศัยที่ยกมาต้องการบอกว่าทั้งหมดเป็นผู้ที่ได้รับบอานิสต์ของการแบ่งปันที่เรียกว่า “อาหาร/เกษตรสวนผัก/แปลงผักเพื่อการยังชีพ” การแบ่งปันเกิดขึ้นจากสวนผักหน้าหอนิสิต สู่การแสวงหาส่วนอื่นเป็นเครื่องประกอบ มีข้าวสาร มีผัก ปลาแห้ง และวัสดุอื่น ๆ เพื่อใช้ประกอบอาหารฉัน และบริโภคนอกตามโอกาส แต่ปัจจัยการผลิตเกิดจากสวนผักซึ่งเป็นการแบ่งปันให้โอกาสกันและกัน ในการบริโภคร่วมกัน (ค) การแบ่งปันจากสมาชิกภายนอก เช่นผู้เขียนเอง ดร.มะเหมี่ยว (ผศ.ดร.ดวงเพชร สมศรี แห่งบัณฑิตศึกษา) แม่ชีเวียดนาม นิสิตพม่า นิสิตไทย ในนามประชาชนชาวหอ และอีกหลายท่าน ล้วนได้ไปเก็บผัก ที่ผู้เขียนเห็นด้วยตัวเอง ภาวะของการแบ่งปัน เสียสละเกิดขึ้น ถ้าคิดง่าย ๆ บอกนี้ของฉัน หวงนะ เก็บไม่ได้ ห้ามกิน ห้ามเก็บผักนี้ก็จะประโยชน์เฉพาะพระครูน้อย และสมาชิก แต่นี่กลายเป็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก มากกว่า 1 คน หรือมากกว่านั้น ดังนั้นแนวคิดนี้บูรณาการกับพระพุทธศาสนาที่ว่า ผู้ให้ข้าว ให้น้ำ ให้อาหาร ถือว่าให้ชีวิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แต่เป็นชีวิตเพื่อพัฒนาตัวเองเป็นความรู้ ในการสร้างงานวิชาการ (ในฐานะนักวิชาการในมหาวิทยาลัย) สร้างองค์ความรู้เพื่อพัฒนาตนเองตามสายของศาสตร์นั้น ๆ (นิสิตที่มาเรียนเพื่อพัฒนาตนเอง) สร้างองค์คุณองค์ธรรม เพื่อการพัฒนาความคิดส่งต่อให้เป็นพระสงฆ์เนืองนาบุญ พัฒนาศาสนทายาทในพระพุทธศาสนา (นักบวช/พระนิสิต/แม่ชี) แปลว่าการให้จะถูกส่งต่อไปเป็นการให้อย่างต่อเนื่องและมีความสมบูรณ์ในตัวเองด้วย

แผนภาพที่ 4 ผู้มาเยี่ยมเยียน เป็นนิสิตร่วมมหาวิทยาลัย ที่ใช้ชีวิตในหอนิสิต (ชาย/และหญิง) ร่วมแบ่งปัน สิ่งทีผลิตได้จากแปลงผักหน้าหอ มิตรภาพ ไมตรี การแบ่งปัน สามัคคี เป็นลักษณะร่วมของแปลงผัก (ภาพผู้เขียน, มีนาคม 2563)

5. แนวคิดเรื่องความสุข หรือบรมสุข บรมธรรม ความหมายคือ อาหารเป็นปัจจัยหลัก แนวคิดทาง พระพุทธศาสนาสะท้อนคิดไว้ชัดเจนว่า “ปัจจัย” สำคัญของการยังชีพประกอบด้วยปัจจัย 4 และอาหารก็เป็น ปัจจัยหนึ่งในนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และองค์การสหประชาชาติ ได้จัดตั้ง องค์การอาหาร และการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations หรือ FAO) มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี มีสมาชิกกว่า 190 ประเทศทั่วโลก เป้าหมายคือเพื่อศึกษาและกำหนดมาตรการเมื่อกำหนด และควบคุมแนวทางในเรื่อง “อาหาร” ที่หมายถึง การผลิต การบริโภค การสร้างปัจจัยเงื่อนไขในเชิงของอาหาร (รวมเรื่อง โภชนาการ อาหาร การเกษตร ป่าไม้ และประมงฯ) ดังนั้นอาหารเป็นปัจจัยสำคัญของมนุษย์เหมือนกันทั่วโลก และในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า รอคคนที่เดินทางมาฟังธรรม แต่มาด้วยความหิว ก็อนุญาตให้กินข้าวก่อนแล้วจึงแสดงธรรม จึงเป็นที่มาของพุทธ พจน์ที่ว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตรู้เรื่องนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำนิพพานให้แจ้ง เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้นแนวคิด หรือหลักการสำคัญคือกินย่อมเป็นสุข การได้กินและบริโภคย่อมเป็นสุข การที่สวนเกษตรแปลงผักหน้าหอ เป็น แนวทางในอันที่จะมาของความสุข ซึ่งจะเห็นได้จากพฤติกรรมของผู้เก็บผักไปบริโภค เช่นผู้เขียนเมื่อได้กิน ก็มี ความสุข หรือในกลุ่มของพระครูน้อยเอง เมื่อได้ฉัน และกินก็จะมีกิจกรรมร่วมกัน คุยกันเสียงด้วยอรรถรสใน แบบสุนทรีย์ะ เป็นต้น แต่ไม่ได้เป็นเรื่องแปลก แต่เป็นการสะท้อนถึงความสุข ที่ได้บริโภค หรือการได้กิน และ ความสุขก็ส่งต่อคนอื่น ๆ เป็นการพัฒนางาน พัฒนาความรู้ ส่งต่อเป็น “บรมสุข” ในอนาคตได้ด้วยเช่นกัน

แผนภาพที่ 5 ถอดความคิด ชุดความรู้ผ่านแปลงผักหน้าหอ นิสิต
“การผลิตอาหารในวิถีของสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาการกิน”

6. แนวคิดเรื่องสมดุล ประหยัด การลงทุนในปัจจัยการผลิตพื้นฐาน หมายถึง เมื่อสอบถามจากพระครูน้อย หลวงพี่คมสันต์ การปลูกผักช่วยลดต้นทุนการกิน คือประหยัดได้เยอะ แต่จะมีต้นทุนในการลงทุนครั้งแรก แต่เมื่อมองจากภาพรวมดังนั้นในกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ การลงทุนเพื่อให้เกิดการผลิต และเป็นการสร้างอุปทานอุปสงค์ของอาหาร และที่สำคัญให้เห็นว่าในพื้นที่ทางการเกษตรสวนผักหน้าหอ 1 แปลง ขนาด 1 ไร่ (400 ตารางวา=1600 ตารางเมตร) เท่า ๆ กับสนามเทนนิส 6 สนามโดยประมาณ (ขนาดมาตรฐาน 23.8 x 11 ม (261 ตรม) x 6 = 1566 ตรม.) ได้สร้างฐานการผลิตอาหาร ที่สามารถดูแลสมาชิกได้ 10-20 คนตามขนาดของการผลิต แต่อีกนัยหนึ่งอาจมีผู้บริโภคแฝง 10-50 คน/ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการผลิตอาหารในแปลงสาธิตขนาดย่อม ๆ นี้ เท่ากับว่าประเทศไทยมีพื้นที่ประมาณ 321 ล้านไร่ หรือประมาณ 513,000 ตารางกิโลเมตร มีพื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรประมาณ 43% (138 ล้านไร่) ทั่วประเทศ มองนัยหนึ่งสามารถผลิตข้าว และผลิตผลทางการเกษตรส่งออกได้เป็นอันดับต้นๆ ของโลก จากข้อมูลที่พบ ประเทศไทยจะผลิตข้าวเป็นอันดับ 6 ของโลก (เวียดนามอันดับ 5) แต่ไทยส่งออกข้าวเยอะเป็นอันดับ 2 ของโลก ด้วยมูลค่า 4,400 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือคิดเป็น 21.9% ของมูลค่าการส่งออกข้าวทั่วโลก (อินเดีย อันดับ 1 26.7%) (The Academy, 2018) หรือข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ให้ข้อมูลผลได้ของการส่งออกผลไม้และผลิตผลผลิตทั้งหมดทั้งปี พ.ศ.2562 มีรายได้กว่า 60,870,766,433 บาท ข้อมูลนี้ย่อมเป็นเครื่องชี้แนวคิดในเรื่องยุทธศาสตร์จุดแข็งแหล่งผลิตอาหารที่เป็นความโดดเด่นของไทย เป็น Hub ในการเป็นแหล่งผลิตอาหารของโลก ผ่านยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่โดดเด่นและความเข้มแข็งในวิถีเกษตรที่มีมาแต่อดีต ตามที่เคยรณรงค์ส่งเสริมกันมา “ครัวไทยสู่ครัวโลก”(ปณิธาณสวนแก้ว, 2557) แปลว่าทุกอย่างทำได้ เป็นไปได้ และยังส่งเสริมกันได้กับอนาคตทางการเกษตร

7. แปลงผักหน้าหอกับแนวคิดโต้แย้งในข้อบัญญัติตามวินัยและสมณสัญญา หมายถึง เมื่อสืบสารข้อมูล “แปลงผักหน้าหอ” สู่สาธารณะวงกว้าง อาจมีผู้ตั้งข้อสังเกตจากสายเคเบิล เช่น กิจสภหรือไม

เป็นอภิปัตติวินัยสงฆ์ “พราภของเขียว/ตัดต้นไม้ด้วยหญ้า” หรือ “ปาณาติบาต-สัตว์ในดิน” และ “รดน้ำ-พรวนดิน” เป็นต้น ทุกอย่างคิดได้เพราะเป็นข้อเท็จจริง ถ้าถามว่ากิจของสงฆ์ใหม่ก็ต้องตอบว่าไม่ใช่ เหมาะควรไหม ก็ต้องตอบควรใช้เกณฑ์พิจารณาเทียบเคียง ผิดวินัยใหม่ก็ต้องตอบว่าผิด ไม่เหมาะสม เพราะนี่คือเกณฑ์ตามกรอบแห่งสมณสัญญา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จะเถียงไม่ได้ ผิดต้องบอกว่าผิดตามศาสนบัญญัติ แต่เพียงว่าจะยึดเป็นเกณฑ์หลักหรือเกณฑ์รองเป็นอีกประเด็นหนึ่ง หากนำแนวคิดในพระพุทธศาสนา 2 กรณีประเด็นเป็นเกณฑ์วินิจฉัยร่วม (1) แนวคิดเรื่องอนุโลมตามบ้านเมืองหรือสถานการณ์ ดังปรากฏเป็นพุทธพจน์ที่ว่า “อนฺุขานามิ ภิกฺขเว ราชนํ อนุตฺติตฺตุนฺติ-ภิกฺษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้อยตามพระราช” แปลว่าในทุกกฏย่อมมีอนุมาตราหรือเกณฑ์รองในการผ่อนผันให้ (2) แนวคิดเรื่องเกณฑ์วินิจฉัยตามมติในมหาปเทศ 4 โดยใช้เกณฑ์บัญญัติ และทางสังคมเป็นตัวกำหนด (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) บางคนบอกจะตายอยู่แล้วยังจะมาถือเคร่งอะไรกันอีก อีกนั้นก็มึสทธิ์โต้แย้งได้ ในประเด็นนี้ไม่ได้เถียงหรือโต้แย้งแต่ต้องการบอกต่อไปว่า สุดท้ายจะใช้เกณฑ์หรือดุลพินิจใดในการวินิจฉัย ไม่ว่าจะ เป็นเกณฑ์หลัก (วินัยบัญญัติ/สมณสัญญา) หรือจะใช้เกณฑ์รอง (อนุวัติตามบ้านเมือง/หลักเกณฑ์วินิจฉัย มหาปเทศ 4) เสนอตรงนี้ไว้เป็นข้อให้วินิจฉัยหรือสุดท้ายจะใช้หลักใดในการพิจารณา

จากภาพรวมจะเห็นประเด็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการเชื่อมโยงประสานกับแนวคิดเชิงศาสตร์ระหว่างพุทธศาสนากับแนวคิดหรือศาสตร์อื่น ๆ ที่สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นได้กลายเป็นปรากฏการณ์ร่วมทำให้เกิดพัฒนาการร่วมกัน ทั้งในส่วนหลักธรรม หลักคิด หลักปฏิบัติ และการบูรณาการขับเคลื่อนความเป็นสวนผักหน้าหอนิสิตให้เกิดขึ้นได้

สวนเกษตรหน้าหอนิสิต กับความเชื่อมโยงเชิงศาสตร์

ความเชื่อมโยงเชิงศาสตร์ของสวนเกษตรที่สร้างขึ้น จะเห็นความสัมพันธ์กับศาสตร์ต่าง ๆ ที่เนื่องจากแปลงเกษตรสวนผักทั้งในเชิง (ก) เศรษฐศาสตร์ ที่หมายถึง การผลิตอาหารเพื่อการบริโภค และการประหยัดออม พึ่งตนเองไม่ต้องไปซื้อจากภายนอก (ข) โภชนาการ อันหมายถึง การผลิตอาหารที่ควบคุมการผลิตได้ ทั้งในส่วนของอนามัย และความต้องการตามฐานของการบริโภค ผักที่ต้องการกิน อยากกินและบริโภค รวมทั้งประมาณที่ต้องการอยากได้มากปลูกมาก ผลิตมาก ได้มากกินมาก เป็นต้น (ค) ความสัมพันธ์เชิงสังคม หรือสังคมวิทยา เป็นศาสตร์ที่เชื่อมในเชิงปฏิสัมพันธ์ สามัคคีกันทำ สามัคคีกันกิน และแบ่งปันตามสัดส่วนของผลได้ที่เหมาะสม ได้เพื่อน ได้กิน ได้คุยและมีเรื่องคุยกันก็คงไม่ผิด (ง) มานุษยวิทยาเชิงสังคม การทำกิจกรรมร่วมกัน การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม () การศึกษาเชิงเชื่อมโยงเชิงศาสตร์ จากข้อมูลแปลงผักหน้าหอนิสิต ได้มีการทดลองทำทั้งในส่วนของการปลูกผัก อันหมายถึง (ก) พันธุ์พืช จะปลูกอะไรอย่างไรเพื่อการบริโภคและสอดคล้องกับการกินอยู่ (ข) ดิน-ปุ๋ย ที่จะปลูกมีดินเป็นอย่างไร ดินถม มีความเป็นกรดสูง ไม่มีสารอาหาร ถูกกดอันจนแน่น การยกทรงแทน ใช้ระบบดินล่อปลูก หาสิ่งทดแทน หรือดินจากแหล่งอื่นมาทดแทน ทั้งดินปุ๋ยคอก มาเป็นฐานการผลิต (เทียบได้กับการปลูกพืชในที่คุมอุณหภูมิในเมืองหนาว เช่น ยุโรป/หรือการใช้ระบบคุมดินในโรงเรือนและระบบอุ้มดินในอิสราเอล เป็นต้น) (ค) การประดิษฐ์เพื่อการจัดการ มีการทำระบบน้ำหยด ใช้ท่อเป็นตัวส่งน้ำ ดึงน้ำจากบ่อพักน้ำทั้งหน้าหอ แทนการใช้น้ำประปา เพื่อลดแรงงานในการรดน้ำ การใช้พลังงานทดแทน แทนการใช้ไฟฟ้าของมหาวิทยาลัยมา ติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ (พลังงานธรรมชาติ/ทดแทน) มาเป็นเครื่องมือในการจ่ายไฟไปยังเครื่องติดตั้งปั้มน้ำ และใช้น้ำใต้ดินหอยพัก (ตามการออกแบบอาคาร/บ่อพักน้ำ) กับบ่อพักน้ำหน้าหอ น้ำจึงถูกนำมาใช้ประโยชน์ เป็นการ Re-Use น้ำทิ้งที่สะสมไว้ อาจเป็นพาหะที่เพาะเชื้อยุง ในความหมายนี้ น้ำที่ไม่ถูกใช้ประโยชน์ ได้ถูกนำกลับมาใช้ประโยชน์ (อยู่ในส่วนของการบริหารจัดการน้ำ) ใหม่อีกครั้ง (ง) การใช้สิ่งทดแทน ทั้งในเชิงพลังงานทดแทน พลังงานทดแทน พลังงานธรรมชาติ (โซลา

เซล) น้ำทดแทน (น้ำทั้งจากครัวเรือน/หรือน้ำฝน) ถูกนำกลับมาให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและเป็นประโยชน์ (จ) การถ่ายทอดความรู้ ผู้เขียนได้สนทนากับ รศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น (หัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์) ที่กำลังไปพัฒนาแปลงเกษตรในที่ดินที่บ้าน จ.นครปฐม ภายใต้แนวคิดเตรียมใจไว้เกษียณ และการผลิตอาหารเพื่อยังชีพในสถานการณ์ไม่ปกติ Covid 19 ที่กำลังเกิดขึ้นนี้ แปลว่าแปลงผักหน้าหอสาธิตนัยหนึ่งเป็นแรงบันดาลใจเล็ก ๆ ให้กับสมาชิกอื่นได้ด้วย เมื่อสอบถามพระครูน้อย ท่านเองก็ถูกถามและถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานของท่าน ไปสู่คนหลายคน แม้เป็นกิจกรรมเล็กๆ ในพื้นที่ประมาณ 1 ไร่โดยประมาณ แต่เป็นการลงมือทำ เรียนรู้ และถ่ายทอดให้เป็นผลเชิงประจักษ์ได้ในระดับหนึ่ง นับแต่จุดเริ่มของปัญหา (ทุกข์) แสวงหาทางออกพัฒนาเป็นปัญญา (สมุทัย) ได้เป็นการเรียนรู้แบ่งปัน (มรรค) นำไปสู่การสร้างประดิษฐ์กรรมผ่านสวนผักที่เกิดขึ้นได้ (นิโรธ) ได้ผักไว้ฉัน ไว้รับประทานดับทุกข์เป็นความหวังได้ ได้ความรู้ จัดการแบ่งปัน เพื่อให้สมาชิกอื่นได้ดับทุกข์ คลายความสงสัยของผู้มีที่ดินและอยากทำการเกษตรแบบผสมผสานได้ (นิโรธ) ดังนั้นความเชื่อมโยงเชิงศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยการปลูกผักหน้าหอนิสิตเพื่อการยังชีพ กิน อยู่ หลบ นอน ในแบบบูรณาการดังที่ยกมาเล่าสู่กันฟังตามที่ปรากฏ

แผนภาพที่ 6 ประดิษฐ์กรรมชุดความรู้ร่วมกับแปลงผัก ที่ใช้วิธีการผลิตไฟจากแผงโซลาร์เซลล์ แทนการใช้ไฟฟ้ามหาวิทยาลัย (พลังงานทดแทน/พลังงานธรรมชาติ/พลังงานบริสุทธิ์) ใช้น้ำทั้งจากใต้หอแทนการใช้น้ำประปา (การจัดการน้ำ) เป็นชุดความรู้สู่การถ่ายทอดแบ่งปัน ต้นแบบ เอาอย่าง

บทสรุป

สวนเกษตรแปลงผักหน้าหอนิสิต ที่ยกมาเขียนเป็นบทความนี้ เป็นการสะท้อนแนวคิดในเชิงพุทธบูรณาการทางสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาว่าด้วยการกิน ที่ใช้ฐานคิดของการกินมาเป็นประเด็นขับเคลื่อน มีพฤติกรรม การกระทำ และการตัดสินใจเป็นองค์ประกอบร่วม ตัดสินใจทำ ลงมือทำ “แปลงผักหน้าหอนิสิต” ให้เกิดผลผลิตเพื่อการยังชีพ พัฒนาการเป็นการบริหารจัดการได้ เป็นการเพิ่มห่วงโซ่ในการผลิตอาหาร เน้นการพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ที่ไม่ปกติด้วย และส่งต่อไปเป็นเงื่อนไขทางเศรษฐศาสตร์ ว่าด้วยการผลิตอาหาร การกระจายอาหาร สัมพันธ์กับการออม การประหยัดตามแนวเศรษฐศาสตร์ ความสัมพันธ์กับสังคม และสมาชิกในสังคมอื่น ๆ ว่าด้วยการจัดสรรปันส่วน การแบ่งปัน การเกื้อกูลกันในแบบพี่น้อง ทำให้แปลงผักเป็นจุดนัดพบของชุมชนคนชาวหอ ที่มาแบ่งสรรปันส่วนไปกินกันตามโอกาส หรือการพบปะพูดคุย และที่สำคัญทำให้เกิดการแบ่งปัน ในกลุ่มสมาชิกใกล้เคียง ทำให้เกิดประชาสังคมแบบคนร่วมกิน คือมีอะไรก็มาทำกินแบ่งกันตามโอกาสและช่วงเวลา เป็นการเสียสละ แบ่งปัน การเรียนรู้ในสังคมร่วมกัน การสร้างองค์ความรู้แบบเนื่องต่อไปถึงการประดิษฐ์กรรมการลดการใช้พลังงานน้ำ แผงโซลาร์เซลล์เพื่อการปั่นไฟ การนำน้ำทิ้งหรือเหลือใช้จาก

ครัวเรือน หรือแหล่งน้ำธรรมชาติ มาใช้ประโยชน์ให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นแปลงผักหน้าหอ ใช้พื้นที่ไม่มากแต่เป็นประชาสัมพันธ์ว่าด้วยการกินแบบมีส่วนร่วม โดยปรากฏเป็นความจริง เป็นต้นแบบในเรื่องการผลิตอาหารในสถานการณ์ไม่ปกติลดการพึ่งพิงจากภายนอก สร้างห่วงโซ่อาหาร อุปทานของการยังชีพตามแนวทางเศรษฐกิจศาสตร์ได้ ที่ “สวนเกษตรแปลงผักหน้าหอนิสิต” แห่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จ.พระนครศรีอยุธยา

เอกสารอ้างอิง

- จารุณี วรรณศิริกุล. (2559). *เรื่องเล่าประวัติศาสตร์...บนเส้นทางอาหาร*. นิเทศสยามปริทรรศน์, 15(19), 2559.
- ตา ทอม สแตนเดจ. (2554). *ประวัติศาสตร์กินได้*. โตมร ศุขปรีชา แปล. กรุงเทพฯ: โอเพินเวลส์.
- ธีรวิทย์ วราธรไพบูลย์. (2557). พฤติกรรมการบริโภค : อาหารนิยมบริโภคกับอาหารเพื่อสุขภาพ. *วารสารปัญญาภิวัฒน์*, 5 (2), 55-264.
- ปณิดาภา สอนแก้ว. (2557). ความสำเร็จของนโยบาย “ครัวไทยสู่ครัวโลก” ภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน. *วารสารวินัย มสธ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต*, 11(1), 47-58.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมะอินทرنัล.
- Joginder, S. (2014). Namdhari Sikhs of Punjab: Historical Profile. *Journal of Punjab Studies*, 21(2), 267-296.
- Shawn, A. (2009). Eating Your Way to Immortality: Early Daoist Self-Cultivation Diets. *The Journal of Daoist Studies*, 2, 32-63.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

Factors Influencing Student Persistence in Sukhothai Thammathirat Open University

กฤษกร เจือดี

Kunchorn jueti

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

Sukhothai Thammathirat Open University

Corresponding Author's Email: kunchon.jeo@stou.ac.th

Received September 7, 2020; Revised October 15, 2020; Accepted November 18, 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และ 2) สร้างสมการพยากรณ์การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นบัณฑิต ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบบังเอิญ จำนวน 787 คน เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าสหสัมพันธ์พหุคูณ และการวิเคราะห์การถดถอย

ผลการวิจัยพบว่า มีปัจจัยบางตัวส่งผลต่อการคงอยู่ของนักศึกษา โดยหลักสูตรปริญญาโทมีค่า สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับร้อยละ 84 หลักสูตรปริญญาตรี 4 ปี มีค่าสหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับร้อยละ 6 หลักสูตรปริญญาตรี 3 ปี มีค่าสหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับร้อยละ 24 หลักสูตรปริญญาตรี 2 ปี มีค่าสหสัมพันธ์ พหุคูณเท่ากับร้อยละ 20 และสามารถสร้างสมการพยากรณ์เพื่อทำนายการคงอยู่ของนักศึกษาได้

คำสำคัญ: ปัจจัย, การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษา, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

Abstract

This survey research aimed to 1) study influences of some factors on student persistence, and 2) create regression equation for predicting student persistence in Sukhothai Thammathirat Open University. The participants were 787 graduated students which were selected by accidental sampling. Questionnaire were used to collect the data. And the data were analyzed the coefficient of determination, and multiple regression analysis.

The results displayed that 1) some predictor factors had the influences on student persistence; master degree program had coefficient of determination (R^2) = 84%, 4-year bachelor degree program had coefficient of determination (R^2) = 6%, 3-year bachelor degree program had coefficient of determination (R^2) = 24%, and 2-year bachelor degree program had coefficient of determination (R^2) = 20%, and 2) they can be formulated regression equation to predict the variation on student persistence.

Keywords: Factor, Student Persistence, Sukhothai Thammathirat University

บทนำ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชเป็นมหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2521 จัดการเรียนการสอนโดยใช้ระบบการศึกษาทางไกล โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับอุดมศึกษาแก่ประชาชนทุกคนในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานแล้วและผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาระบบปิด ให้ได้มีโอกาสพัฒนาความรู้และประสบการณ์ ในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ระบบการศึกษาทางไกลนั้น ผู้สอนจะถ่ายทอดเนื้อหาความรู้และประสบการณ์ไปยังผู้เรียนโดยผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ ที่ผู้เรียนสามารถเรียนด้วยตนเองอยู่ที่บ้านหรือที่ทำงานโดยไม่ต้องเดินทางมาเข้าชั้นเรียนที่มหาวิทยาลัย สื่อที่มหาวิทยาลัยใช้ในการถ่ายทอดความรู้เป็นสื่อประสม ซึ่งประกอบด้วยสื่อหลายชนิด การใช้สื่อประสมในระยะแรกของการเปิดการเรียนการสอนนั้น มหาวิทยาลัยใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อหลัก และมีรายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ เทปเสียง ซีดี วีซีดี การสอนเสริมและการฝึกปฏิบัติเป็นสื่อเสริม ในระยะต่อมามหาวิทยาลัยได้มีการใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์มากขึ้นทั้งแบบออฟไลน์และออนไลน์ เช่น การใช้ e-learning

มหาวิทยาลัยเปิดการเรียนการสอนโดยรับนักศึกษารุ่นแรกในปี พ.ศ. 2524 รับนักศึกษาระดับปริญญาตรีใน 3 สาขาวิชา คือ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ และวิทยาการจัดการ ต่อมาได้ขยายสาขาวิชาขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งปัจจุบันเปิดสอน 11 สาขาวิชา คือ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ วิทยาการจัดการ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มนุษยนิเวศศาสตร์ นิเทศศาสตร์ วิทยาศาสตร์สุขภาพ และวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกจากเปิดสอนในระดับปริญญาตรีแล้ว ในปี พ.ศ. 2536 มหาวิทยาลัยเริ่มเปิดสอนในระดับปริญญาโท โดยเริ่มที่สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ก่อน ต่อมาได้ขยายไปยังสาขาวิชาอื่น ๆ เช่น สาขาวิชาวิทยาการจัดการ เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ ศิลปะศาสตร์ นิเทศศาสตร์ จนปัจจุบันมีหลักสูตรปริญญาโทครบทั้ง 12 สาขาวิชา และในปี พ.ศ. 2549 มหาวิทยาลัยเริ่มเปิดสอนระดับปริญญาเอก โดยเริ่มที่สาขาวิชาศึกษาศาสตร์อีกเช่นกัน ต่อมาได้ขยายไปอีกหลายสาขาวิชาเช่น นิเทศศาสตร์ เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ วิทยาการจัดการ และศิลปศาสตร์ และกำลังขยายไปยังสาขาวิชาอื่น ๆ ด้วย (สุมาลี สังข์ศรี และคณะ, 2555)

การบริหารของมหาวิทยาลัยมีการแบ่งส่วนราชการออกเป็นสาขาวิชาต่าง ๆ 12 สาขาวิชา มีฐานะเทียบเท่าคณะ รับผิดชอบงานด้านวิชาการ และมีสำนักต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนงานวิชาการรวม 9 สำนัก คือ สำนักทะเบียนและวัดผล สำนักเทคโนโลยีการศึกษา สำนักบริการการศึกษา สำนักวิชาการ สำนักบรรณสารสนเทศ สำนักพิมพ์ สำนักการศึกษาต่อเนื่อง สำนักคอมพิวเตอร์ และสำนักบัณฑิตศึกษา รวมทั้งสถาบันที่มีฐานะเทียบเท่าสำนักอีก 1 สถาบัน คือ สถาบันวิจัยและพัฒนา โดยมีสำนักงานอธิการบดีเป็นหน่วยงานบริหารส่วนกลาง นอกจากนี้ ยังมีศูนย์วิทย์พัฒนา มสธ. ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของมหาวิทยาลัยที่ตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ปัจจุบันมี 10 แห่ง ได้แก่ นครศรีธรรมราช นครสวรรค์ อุบลราชธานี เพชรบุรี สุโขทัย ลำปาง อุดรธานี จันทบุรี ยะลา และนครนายก โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งหรือสนับสนุนและรองรับกิจกรรมการเรียนการสอน การฝึกอบรม และงานบริการการศึกษาในระบบการศึกษาทางไกล เป็นเครือข่ายของมหาวิทยาลัยในงานบริการห้องสมุดและสื่อการศึกษา เป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค สนับสนุนการจัดกิจกรรมของชมรมนักศึกษา ชมรมบัณฑิต สมาคมสุโขทัยธรรมาธิราช และองค์กรอื่น ที่มีความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยและดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ตามที่มหาวิทยาลัยมอบหมาย

การจัดการศึกษาด้วยระบบการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชนั้น มีความคล้ายคลึงกับมหาวิทยาลัยเปิดอื่น ๆ ในทุกภูมิภาคของโลก กล่าวคือ ความรู้และมวลประสบการณ์ต่าง ๆ จะถูก

ถ่ายทอดไปยังนักศึกษาโดยผ่านสื่อประเภทต่างๆ เป็นการจัดการศึกษาให้แก่กลุ่มเป้าหมายจำนวนมาก และกลุ่มเป้าหมายมีความหลากหลายทั้งในด้านอายุ อาชีพ ความสนใจ พื้นฐานความรู้ ที่อยู่อาศัย ดังนั้นการดำเนินการทุกด้านต้องเป็นระบบและเอื้อต่อผู้เรียนซึ่งมีจำนวนมากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราชมุ่งเน้นในคุณภาพของการจัดการศึกษาเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยเปิดอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผลลัพธ์หรือผลผลิตของการจัดการศึกษามีคุณภาพ เป็นที่ยอมรับของสังคมและสามารถเทียบเคียงได้กับมหาวิทยาลัยในระบบชั้นเรียน ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงต้องมีการติดตามการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาทั้งระบบ ทั้งในด้านหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและสังคม ด้านสื่อสำหรับถ่ายทอดความรู้ให้มีความทันสมัยและเอื้อประโยชน์แก่ผู้เรียนที่เรียนด้วยตนเองได้มากที่สุด ด้านกิจกรรมเสริมการเรียนรู้ การสอน ด้านกิจกรรมบริการการศึกษาที่จะช่วยเหลือผู้เรียน ด้านแหล่งความรู้สนับสนุนการเรียน ด้านการวัดประเมินผลและด้านคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษา เป็นต้น ในการพัฒนาระบบการจัดการศึกษานั้น หากได้มีการศึกษาเทียบเคียงกับมหาวิทยาลัยเปิดอื่น ๆ ที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันหรือที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เช่น มหาวิทยาลัยเปิดแห่งมาเลเซีย มหาวิทยาลัยเปิดแห่งประเทศฟิลิปปินส์ มหาวิทยาลัยเปิดแห่งเวียดนาม มหาวิทยาลัยเทอร์บูกาแห่งอินโดนีเซีย ก็ย่อมจะเกิดการเรียนรู้และสามารถนำความรู้และประสบการณ์ ที่ได้รับมาเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยได้ต่อไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการศึกษาในระบบมหาวิทยาลัยเปิดนั้นเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการเปิดโอกาสทางการศึกษาในกับผู้ที่เรียนที่อาจจะไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนในระบบมหาวิทยาลัยปิด แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพมากเพียงใด หากนักศึกษาไม่สามารถรับการศึกษาจนครบหรือสำเร็จตามหลักสูตรที่จัดไว้ให้ได้ ก็เท่ากับว่าล้มเหลวทางการจัดการศึกษา ปัญหานักศึกษาออกจากระบบการศึกษาระหว่างที่ยังศึกษาอยู่ โดยไม่สำเร็จตามหลักสูตรเป็นปัญหาใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ จนปัจจุบันนี้ ได้มีหลาย ๆ สถาบันการศึกษาให้ความสำคัญกับปัญหานี้ ซึ่งปัญหานี้อาจจะส่งผลกระทบต่อการศึกษาของนักศึกษามากหรือน้อยแตกต่างกันไป

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ประสบปัญหานี้เช่นกัน โดยที่ผ่านมา สำนักทะเบียนและวัดผลได้รายงานยอดนักศึกษาที่ไม่สามารถอยู่เรียนจนจบหลักสูตรได้ และจำนวนยอดรวมของนักศึกษาลดลง. เรื่อย ๆ ดังนั้น ผู้วิจัย จึงสนใจจะศึกษาให้ชัดเจนว่า อะไร คือ สาเหตุให้นักศึกษายังคงศึกษาอยู่จนจบการศึกษาตามหลักสูตรที่ตนสมัคร เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาการออกจากระบบการศึกษาโดยไม่สำเร็จการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาค่าอิทธิพลที่ปัจจัยต่าง ๆ ส่งผลต่อการคงอยู่ของนักศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
2. เพื่อสร้างสมการพยากรณ์โอกาสที่นักศึกษาจะคงอยู่ในระบบการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาค่าอิทธิพลที่ปัจจัยต่าง ๆ ส่งผลต่อการคงอยู่ของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และเพื่อสร้างสมการพยากรณ์โอกาสที่นักศึกษาจะคงอยู่ในระบบการศึกษา มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย เป็นบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชที่จบการศึกษา ในปีการศึกษา 2557 จำนวน 12,972 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นบัณฑิตของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชที่จบการศึกษา ในปีการศึกษา 2557 แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

- กลุ่มที่ 1 กลุ่มตัวอย่างเพื่อสำรวจหาตัวแปรที่อาจส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษา ด้วยการโทรศัพท์สัมภาษณ์ จำนวน 77 คน จากบัณฑิตใน 77 จังหวัด ได้มาจากการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental sampling) โดยการสุ่มโทรศัพท์เบอร์โทรตามที่บ้านติดแจ้งไว้

- กลุ่มที่ 2 กลุ่มตัวอย่างสำหรับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อการวิเคราะห์การส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษา คำนวณด้วยสูตร $n = N / (1 + N(e^2))$ Yamanae ที่ค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 เป็นจำนวน 389 คน แต่ผู้วิจัยได้เก็บกลุ่มตัวอย่างเพิ่มเป็นจำนวน 787 คน เพื่อความเชื่อมั่นผลการวิจัยที่สูงขึ้น แล้วทำการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental sampling) กับบัณฑิตที่มาสมัครรับปริญญาบัตรที่ มสธ. ด้วยการแจกแบบสอบถามกระจายไปใน มสธ. ทั้งรอบเช้าและบ่ายของทั้งสามวันที่มีการสมัครรับปริญญา

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือตามขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

2.1 การสร้างเครื่องมือ ได้แก่ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์มาสร้างแบบสอบถามตามประเด็นที่สำรวจ และเพิ่มประเด็นอื่น ๆ จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.2 นำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างเพื่อตรวจสอบความเป็นปรนัยและคุณภาพของข้อคำถาม โดยส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ ได้รับกลับคืน 35 ฉบับ

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสำรวจข้อมูลบัณฑิต ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม คำถามประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา เวลาที่ใช้ในการศึกษา คะแนนเฉลี่ยจากการศึกษา คะแนนเฉลี่ยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า ระดับการศึกษาสูงสุดก่อนสำเร็จปริญญาตรี เวลาอ่านหนังสือเรียนของ มสธ. การหยุดเรียนหรือคิดจะลาออกจาก มสธ. อาชีพ รายได้ ลักษณะของการพักอาศัย บุคคลที่ต้องดูแล สถานภาพสมรส และศาสนา

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสามารถศึกษาจนสำเร็จได้ จำนวน 41 ข้อ เป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ

ตอนที่ 3 แรงจูงใจที่จะเรียนที่ มสธ. จำนวน 24 ข้อ เป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ

ตอนที่ 4 ความพึงพอใจที่มีต่อ มสธ. จำนวน 20 ข้อ เป็นมาตรประมาณค่า 5 ระดับ

2.4 วิเคราะห์ ปรับปรุงคุณภาพของแบบสอบถาม โดยการเพิ่มเติมประเด็นที่ได้จากคำถามปลายเปิด พร้อมทั้งปรับข้อความต่าง ๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น มีค่าความเที่ยงตรงภายในรายข้อ (Internal consistency) ตั้งแต่ 0.20 ขึ้นไป (ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์, 2548) โดยวิธีหาสัมประสิทธิ์แอลฟาแล้วพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม (Corrected Item-Total Correlation, CITC) และค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบทั้งฉบับ ด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient) ดังนี้

- แบบสอบถามตอนที่ 2 มีค่าความเที่ยงตรงภายในรายข้ออยู่ระหว่าง .42 - .70 และความเชื่อมั่นเท่ากับ .96

- แบบสอบถามตอนที่ 3 มีค่าความเที่ยงตรงภายในรายข้ออยู่ระหว่าง .21 - .62 และความเชื่อมั่นเท่ากับ .84

- แบบสอบถามตอนที่ 4 มีค่าความเที่ยงตรงภายในรายข้ออยู่ระหว่าง .65 - .76 และความเชื่อมั่นเท่ากับ .96

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์จากกลุ่มตัวอย่างทุกจังหวัด จังหวัดละ 1 คน รวมจำนวน 77 คน

3.2 การแจกแบบสอบถามที่ปรับปรุงเรียบร้อยแล้ว กับบัณฑิตที่มาเข้ารับการซ่อมรับปริญญาบัตร (ซ่อมใหญ่) ที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ในวันที่ 25-27 กันยายน 2559 รวบรวมคืนได้จำนวน 787 คน

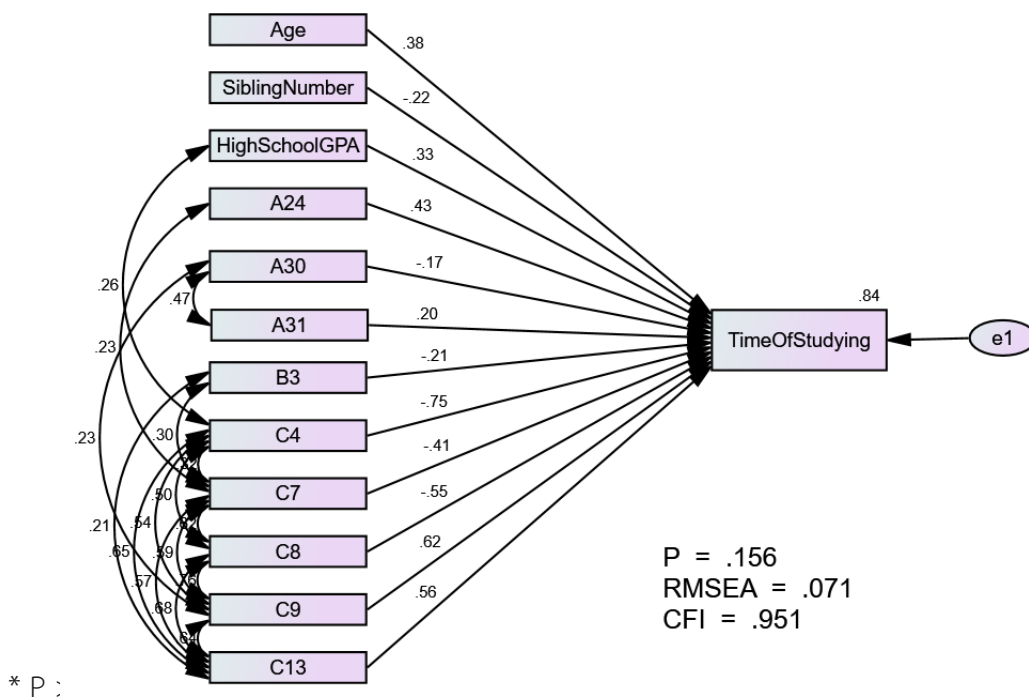
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ผลการวิจัยด้วยโปรแกรม IBM SPSS Statistics และ IBM SPSS Amos (Analysis of Moment Structures)

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ผู้วิจัยได้นำข้อมูลตัวอย่างที่เก็บรวบรวมมาได้ จำนวน 787 ชุด มาทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการทางสถิติตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ผลการวิจัย ดังนี้

1. หลักสูตรปริญญาโท

ภาพที่ 1 แสดงค่าคะแนนมาตรฐานของค่าอิทธิพลที่ตัวแปรต่าง ๆ

แผนภาพที่ 1 : ที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของ มสธ. ในระดับปริญญาโท

จากแผนภาพที่ 1 พบว่า ตัวแปรต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาโทของ มสธ. ร้อยละ 84 โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ ความรวดเร็วในการให้บริการ (C4) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ -.75 รองลงมาคือ ความทันสมัยของอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน (C9) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ .62

ดังนั้น สมการพยากรณ์การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สามารถเขียนในรูปคะแนนดิบได้ดังนี้

$$\text{การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาโท มสธ. (ปี)} = 7.10 + (-.54 \times B3) + (.80 \times \text{HighSchoolGPA}) + (-.16 \times \text{SiblingNumber}) + (.06 \times \text{Age}) + (-.89 \times C4) + (-.86 \times C7) + (-.98 \times C8) + (1.18 \times C9) + (.88 \times C13) + (-.35 \times A30) + (.35 \times A31) + (.85 \times A24)$$

Age = อายุ

SiblingNumber = จำนวนพี่น้อง

HighSchoolGPA = เกรดเฉลี่ยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือ เทียบเท่า

A24 = อยากให้คนอื่นยอมรับว่าเราก็สามารถเรียนจนจบได้

A30 = การทำแบบฝึกหัด หรือ ทบทวนบทเรียน

A31 = ความมีระเบียบ วินัยในการเรียน

B3 = ความต้องการพัฒนาตนเอง

C4 = ความรวดเร็วในการให้บริการ

C7 = การเรียนการสอนเหมาะสมกับการวัดผล ประเมินผล

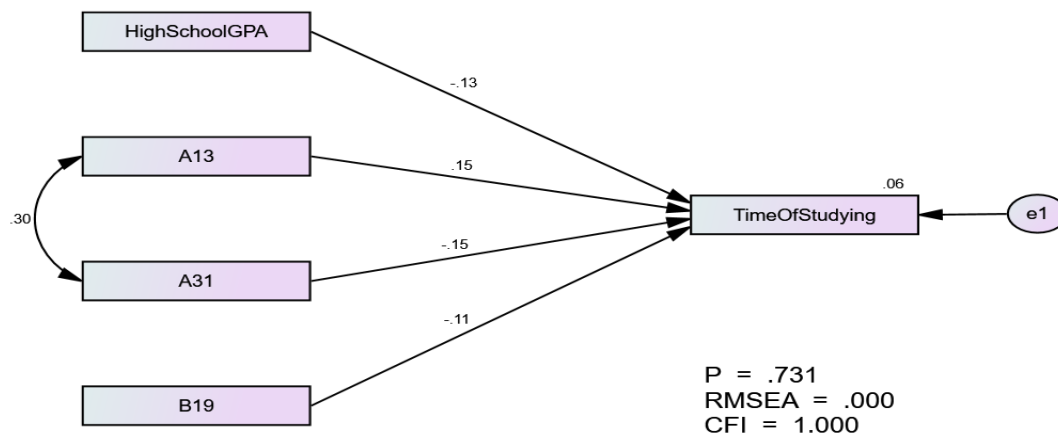
C8 = มีสื่ออุปกรณ์ที่สะดวกต่อการเรียนการสอน

C9 = ความทันสมัยของอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน

C13 = ห้องเรียน ห้องสอบ มีความเหมาะสมกับจำนวนนักศึกษา

TimeOfStudying = การคงอยู่ในระบบการศึกษา

2. หลักสูตรปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี

* P > .05, RMSEA < .08, CFI > .90

แผนภาพที่ 2 แสดงค่าคะแนนมาตรฐานของค่าอิทธิพลที่ตัวแปรต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของ มสธ. ในระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี

จากภาพที่ 2 พบว่า ตัวแปรต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี ของ มสธ. ร้อยละ 6 โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในเรื่องการเรียน (A13) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ .15 และความมีระเบียบ วินัยในการเรียน (A31) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ -.15

ดังนั้น สมการพยากรณ์การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สามารถเขียนในรูปคะแนนดิบได้ดังนี้

การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี มสธ. (ปี) = $6.36 + (-.47 \times \text{HighSchoolGPA}) + (-.14 \times \text{B19}) + (.40 \times \text{A13}) + (-.35 \times \text{A31})$

HighSchoolGPA = เกรดเฉลี่ยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือ เทียบเท่า

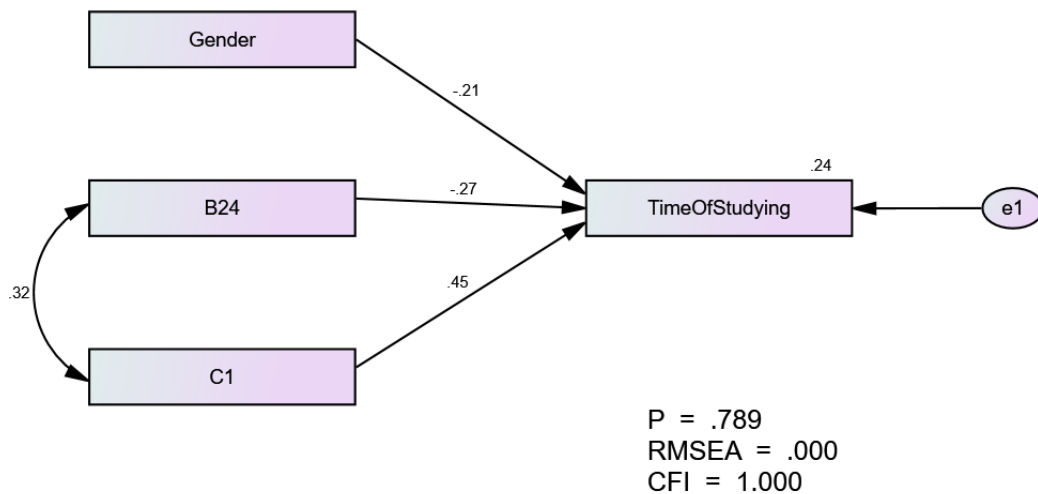
A13 = มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในเรื่องการเรียน

A31 = ความมีระเบียบ วินัยในการเรียน

B19 = การเรียนที่ มสธ. ทำให้รู้สึกเหนื่อย

TimeOfStudying = การคงอยู่ในระบบการศึกษา

3 หลักสูตรปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี

* $P > .05$, $RMSEA < .08$, $CFI > .90$

แผนภาพที่ 3 แสดงค่าคะแนนมาตรฐานของค่าอิทธิพลที่ตัวแปรต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของ มสธ. ในระดับปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี

จากภาพที่ 3 พบว่าตัวแปรต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี ของมสธ. ร้อยละ 24 โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ การให้คำปรึกษาและการบริการตอบคำถาม (C1) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ .45 และเพศ (Gender) มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานน้อยที่สุด เท่ากับ -.21

ดังนั้น สมการพยากรณ์การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สามารถเขียนในรูปคะแนนดิบได้ดังนี้

การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี มสธ. (ปี) = $3.18 + (.79 \times \text{C1}) + (-.45 \times \text{B24}) + (-.54 \times \text{Gender})$

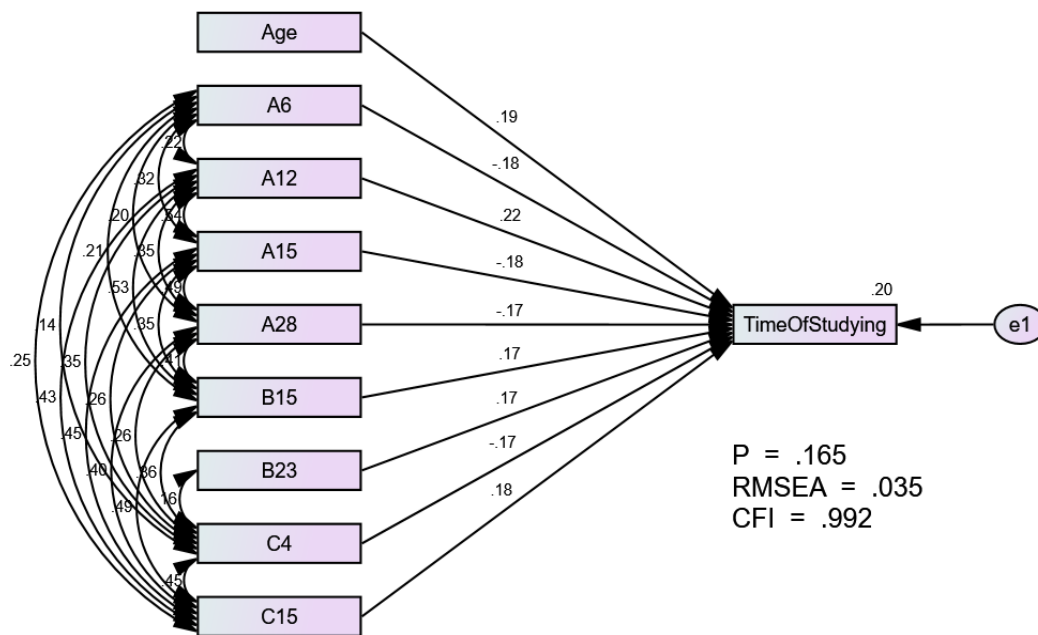
Gender = เพศ

C1 = การให้คำปรึกษาและการบริการตอบคำถาม

B24 = คนในครอบครัวพูดว่า มสธ. เป็นมหาวิทยาลัยที่ดี

TimeOfStudying = การคงอยู่ในระบบการศึกษา

4 หลักสูตรปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี

* P > .05, RMSEA < .08, CFI > .90

แผนภาพที่ 4 แสดงค่าคะแนนมาตรฐานของค่าอิทธิพลที่ตัวแปรต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของ มสธ. ในระดับปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี

จากภาพที่ 4 พบว่าตัวแปรต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของ นักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี ของ มสธ. ร้อยละ 20 โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของ มสธ. (A12) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ .22 รองลงมาคือ อายุ (Age) ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานน้อยที่สุด เท่ากับ .19

ดังนั้น สมการพยากรณ์การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สามารถเขียนในรูปคะแนนดิบได้ดังนี้

การคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี มสธ. (ปี) = $2.37 + (.04 \times \text{Age}) + (-.31 \times \text{A6}) + (.41 \times \text{A12}) + (-.35 \times \text{A15}) + (-.37 \times \text{A28}) + (.35 \times \text{B15}) + (.13 \times \text{B23}) + (-.29 \times \text{C4}) + (.35 \times \text{C15})$

Age = อายุ

A6 = ค่าใช้จ่ายในการศึกษาไม่แพง

A12 = คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของ มสธ.

A15 = ความตั้งใจขณะทำข้อสอบ

A28 = ความรับผิดชอบในการเรียน

B15 = ความเชื่อมั่นในการสอนและตำราว่ามีคุณภาพ

B23 = มีคนสำคัญบางคนไม่ยอมให้เรียนที่ มสธ.

C4 = ความรวดเร็วในการให้บริการ

C15 = บริเวณ อาคารสถานที่ สะอาด สวยงาม มีความปลอดภัย

TimeOfStudying = การคงอยู่ในระบบการศึกษา

การอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า งานวิจัยนี้ทำให้ทราบประเด็นหนึ่ง คือ ระดับการศึกษาที่ต่างกัน เช่น ปริญญาโท ปริญญาตรี และระยะเวลาที่จะต้องศึกษาให้จบที่แตกต่างกัน เช่น ปริญญาตรีหลักสูตร 2, 3 และ 4 ปี จะทำให้ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาแตกต่างกันไปด้วย ดังในหลักสูตรปริญญาโทปัจจัยต่าง ๆ ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาโทของนักศึกษา มสธ. มากถึงร้อยละ 84 ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า ตัวแปรที่นำมาศึกษาครั้งนี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับนักศึกษากลุ่มนี้จริง ๆ โดยตัวแปรกลุ่มนี้มีทั้งหมด 12 ตัว ได้แก่ อายุ จำนวนพี่น้อง เกรดเฉลี่ยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า ความต้องการให้คนอื่นยอมรับว่าสามารถเรียนจนจบได้ การทำแบบฝึกหัดหรือทบทวนบทเรียน ความมีระเบียบ วินัยในการเรียน ความต้องการพัฒนาตนเอง ความรวดเร็วในการให้บริการ การเรียนการสอนเหมาะสมกับการวัดผล ประเมินผล มีสื่ออุปกรณ์ที่สะดวกต่อการเรียนการสอน ความทันสมัยของอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน และห้องเรียน ห้องสอบ มีความเหมาะสมกับจำนวนนักศึกษา โดยตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ ความรวดเร็วในการให้บริการ ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ -.75 สอดคล้องกับ (สุมาลี สังข์ศรี และคณะ, 2555) ที่กล่าวถึงระบบการช่วยเหลือและสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยไว้ว่า “แนวทางช่วยเหลือคือจัดระบบให้คำแนะนำปรึกษาและช่วยเหลือด้านการเรียนแก่นักศึกษาอย่างเป็นระบบ เช่น จัดให้มีศูนย์บริการทางวิชาการ โดยมีระบบอาจารย์ที่ปรึกษาทางวิชาการตามสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำและแนะแนวด้านวิชาการแก่นักศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยมีการบันทึก ตรวจสอบ และติดตามการให้บริการทางวิชาการแก่นักศึกษา” ตัวแปรที่มีอิทธิพลรองลงมา คือ ความทันสมัยของอุปกรณ์สื่อการเรียนการสอน ที่มีค่าอิทธิพลในรูปคะแนนมาตรฐานเท่ากับ .62 สอดคล้องกับ (Erickson. Carlton, 1970). นักวิชาการทางด้านการใช้สื่อ ยังได้กล่าวถึงเกณฑ์การเลือกสื่อการสอนข้อหนึ่งว่า สื่อการสอนมีความแน่นอนและทันสมัย

สำหรับตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี ของ มสธ. มีทั้งหมด 4 ตัว คือ เกรดเฉลี่ยในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า การเรียนที่ มสธ. ทำให้รู้สึกเหนื่อย มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในเรื่องการเรียน ความมีระเบียบ วินัยในการเรียน ซึ่งตัวแปรทั้ง 4 ตัวสามารถร่วมกันทำนายการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาได้เพียงร้อยละ 6 เท่านั้น และตัวแปรที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในเรื่องการเรียน และมีความมีระเบียบ วินัยในการเรียน เช่นเดียวกับ (โสภา อธิจริญญ์, 2553) กล่าวถึง พฤติกรรมของนักเรียนในโรงเรียนเซนต์หลุยส์ ฉะเชิงเทรา ว่า พฤติกรรมการเรียนของนักเรียนบางคนในห้องเรียนไม่สนใจเรียน ขาดความรับผิดชอบและระเบียบวินัย จึงทำให้บรรยากาศการเรียนรู้อันเอื้อต่อการเรียนการสอนและมีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์จึงทำให้เกิดปัญหาในการเรียนรู้จะส่งผลกระทบต่อนักเรียนบางคนที่มีผลการเรียนค่อนข้างต่ำ

ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี ของ มสธ. มีทั้งหมด 3 ตัว คือ การให้คำปรึกษาและการบริการตอบคำถาม คนในครอบครัวพูดว่า มสธ. เป็นมหาวิทยาลัยที่ดี และเพศ โดยตัวแปรทั้ง 3 ตัว อธิบายการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 3 ปี ของ มสธ. ได้ร้อยละ 24 โดยตัวแปรการให้คำปรึกษาและการบริการตอบคำถาม มีอิทธิพลมากที่สุด ทำนองเดียวกับ (สุมาลี สังข์ศรี และคณะ, 2555) ที่กล่าวว่า มหาวิทยาลัยควรมีระบบอาจารย์ที่ปรึกษาทางวิชาการตามสาขาวิชาต่าง ๆ เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำและแนะแนวด้านวิชาการแก่นักศึกษาอย่างเป็นระบบ

ในระดับการศึกษาหลักสูตรปริญญาตรี 2 ปี ตัวแปรต่าง ๆ มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี ของ มสธ. มีทั้งหมด 9 ตัว คือ อายุ

ค่าใช้จ่ายในการศึกษาไม่แพง คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของ มสธ. ความตั้งใจขณะทำข้อสอบ ความรับผิดชอบในการเรียน ความเชื่อมั่นในการสอนและตำราว่ามีคุณภาพ มีคนสำคัญบางคนไม่ยอมให้เรียนที่ มสธ. ความรวดเร็วในการให้บริการ และบริเวณ อาคารสถานที่ สะอาด สวยงาม มีความปลอดภัย โดยตัวแปรทั้ง 9 ตัวสามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงของการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี หลักสูตร 2 ปี ของ มสธ. ได้ร้อยละ 20 โดยตัวแปรคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของ มสธ. มีอิทธิพลมากที่สุด สอดคล้องกับ (รุ่ง แก้วแดง, 2547) การปฏิรูปการเรียนรู้จะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องอาศัยครูเป็นผู้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้น การดำเนินการให้ครูที่อยู่ในระบบการทำงานเดิมได้รับการพัฒนาและส่งเสริมให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งนี้

สำหรับการคงอยู่ในระบบการศึกษาของนักศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช การจะรักษานักศึกษาให้อยู่กับมหาวิทยาลัยนั้น ควรพิจารณาปัจจัยที่เป็นสาเหตุที่แท้จริง และมีภาระกระตุ้น ส่งเสริมให้ตรงประเด็น เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ เพราะหากเราไปกระตุ้นหรือส่งเสริมในสิ่งที่ไม่ส่งผลกับการคงอยู่ในระบบการศึกษาของ มสธ. แล้ว จะทำให้เกิดการสูญเปล่า ดังนั้น นักศึกษาที่มีลักษณะต่างกัน เช่น ระดับการศึกษา หรือเวลาที่ใช้แต่ละหลักสูตรต่างกัน อาจต้องได้รับการกระตุ้น ส่งเสริมที่ต่างกัน เป็นต้น

2 ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาให้ลึกกลงไปในแต่ละสาขาวิชาว่ามีตัวแปรอะไรที่ส่งผลต่อการคงอยู่ในระบบการศึกษาของแต่ละสาขาบ้าง
- 2) ควรทำการศึกษาซ้ำในบางกรณี เช่น ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี โดยการศึกษาให้เฉพาะเจาะจงลงไปในกลุ่มที่นักศึกษาลาออกระหว่างกำลังศึกษาด้วยว่าเป็นเพราะสาเหตุจากอะไร

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์. (2548). *การใช้ SPSS เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- รุ่ง แก้วแดง. (2547). *รายงานการติดตามและประเมินผลการปฏิรูปการเรียนรู้ครูคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา ภาพรวม ปีงบประมาณ 2546*. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุมาลี สังข์ศรี และคณะ. (2555). *แนวทางการส่งเสริมการคงอยู่ของนักศึกษาการศึกษาทางไกล : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และ มหาวิทยาลัยเปิดแห่งประเทศไทยมาเลเซีย*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- โสภา อธิ์จิณญ์. (2554). *การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้ให้มีวินัยและความรับผิดชอบ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6/5 ปีการศึกษา 2553*. ฉะเชิงเทรา : มูลนิธิคณะเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทย,
- Erickson. Carlton, W.H. (1970). *Fundamentals of Teaching with Audiovisual Technology*. London : The Macmillan Company.
- Tinto, V. (1993). *Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition* (2nd Ed.). Chicago : University of Chicago Press.

ชีวิตหลังความตาย

Life after death

¹ชาญชัย ฤทธิร่วม, ²กฤตเมธ บุญนุ่น และ ³สัจด์ เทียนจันทิก

¹Chanchai Ritruam, ²Kritamet Boonnun and ³Sangud Tianchantuak

¹²มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

¹²Chiang Rai Rajabhat University, Thailand.

³มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

³Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: chanchai.rit@crru.ac.th

Received September 13, 2020; Revised October 6, 2020; Accepted November 20, 2020

บทคัดย่อ

ชีวิตหลังความตายในมุมมองของพระพุทธศาสนาเป็นการสะท้อนความเชื่อของคนที่มีไม่เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิต และความตาย เป็นเหตุทำให้ไม่สามารถกำหนดท่าที และการกระทำที่ถูกต้องในเรื่องที่สำคัญนี้ได้ ทั้งนี้แนวทางที่จะช่วยทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายได้นั้นจะต้องให้ความสำคัญกับการรู้จักตนเองของมนุษย์ตั้งแต่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นกระแสสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการดำรงอยู่ของ ชั้น 5 ที่เป็นองค์ประกอบใหญ่ของชีวิต คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยเหตุที่ชีวิตเกิดขึ้นดำรงอยู่ และดำเนินไปได้ เพราะอาศัยการประกอบของชั้น 5 สำหรับการทำให้เข้าใจชีวิตและนำไปสู่ความสามารถในการกำหนดท่าทีและการกระทำที่ถูกต้องตามธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ได้นั้นต้องนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติตนให้ปราศจากกิเลสได้อย่างถูกต้อง

คำสำคัญ: ชีวิตหลังความตาย, ชั้น 5

Abstract

Life after death, in the Buddhist perspective, is a reflection of the beliefs of people who often do not understand the true nature of life and death. This causes them unable to determine right attitude and act to this important matter. However, the way to help them understand about life after death is to let them focus on knowing the self of man from birth, old age, pain and death which reflect the value of the existence of 5 Khandhas (Five Aggregates). These Five Aggregates: Rupa (corporeality), Vedana (sensation), Sanna (perception), Samkhara (mental formations) and Vinnana (consciousness) are major component of Life. So life arises, exists and goes on relying on the assembly of Khandhas. In order to understand life and to lead to the ability to determine right attitude and action on the true nature of human beings, Buddhist principles must be applied to practice for purifying the mind from all kinds of desire.

Keywords: Life after death, 5 Khandhas

บทนำ

ชีวิตหลังความตายในมุมมองของพระพุทธศาสนา เพื่อสะท้อนความเชื่อของคนที่ไม่เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิต และความตาย เป็นเหตุทำให้ไม่สามารถกำหนดท่าที และการกระทำที่ถูกต้องในเรื่องที่สำคัญนี้ได้ ผลที่ตามมาอาจจะทำให้เกิดความทุกข์ในระดับหนึ่ง และอย่างน้อยก็ไม่สามารถได้รับประโยชน์ที่พึงได้ในการเกิดมาของมนุษย์ที่มีชีวิตในฐานะคนคนหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ชีวิตเกิดมาพร้อมกับความตาย ซึ่งเปรียบเทียบเหมือนเรายกมือขึ้นมา ในมือของเราก็จะมีทั้งหน้ามือ และหลังมือมาพร้อมกัน ชีวิตคือหน้ามือ ความตายก็คงจะคือหลังมือ ชีวิตและความตายก็คือสองด้านของมือเรา ความตายนั่นเป็นธรรมชาติอันเป็นธรรมดาของชั้น 5 ที่จำต้องแตกสลายไป เพื่อไม่ให้กลัวต่อความตายจึงมีการพิจารณาเนื่อง ๆ ถึงธรรมดาของชีวิต 5 ประการ ที่เรียกว่า “อภินิพัจจเวกขณ 5” ดังนี้ คือ 1) เรามีความแก่เป็นธรรมดา เราจะล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้ 2) เรามีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา เราจะล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปไม่ได้ 3) เรามีความตายเป็นธรรมดา เราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ 4) เรามีความพลัดพรากเป็นธรรมดา เราจะล่วงพ้นความพลัดพรากไปไม่ได้ 5) เรามีกรรมที่ต้องรับใช้ผลแห่งกรรม เราจะล่วงพ้นกรรมที่ต้องรับผลแห่งกรรมไปไม่ได้ อภินิพัจจเวกขณ 5 นี้ถ้ามนุษย์พิจารณาอยู่เนื่อง ๆ จะทำให้การดำเนินชีวิตอยู่บนโลกนี้ได้อย่างอาจหาญ เห็นชีวิตและความตายเป็นธรรมดา การเกิดมาเป็นมนุษย์ก็จะได้ไม่สูญเปล่าว่าประโยชน์ ความทุกข์ของการดำเนินชีวิตก็จะน้อยลง ด้วยเหตุนี้ ทางพระพุทธศาสนาจึงมองว่าชีวิตและความตายนี้นี้เป็นธรรมดาไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด เพราะชีวิตและความตายเป็นสิ่งสามัญธรรมดาของชีวิตทั้งปวงจำต้องเรียนรู้เรื่องชีวิตและความตายให้เป็นสัจธรรม แล้วผลของการเรียนรู้ชีวิตหลังความตายจะให้คำตอบต่อไป

ดังนั้น บทความนี้ในเบื้องต้นจะเป็นการกล่าวถึงชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนา จากนั้นจะกล่าวถึงความตาย และทัศนะชีวิตหลังความตาย ทั้งนี้โดยอาศัยการค้นคว้าจากเอกสารที่มีท่านผู้รู้ได้ค้นคว้าเรียบเรียงไว้ก่อนหน้า และสัมภาษณ์ท่านผู้รู้ที่มีความเชื่อในเรื่องของการใช้ชีวิตหลังความตาย

ความหมายของชีวิตในทัศนะพระพุทธศาสนา

ก่อนจะอธิบายความหมายชีวิตในบทความนี้ จะกล่าวถึงการเกิดมาเป็นชีวิตหรือจุดกำเนิดของชีวิตก่อนว่า การเกิดของชีวิตตามทัศนะของพระพุทธศาสนามีอยู่ 4 ประเภท เรียกว่า โยนิ 4 ดังใน สุมาลย์ กาลวิบูลย์ กล่าวว่า จุดเริ่มต้นของชีวิต คือ การเกิด พุทธศาสนาเชื่อว่า การเกิดไม่ได้หมายความว่าเฉพาะการเกิดจากท้องแม่ของมนุษย์เท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเกิดมาเป็นตัวเป็นตนทั้งของมนุษย์ สัตว์ หรือเกิดในรูปแบบอื่นไม่ว่าจะเกิดมาในรูปแบบใด ต้องเกิดอยู่ในกำเนิด 4 ประเภท ที่เรียกว่า กำเนิด 4 หรือโยนิ 4 ดังนี้ 1) อมนุษย์เกิดในไข่ 2) สัตว์เกิดในโคล สัตว์หมักหมมเน่าเปื่อย 3) ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ และ 4) โอปปาติกะ ผุดเกิด

การเกิดทั้ง 4 ประเภทนี้ หากพิจารณาแล้วชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนายอมรับการมีอยู่ของสิ่งที่ไม่ใช่ทั้งมนุษย์ และสัตว์ ซึ่งเป็นไปได้ว่า **ประเภทที่เกิดในไข่ หรือ อมนุษย์** ถ้าทำกรรมดีมาแต่ชาติก่อน ก็จะได้ถูกการดูแลเป็นอย่างดี เช่น ไก่ หรือนก ที่ชอบกกลูก ไข่ออกมาแล้วก่อนจะเป็นตัวมีชีวิต ถูกแม่กกไว้ก่อน ออกมาแล้วก็จะได้เจอหน้าแม่ ถ้าทำกรรมชั่ว ก็จะถูกแม่ไข่ไว้ตามที่ต่าง ๆ เช่น เต่า แม่ไข่ออกมาแล้วก็ฝากไว้กับดิน ปลา กบ เขียด แม่ไข่ออกมาแล้วก็ฝากไว้กับน้ำ แมลง แม่ไข่ออกมาแล้วก็ฝากไว้กับต้นไม้ เป็นต้น ประเภทที่ 1 ของการเกิดในไข่ ถ้าทำกรรมดีก็ยังมีหน้าแม่ ถ้าทำกรรมไม่ดีก็อาจจะถูกสัตว์อื่น ๆ นำไปเป็นอาหาร หรือแม้กระทั่ง ไก่ก็เช่นกัน **ประเภทที่เกิดในโคล หรือ สัตว์** ประเภทนี้เกิดในสิ่งหมักหมมเน่าเปื่อย เท่านั้น อันได้แก่ แมลง หรือตัวหนอนแมลงบ้ง เป็นต้น ถ้าทำกรรมดีก็เกิดเป็นตัว ถ้าทำกรรมชั่วย่อมจะเป็นอาหารสัตว์ ประเภทนก หรือสัตว์ที่ชอบกินสิ่งที่เกิดในโคลนี้ **ประเภทที่เกิดในครรภ์ หรือ ชลาพุชะ** เป็นสัตว์ประเภทที่

เลี้ยงลูกด้วยนม ถ้าทำกรรมดี ก็เกิดมาเป็นมนุษย์ หรือเทวดา แต่ถ้าทำกรรมไม่ดี อาจจะถูกแม่แท้งตายก่อนลืมตาดูโลก หรือเป็นสัตว์ดิรัจฉาน เช่น วัว ควาย สุนัข เป็นต้น **ประเภทที่เกิดผุดขึ้น หรือ โอปปาติกะ** ถ้าทำกรรมดีก็เกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา ถ้าทำกรรมชั่ว ก็เป็นเปรต หรือ อสุรกาย อย่างไรก็ตามการเกิด 4 ประเภทนี้ยังต้องอาศัยกรรมเกิด กรรมในที่นี้หมายถึงการกระทำ ดังความหมายของกรรมซึ่งเป็นคำกลางๆ ที่หมายความว่าเจตนาที่เกิดขึ้นจากผู้ทำกรรมและได้รับผลกรรมนั้นในชาติต่อ ๆ มาอันเป็น ปฏิจสุมุปปันธรม เป็นการเกิดขึ้นตามลำดับคือ ทำดี เกิดความรู้สึกดีขึ้นในใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2563)

ที่กล่าวมาเป็นจุดกำเนิดของชีวิตที่เกิดมาเป็นรูปเป็นร่าง และสัมผัสได้ เห็นได้ นี่ก็เนื่องจากความหมายของชีวิตว่า มีส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันเข้า ความหมายของ “ชีวิต” นี้ ชาย โพธิสิดา (ชาย โพธิสิดา. online) อธิบายว่า สิ่งทั้งหลาย (รวมทั้งชีวิตและสิ่งอื่น ๆ) ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการมีส่วนประกอบต่าง ๆ มารวมกันเข้า และมีความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องและความอิงอาศัยกันนี้นับว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่และดำเนินไปได้ หมายความว่า ถ้าจะให้ชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินต่อไป ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นจะต้องไม่ใช่สักแต่ว่ามา “กองรวม” กันอยู่ โดยไม่มีความเกี่ยวเนื่องแบบอิงอาศัยกันเท่านั้น แต่ต้องมีความเชื่อมโยง และถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันและกันอย่างเหมาะสมด้วย

โดยเหตุที่ชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไปได้ เพราะอาศัยการประกอบกันเข้าของส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวมา พุทธศาสนาจึงถือว่า ตัวตนที่แท้จริง ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น “ไม่มี” เพราะ ประการแรก ตัวสิ่งที่ถือว่าเป็นชีวิตนั้น มาจากการรวมกันของส่วนประกอบต่าง ๆ และ ประการสอง แม้ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มารวมกันเข้าเป็นชีวิตนั่นเอง แต่ละส่วนก็เป็นผลมาจากการมีส่วนประกอบอื่น ๆ มารวมกันเข้าเป็นเช่นเดียวกัน ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า ส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้น แท้จริงแล้วก็ไม่ได้มีตัวตนของมันจริง ๆ เป็นแต่เพียงการประกอบกันเข้าอย่างเหมาะสมส่วนต่าง ๆ เท่านั้น ส่วนประกอบของชีวิต ชั้น 5 ที่เป็นองค์ประกอบใหญ่ของชีวิต ชั้น 5 นั้น ได้อธิบายความหมาย ตามแนวพุทธศาสนาไว้ว่า

1) **รูป** คือส่วนประกอบที่เป็นด้านกายภาพหรือด้านรูปธรรมทั้งหมด โดยสรุปก็คือ ร่างกาย (เนื้อหนังมังสา) และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า คือ ส่วนที่เป็นสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารและพลังงานเหล่านั้น

2) **เวทนา** คือ ส่วนที่เป็นความรู้สึก ซึ่งเกิดจากการได้สัมผัสผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และทางใจ ความรู้สึกนั้นอาจมีหลากหลาย เช่น ความรู้สึกร้อน หนาว อบอุ่น เจ็บปวด ผ่อนคลาย ฯลฯ กล่าวรวม ๆ ได้ว่าเป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ คือไม่สุข ไม่ทุกข์

3) **สัญญา** คือ การกำหนดรู้ การจำได้ และการแยกแยะความแตกต่างของสิ่งที่รับเข้ามาทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้ เป็นอาการที่ใจรับรู้และสามารถบอกได้ว่าสิ่งนั้น ๆ เป็นอะไร อันเป็นเหตุให้จำสิ่งนั้น ๆ ได้ เช่น จำรูปร่าง สี เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอาการต่าง ๆ ได้

4) **สังขาร** คำว่า สังขาร ในกรณีนี้ ไม่ได้หมายถึงเรื่องของร่างกายที่เป็นเนื้อหนัง คือ ไม่ใช่ส่วนที่เป็นรูปธรรมหรือกายภาพ อย่างที่เข้าใจกันทั่วไป แต่เป็นเรื่องของจิตหรือเกี่ยวกับจิตมากกว่า ความหมายในที่นี้หมายถึง “สภาพที่ปรุงแต่งจิต” ให้มีลักษณะต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ (ไม่ดี ไม่ชั่ว) ก็ได้ทั้งนี้โดยมี เจตนา เป็นตัวนำ กล่าวอย่างง่าย ๆ สังขารนี้คือ ความนึกคิด ซึ่งอาจจะเป็นด้านดี ไม่ดี หรือเป็นกลาง ๆ ก็ได้

5) **วิญญาณ** การรับรู้อารมณ์ โดยผ่านทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือรู้โดยผ่านทาง การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้ลิ้มรส การรับสัมผัสทางกาย และการรับรู้อารมณ์ทางใจ

จากที่กล่าวมานั้น เราจะพบคำถามว่า ชีวิต คืออะไร ก็ตอบได้ว่าชีวิต คือ ชั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยชั้นทั้ง 5 ชั้น อันเป็นที่มาของทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ทั้งที่เกิดขึ้นจากการสัมผัส การฟัง การเห็น โดยชั้น 5 สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือรูปธรรมกับนามธรรม ด้วยเหตุที่ชีวิตมีรูปร่างอันเป็นวัตถุธาตุ เรียกว่า รูปชั้น เป็นตัวธรรมชาติ มีอารมณ์ เรียกว่า เจตสิก (เวทนาชั้น สัญญาชั้น และสังขารชั้น) และมีจิต (วิญญาณชั้น) โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต มนุษย์ หรือ สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เรายังเอง

ส่วนประกอบทั้ง 5 ของชีวิต เป็นกระแสของกระบวนการ ที่มี การเกิด และการดับสลับกันไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายเป็นกระบวนการอย่างละเอียด ทำให้ชีวิตเป็นสภาพแล้วคงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แท้ที่จริงแล้วชีวิตทุกชีวิตล้วนมีการเปลี่ยนแปลงในรูปของการเกิด การดับที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะได้ โดยดับลงไปสู่กฎธรรมชาติ พุทธศาสนาเรียกกฎนี้ว่า “สามัญญตา” หรือกฎไตรลักษณ์ อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กฎไตรลักษณ์ นี้ (พระธรรมปิฎก ป. อ. ปยุตโต, 2544) ให้ความหมายของลักษณะทั้ง 3 นี้ ไว้ดังนี้

อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่คงตัว ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป

ทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์ คือ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นแล้วสลายไป ภาวะที่กดดัน ฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว อันเนื่องจากการที่ปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป ไม่สามารถให้คงอยู่ในสภาพเดิมได้

อนัตตา ความเป็นอนัตตา คือความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนแท้จริง ที่จะสั่งบังคับให้เป็นไปตามที่ต้องการได้

ดังนั้น ชีวิต ที่หมายถึง ชั้น 5 และธาตุ 4 มาประกอบกันเข้านี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปถึงจุด ๆ หนึ่งก็ดับลง สูญสลายลงสู่ธรรมชาติ หรือกฎแห่งไตรลักษณ์ เรียกว่า ธาตุชั้นดับ คือการตายของชีวิต เพราะสรรพสิ่งล้วนวิบัติ สรรพสัตว์ล้วนต้องตาย ในที่สุดลง ดังเช่น การเกิดขึ้นของมนุษย์ย่อมอาศัยการดำรงอยู่และการประสานกันของชั้น 5 อันได้แก่ส่วนประกอบของร่างกาย ความรู้สึก ความจำ ความคิดความอ่าน แต่สิ่งต่างๆ เหล่านี้ย่อมมีระยะเวลาของมัน เมื่อถึงเวลาที่สังขารเริ่มทนไม่ได้อันเกิดจากเหตุของจุดเริ่มต้นในการสูญสลายสังขารก็จะย่อยสลายไปตามกาลเวลาหรือความตายนั่นเอง

ความหมายและทัศนะของความตาย

เมื่อกล่าวถึงความตาย ของมนุษย์ หรือสัตว์ ตามที่ได้อธิบายความหมายของชีวิตมาแล้วข้างต้น ไม่ว่าจะเป็นการตายตามธรรมชาติ หรือการฆ่าตัวตาย ล้วนเป็นการตายที่สิ้นธาตุ ดับชั้น ดังในหลักของนิพพานได้กล่าวว่า ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ คือ กิเลสตายไปเหลือแต่ขันธ์ 5 ที่เป็นชีวิตอยู่ ดังเช่นท่านพุทธทาสกล่าวว่า ตายก่อนตาย ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ คือ ทั้งกิเลส และขันธ์ 5 ตายไปหมด ทั้งนี้ความตายจึงหมายเอา การเปลี่ยนแปลงไปของเหตุปัจจัยในชีวิตหมดไป หรือดับไป เพราะธาตุชั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างละเอียด จึงเรียกได้ว่าความตาย

ความตายที่มีการเปลี่ยนแปลงของเหตุปัจจัย อาจเกิดขึ้นได้หลายกรณี ดังที่ พระมหาบุญมี มาลาวชิโร และ พระคุษฎี เมธังกุโร ได้กล่าวไว้ว่า

1) สิ้นอายุ (อายุขัยมรณะ) คือ ตายเพราะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดมา กล่าวคือทุกสิ่งตกอยู่ในกฎแห่งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป การตายเพราะสิ้นอายุขัยนั้น ยังเปรียบได้กับตะเกียงที่ไส้หมด แม้น้ำมันยังอยู่ แต่ก็ไม่สามารถให้เปลวไฟที่มีแสงสว่างต่อไปได้

2) สิ้นกรรม (กัมมัขัยมรณะ) คือ ตายเพราะสิ้นกรรม กรรมนั้นคือการกระทำซึ่งผลสืบเนื่อง ตามมา อาจเป็นกรรมที่ทำในอดีต ซึ่งอาจไกลออกไปจนถึงในอดีตชาติ หรืออาจเป็นกรรมที่ทำในปัจจุบัน เช่นการดูแล

อนามัยเป็นต้น และอาจเป็น กุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่าการกระทำที่ได้ทำลงไปนั้นเป็นฝ่ายดีหรือไม่ดี กรรมที่ทำไว้นั้นมีหน้าที่ช่วยสนับสนุนรูปและนาม (ชีวิต) ในภาพที่เราเกิดมา เมื่อผลกรรมสิ้นไป ชีวิตก็สิ้นไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่น้ำมันหมด แม้ไส้ตะเกียงจะยังเหลืออยู่ เปลวไฟและแสงสว่างก็หมดไป

3) สิ้นทั้งอายุและกรรม (อุภยักขมรณะ) คือ ทั้งอายุขัยและกรรม สิ้นไปในเวลาเดียวกัน การตายในกรณีเช่นนี้จะเห็นได้เช่น การตายของผู้สูงอายุที่แก่หง่อม รูปและนาม (ร่างกายและจิตใจ) หมดสภาพ อีกทั้งกรรม คือ การกระทำที่จะเป็นแรงสนับสนุนให้รูปและนามทำหน้าที่ของมัน ก็หมดไป เปรียบเหมือนตะเกียงที่ทั้งน้ำมันหมดและไส้หมดไปด้วยกัน

4) มีเหตุหรือกรรมอย่างอื่นมาตัดรอน (อุปจเฉทมรณะ) ทำให้ชีวิตสิ้นไปกะทันหัน ทั้งที่น่าจะอยู่ต่อไปได้ ในกรณีนี้ ทั้งอายุและกรรมยังไม่หมด แต่เกิดเหตุทำให้เสียชีวิตกะทันหัน เช่นการตายด้วยอุบัติเหตุ หรือโรคระบาดเฉียบพลันร้ายแรง ท่านเปรียบเทียบการตายในกรณีเช่นนี้เหมือนกับตะเกียงที่ทั้งน้ำมันและไส้ยังคงมีอยู่ แต่ไฟดับเพราะเหตุอื่น เช่น มีลมพัดมาแรง (เหตุภายนอก) จนทำให้เปลวไฟดับไป เป็นต้นไม่ว่าความตายจะเกิดขึ้นในกรณีใด สิ่งเหมือนกันคือ ในทุกกรณีล้วนมีเหตุปัจจัยที่สามารถอธิบายได้ และความตายในทุกกรณีเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลง

ความตายทั้ง 4 ข้อ ที่กล่าวมาอาจจะเรียกได้ว่าเป็นเหตุแห่งความตายก็ได้ เพราะมีคำถามว่าตายไปเพราะอะไร เราสามารถนำเอาเหตุทั้ง 4 ข้อนี้มาตอบใจตนเอง มาอธิบายได้ เช่น ตายเพราะสิ้นกรรม เป็นต้น ทั้งนี้จะเป็นเหตุให้ตายดี หรือตายชั่วนั้นขึ้นอยู่กับกระทำหรือเรียกว่า กรรม ดังที่กล่าวไว้แล้วใน การเกิด 4 ประเภท

ถึงแม้ว่ากรรมเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งในห้าปัจจัยของการเกิดขึ้นของสิ่งต่าง ๆ แต่กรรมก็ส่งผลกระทบต่อเราในหลาย ๆ ด้าน และมีความสำคัญต่อมนุษย์ในแง่ของศีลธรรม คำสอนในทุกศาสนาล้วนให้ความสำคัญกับแนวคิดด้านศีลธรรม ทำดี จะได้รับการตอบแทนด้วยการไปอยู่ในโลกสวรรค์อย่างมีความสุข หากทำชั่ว จะมีบทลงโทษในชีวิตหลังความตาย ซึ่งจะได้รับการทรมานนานัปการ จึงเป็นการบังคับศาสนิกในทางอ้อม ให้ปฏิบัติตามคำสอนในศาสนา เพื่อจะได้เข้าสู่เป้าหมายสูงสุดในศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่สุด ซึ่งเป้าหมายในทุกศาสนาสอดคล้องกับเป้าหมายของมนุษย์ คือ การแสวงหาความสุขหลีกหนีความทุกข์ เมื่อธรรมชาติของมนุษย์มีความรักสุขเกลียดทุกข์ ศาสนาจึงกำหนดสถานที่แห่งความสุข และที่แห่งความทุกข์ไว้ในโลกหลังความตาย

จะอย่างไรก็ตามจากเนื้อหาที่ได้กล่าวอ้างมาแสดงให้เห็นว่าชีวิตมนุษย์ตายแล้วยังมีทิศทางไปอยู่ในที่ที่ตนเองได้สร้างมาในอดีต ถ้าทำกรรมดี ก็จะไปสู่ภพ ภูมิ ที่ดี ดังสุภาษิตที่กล่าวว่า “จิตเต อสังกิลฺลฐุ สุขติ ปาฏิกังขา” แปลว่า เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุขติเป็นที่ไป นี่หมายความว่า ถ้ามนุษย์เราทำกรรมดี ยินดีในสิ่งที่ทำ จิตผ่องใส สุขติ คือ ทางแห่งความสุข หรือแดนสวรรค์ สถานที่อยู่สบายย่อมเกิดแก่มนุษย์ที่ทำ เป็นผลของกรรม และ ถ้าทำกรรมเลว หรือกรรมชั่ว ก็จะไปสู่ภพ ภูมิ ไม่ดี ดังสุภาษิตที่กล่าวว่า “จิตเต สังกิลฺลฐุ ทุกติ ปาฏิกังขา” แปลว่า เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุกติเป็นที่ไป นี่ก็หมายถึง ถ้ามนุษย์ทำกรรมชั่ว ทุกติ คือทางแห่งความทุกข์ หรือแดนนรก สถานที่อยู่ลำบากย่อมเกิดแก่มนุษย์ที่ทำ เป็นผลของกรรม ทั้งนี้เพราะสภาวะจิตดวงสุดท้ายในขณะใกล้ตายเป็นตัวชี้วัดว่าจะไปสู่ภพดีหรือชั่ว ดังที่ พระครูปลัดณัฐพล จันทโก และธัญญลักษณ์ บุญลือ. กล่าวว่า การตายไม่ว่าจะเป็นการตายธรรมชาติหรือการฆ่าตัวตายก็ตาม สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือสภาวะจิตขณะที่กำลังจะตาย ในทางพุทธศาสนา การตายที่ดีคือการมีสติ ไม่หลงขณะตาย ดังคำในภาษาบาลีว่า “อสมฺมุฬโห กาลัง กรโธติ” มีจิตใจไม่ฟั่นเฟือน ไม่เศร้าหมอง ไม่ขุ่นมัว จิตใจผ่องใส นึกแต่สิ่งดี ๆ ชาวพุทธจึงมีประเพณีให้ผู้ใกล้ตายได้ยินได้ฟังแต่สิ่งดีงาม เช่น บทสวดมนต์ เป็นต้น และที่สำคัญมาก ก็คือ พุทธศาสนาสอนว่ามนุษย์มีโอกาที่จะบรรลุธรรมได้แม้ว่าในวาระสุดท้ายขณะที่จะดับจิต หรือที่เรียกว่า “ชีวิตตสมสุลี”

อันหมายถึงการดับจิตไปพร้อมกับการบรรลุนิพพาน มนุษย์เป็นเจ้าของชีวิต มีสิทธิที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนเองตราบนานเท่าที่ไม่กระทบผู้อื่น เหตุผลดังกล่าวเป็นเครื่องเตือนใจได้ว่า ชีวิตหรือตัวตนของเรานั้นนับว่าเป็นสมบัติที่มีค่ามากที่สุดในการเกิดมาเป็นมนุษย์ และเป็นสิ่งที่หาได้ยากที่สุด เราจึงต้องทะนุถนอมให้ดี อนึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ มิได้จำกัดขอบเขตเพียงแค่ชีวิตของตนเองเท่านั้น แต่ยังมุ่งให้มนุษย์รู้จักเคารพต่อชีวิตของผู้อื่นด้วย เนื้อความที่อ้างมานี้เป็นเรื่องสนับสนุน กรรมที่ส่งผลให้ชีวิตมนุษย์หลังจากตายไปแล้วไปเกิดที่ไหนจะเป็นภพที่ดี หรือภูมิที่ดี

ชีวิตหลังความตาย

จากการที่ได้กล่าวมาเบื้องต้นแสดงถึงชีวิตมนุษย์มีอยู่จริง ความตายมนุษย์มีอยู่จริง โดยนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และผลงานของนักวิชาการมาประกอบเป็นตัวชี้วัดให้เห็นชัดว่า “สรรพสิ่งล้วนวิบัติ สรรพสิ่งล้วนต้องตาย” ต่อแต่นี้ไปจะแสดงถึง “ชีวิตหลังความตาย” ความตายในที่นี้หมายถึงเอาความตายสองประเภท คือ ความตายก่อนตาย และตายเพราะสิ้นชีวิตหรือเพราะหมดลมหายใจ เป็นหัวข้ออธิบายให้เข้าใจในระดับหนึ่งของชีวิตหลังความตาย

ความตายก่อนตาย หมายถึง ตายจากกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ ดังในหลักของนิพพานที่กล่าวแล้วข้างต้น การตายจากกิเลส หรือดับจากกิเลส นั้น สังขารยังมีส่วนเหลือ หมดหัวใจ อวัยวะ ทุกส่วนของร่างกายยังมีอยู่ นั่นคือ ธาตุขันธ์ ยังไม่ดับ ก็คือยังมีชีวิตอยู่ ความมตก่อนตายนี้ (ชาย โพธิ์ธิศา: online) กล่าวว่า การตายก่อนตาย มีความหมาย 2 อย่าง คือ หมายถึงการตายจากความดีหรือความชั่ว อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง คือ การพิจารณาเห็นความตายว่าเป็นสิ่งธรรมดาของชีวิต และตัวเราหรือใคร ๆ ก็ตามไม่สามารถจะได้รับการยกเว้นจากความตายไปได้ การพิจารณาเช่นนี้เป็นการเจริญ มรณสติ ผู้ที่เจริญมรณสติที่สุกแล้ว จะเป็นผู้ที่ไม่วิตกกังวลหรือหวาดกลัวต่อความตาย ในทางจิตใจสามารถอยู่เหนือความตาย หรือเปรียบเสมือนว่าได้ตายในทางจิตวิญญาณไปก่อนแล้ว ก่อนที่ความตายจริง ๆ ของชีวิตจะมาถึง

ในระดับจริยธรรมพื้น ๆ การตายจากความดี คือ ไม่มีความดีอะไรเหลืออยู่เลย เป็นการการตายทั้งเป็น รูปแบบหนึ่ง เป็นสิ่งที่ไม่ดี ส่วนการตายจากความชั่ว หมายถึง การละกรรมชั่วได้ ชีวิตก็มีค่า ยิ่งละได้มากชีวิตก็ยิ่งมีค่ามาก แม้ตายไปแล้วก็เสมือนว่ายังไม่ตาย ในระดับที่สูงขึ้นไปเหนือจริยธรรม การตายก่อนตาย หมายถึง การละกิเลสส่วนที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น จนเข้าถึงภาวะที่ “ไม่มีตัวตน” คือ ว่าง (สูญญตา) ในความหมายที่ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายในชั้นนี้ บุคคลได้ยกระดับจิตใจสูงขึ้น จนข้ามพ้นความยึดมั่นด้วยอำนาจแห่งกิเลสคือ โลภะ โทสะ และโมหะ และค้นหาทั้งปวง มองเห็นและเข้าใจชีวิตอย่างถ่องแท้เป็น ไม่เอาความรู้สึกรัก หรือความยึดมั่นใด ๆ เข้าไปจับ (พุทธทาสภิกขุ, 2548)

และยังกล่าวถึงท่านพุทธทาสสอนว่า การที่จะเข้าถึง ความตายก่อนตาย ได้ ต้องศึกษาและปฏิบัติตามหลัก อิทัปปัจจยตา (คือ ปฏิจจสมุปบาท) จนรู้แจ้งในความจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายต่างอิงอาศัยกัน เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไป เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี ไม่มีอะไรที่เป็นไปได้ มีได้ ด้วยตัวมันเอง จึงไม่ควรยึดว่าเป็นตัวตน เพราะในสภาวะที่เป็นจริงนั้น ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน สิ่งทั้งหลายล้วนว่างจากตัวตน ไม่มี “ตัวกู” “ของกู” ผู้ที่พิจารณาเห็นและเข้าถึงสภาวะเช่นนี้ จะเป็นผู้ที่ไม่หวั่นไหวในความตาย มองความตายว่าเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลง มองสรรพสิ่งว่าล้วนเป็นเช่นนั้น ชีวิตและความตายก็เป็นเช่นนั้น (ตถตา)

เนื้อความที่ยกมากล่าวอ้างนี้เป็นเนื้อหาที่แสดงถึงคำสอนในเรื่องของความตาย และเพื่อเป็นการสนับสนุนความหมายของความตายก่อนตาย ความตายก่อนตายนี้ถ้าจะอธิบายให้เห็นได้ชัดๆ นั้นอาจจะยังไม่แนใจหรือเข้าใจได้อย่างชัดเจน จึงขอยกตัวอย่างชีวิตของพระพุทธเจ้าบางตอนเพื่อให้พอเข้าใจว่า ตายก่อนตายนั้นเป็นอย่างไรองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่จะประกาศว่าเป็นศาสดาของศาสนาพุทธได้นั้น

ชีวิตพระองค์ท่านเท่าที่ผู้รู้ได้กล่าวไว้ในพุทธประวัติว่า หลังจากที่พระองค์ได้เสร็จออกบรรพชาอุปสมบทตั้งแต่เมื่อพระชนมายุ 29 พรรษา ปฏิบัติตน แสวงหาความหลุดพ้นจากสำนักต่าง ๆ ของเจ้าลัทธิในครั้งนั้น จนล่วงเลยมาถึง พระชนมายุ ได้ 35 พรรษา รวมแล้ว ได้ 6 ปีพอดี จึงรวบรวมแนวความคิดต่าง ๆ จากสำนักของเจ้าลัทธิทั้งหลายมาวิเคราะห์ ลงเป็นความคิดของตนเอง แล้วนำไปปฏิบัติบำเพ็ญทุกกรกิริยาที่เขาตั้งคະສິริແວ້ນມຸດ แต่ก็ไม่บรรลุธรรมอะไรเลย เพียงแต่ได้ความคิดว่า การบำเพ็ญทุกกรกิริยานี้มีใช้ทางแห่งการตรัสรู้ เพราะเป็นการทรมานตนเสียเปล่า จึงเสด็จลงจากเขาคะສິริໄປບຳເພີຍທີ່ອຸຣຸເລາເສນານິມ ມຸກ ປັດຕິນຕາມມຸກ ຄື ທາງສາຍກາງ ຄື ດວງດັນໂພ້ ຮິມຝັ່ງແມ່ນ້ຳເນຣຸນຸຮາ ເມື່ອເພີຍເດືອນ 6 ພຣະອົງທ່ານໄດ້ຕຣັສຮູ້ອຣິຍສັງສີ ດັບກິເລສ ດັບກຸ ດັບຊາຕິ

ชีวิตขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้วนั้นคือ ตายจากกิเลส เรียกได้ว่าตายก่อนตาย คือ ยังมีธาตุขันธ์ เหลืออยู่ ต่อจากนั้นพระองค์ท่าน ได้ไปประกาศพระศาสนาของท่านโดยโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้ตรัสรู้ตาม เป็นชีวิตที่ทำคุณประโยชน์แก่ชาวโลกได้อย่างมากมาย จึงแสดงให้เห็นว่านี่คือชีวิตตายก่อนตาย

ตายเพราะสิ้นชีวิตหรือเพราะหมดลมหายใจ

จากที่พระองค์ท่านได้โปรดเวไนยสัตว์ทำคุณประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างล้นพ้นแล้ว จนล่วงเลยมาพระชนมายุได้ 80 ปริญญาสาละโว้นิพพาน สอนหลวงของเจ้ามัลลกะษัตริย์ นครกุสินารา การปริญญานในครั้งนั้น เรียกว่า ตายเพราะสิ้นชีวิตหรือเพราะหมดลมหายใจ เสด็จดับร่าง วางขันธ์ โดยสิ้นเชิง ถึงกระนั้นชีวิตพระองค์ยังอยู่ต่อไปเพราะคุณความดีที่พระองค์ท่านได้สร้างไว้เมื่อคราวยังมีธาตุขันธ์อยู่ พุทธศาสนิกชนที่รับคุณประโยชน์จากพระองค์ท่านเมื่อคราวจะทำสิ่งหนึ่งประการใดก็ยังระลึกถึงพระองค์ท่านโดยสื่อกออกไปเป็นกิริยาต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะเป็นการสวดมนต์ คำร้องชีวิตที่นำคำสอนมาใช้ประจำวัน จึงเป็นเหมือนว่าพระองค์ท่านยังมีชีวิตอยู่โดยสังเกตจากการประพฤติปฏิบัติตนของศาสนิกชนของพระองค์ท่าน ดังนั้น ชีวิตขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ มีชีวิตอยู่สองช่วงด้วยกันคือ ชีวิตตายก่อนตาย (ดับกิเลสยังมีเบญจขันธ์เหลือ) และชีวิตตายเพราะสิ้นลมหายใจ (ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ)

บทสรุป

ได้แสดงทัศนะถึงชีวิต คือขันธ์ 5 ความตาย คือ ตายจากกิเลส และตายสิ้นลมหายใจ ขันธ์ 5 ดับสลายไปสู่ธรรมชาติ และแสดงถึงทัศนะของชีวิตหลังความตาย มาทั้งหมดนี้เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา ศาสนิกชนนับถือเชื่อในการเกิดใหม่ ชีวิตหลังความตาย เรื่องของกรรม คำสอนและข้อปฏิบัติทางศาสนาย่อมจะมีคุณค่า มนุษย์เชื่อตามคำสอนแล้วประพฤติปฏิบัติตนดำรงชีวิตในโลกก็อยู่เย็นเป็นสุขสบาย เมื่อตายไปในภพภพหน้า ที่เรียกว่า “ปรโลก” ก็ไม่มีความกังวลเดือดร้อนประการใด แต่ถ้าไม่เชื่อคำสอนทางศาสนา ถ้าตายไปในภพภพหน้า ที่เรียกว่า “ปรโลก” ก็อาจจะเดือดร้อน ทั้งนี้ เพราะเนื่องมาจากผลกรรมที่ตนเองกระทำไว้สร้างไว้ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ถ้าสร้างคุณงามความดี เป็นประโยชน์ต่อชนรุ่นหลัง เมื่อถึงคราวตายไป(ชีวิตสิ้นลมหายใจ คือ ขันธ์ 5 ดับ) ชนรุ่นหลังก็จะแสดงตนสื่อกออกไปเป็นคนดีมีความกตัญญู คือการเชิดชูบูชาคุณความดีที่ตนสร้างไว้ด้วยกิริยาต่าง ๆ นั้นได้แก่การทำบุญอุทิศไปให้ การทำบุญอุทิศนี้ มีความสำเร็จอยู่ด้วยอาการ 4 อย่างคือ 1) ผู้ประกอบกุศล คือผู้ที่ทำบุญอุทิศ 2) คุณสมบัติของผู้รับ คือ ผู้รับต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสม 3) ของที่จะอุทิศให้ คือสิ่งของที่จะให้ต้องพร้อมและเหมาะสม 4) ผู้ประกอบกุศลอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายไป คือ ผู้ทำพิธีกรรมหรือพระสงฆ์ ข้อที่ 4 นี้ ยกตัวอย่างเช่น นายไปรษณีย์ นั่นเอง

จะรู้ได้อย่างไรว่าตายไปแล้วชีวิตจะอยู่อย่างไร ในเบื้องต้นที่ได้กล่าวมาแล้วว่า กรรม เท่านั้นเป็นตัวชี้ให้เห็นการเป็นอยู่หลังจากตายไป นอกจากนั้นยังสังเกตจากการทำบุญอุทิศจากชนรุ่นหลังว่า ชีวิตจะอยู่อย่างไร จะดีหรือชั่ว ให้ดูที่การเชิดชูบูชาการอุทิศส่วนกุศลไปให้จากกิริยาต่าง ๆ ที่แสดงออกมาเป็นสิ่งของ

วัตถุ พัสตุ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่อุทิศให้ เช่น ในวันที่ตาย จะมีการประดับโรงศพ ปราสาทศพ จะมีการประดับสีต่าง ๆ นานา หรือรูปภาพต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นชีวิตหลังความตายนี้ จะเห็นได้จากความดี หรือความชั่วที่สร้างไว้ก่อนตาย (สันลมหายใจ) โดยมีการปฏิบัติจากชนรุ่นหลังเป็นตัวชี้วัด หรือสื่อให้เห็น จงพิจารณาดูชีวิตของพระพุทธเจ้าดังที่ได้กล่าวมาเป็นตัวอย่างด้วยเทอญ

เอกสารอ้างอิง

ชาย โพธิ์สีตา. (2563). *ชีวิตและความตายในทัศนะของพุทธศาสนา*. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2563. จาก www.nongrun.th.

พุทธทาสภิกขุ. (2548). *เรื่องกรรม ในมุมมองของพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: เพชรประกาย.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). (2563). *หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่*. สืบค้นเมื่อ [6 กรกฎาคม 2563, จาก http://www.openbased.in.th/files/53_0.pdf

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวีโร). (2545). *กรรมที่ปณี*. (พิมพ์ครั้งที่ 2.) กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

พระมหาบุญมี มาลาชีโร. (2547). *พระพุทธศาสนากับความตาย*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2544). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

การกลั่นแกล้งตามมุมมองพระพุทธศาสนา

Bullying in Buddhism Perspective

แม่ชีประครอง งามชัยภูมิ

Mae Chee Prakrong Ngamchaiyaphum

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยในพระสังฆราชูปถัมภ์
Mahamakut Buddhist University, Mahapajapati Buddhist College, Thailand
Corresponding Author's Email: pagbungnana@gmail.com

Received September 8, 2020; Revised October 15, 2020; Accepted November 13, 2020

บทคัดย่อ

การกลั่นแกล้ง (Bullying) ตามมุมมองพระพุทธศาสนาเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนพุทธกาล ดังปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก ชื่อ อคฺคัณฺณสูตร โดยปัญหาที่มนุษย์บุลลีกันครั้งแรกในโลก ได้แก่ เรื่องผิวพรรณ เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการกลั่นแกล้งยุคปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้ 4 ประเภท ได้แก่ การกลั่นแกล้งทางร่างกาย ทางวาจา ทางสังคมหรือด้านอารมณ์ และบนโลกออนไลน์ (Cyberbullying) โดยพฤติกรรมทั้ง 4 ประเภท เมื่อนำมาวิเคราะห์กับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สามารถจัดเข้าในหลักธรรม 2 ข้อ ดังนี้

1) อกุศลมูล 3 เพราะการกลั่นแกล้งผู้อื่น ตามแนวทางพระพุทธศาสนาอธิบายว่าเกิดจากสภาพจิตใจของผู้กระทำมีอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ โดยจะเป็นกิเลสชนิดใดนั้น ต้องพิจารณาเรื่องที่กลั่นแกล้งเป็นกรณีๆ ไป 2) อกุศลกรรมบถ 10 (ทางแห่งการทำความชั่ว) เพราะพฤติกรรมการกลั่นแกล้งสามารถจัดเข้าได้กับการทำความชั่ว 10 ประการ โดยแบ่งเป็น 3 หมวด คือ 2.1) การประพฤตชั่วทางกาย มี 3 อย่าง เช่น การตบตี การขู่เอาทรัพย์สิน และการคุกคามทางเพศ 2.2) การประพฤตชั่วทางวาจา มี 4 อย่าง เช่น การโกหก การด่า พูดใส่ร้าย ล้อเลียน 2.3) การประพฤตชั่วทางใจ มี 3 อย่าง เช่น โลภอยากได้ของผู้อื่น การปองร้าย และเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม โดยการประพฤตชั่วทางใจแม้จะยังไม่ได้ลงมือกระทำ แต่เมื่อมีสะสมภายในจิตมากขึ้นก็จะเป็นสาเหตุให้เกิดพฤติกรรมการกลั่นแกล้งทางกายและทางวาจาต่อไป แนวทางการรับมือกับพฤติกรรมการกลั่นแกล้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ต้องมีสติ อดทนตอบโต้ด้วยการชี้แจงให้ถูกจังหวะ ไม่เครียดหรือวิตกกังวลเกินไป รวมถึงเลือกที่จะใช้ชีวิตในสังคมสิ่งแวดล้อมที่ดี

คำสำคัญ: การกลั่นแกล้ง, อกุศลกรรมบถ, อกุศลมูล

Abstract

Bullying in Buddhism perspective was a problem occurred before Buddha era as evidence in Tripitaka, named Aggañña Sutta, indicated that the first bullying issue was about skin. At present, the situation analysis showed that the bullying could be classified into 4 types: Physical Bullying, Speech Bullying, Social and Emotional Bullying, and Cyberbullying. These was analyzed that they matched with 2 Buddhist dharma principles: 1) Unwholesome Roots 3 because causes of bullying was rooted from greed, hatred, and delusion minds; and 2) Unwholesome Course of Action (false view; wrong view) because they matched with 10 bad karmas which was identified into 3 categories. They are: 2.1) Three Bad Physical Actions

– Hitting, Threatening to get asset, and Sexual harassment; 2.2) Four Bad Speech Actions – Lying, Reviling, Slandering, and Mocking; 2.3) Three Bad mental Actions – Greed, Maliciousness, immorality by badly thinking. If they were more collected in mind, it will lead to the physical and speech bullying later. Therefore, paths for coping with the bullying based on Buddhism are consciousness existence, patience for retortation by explanation on the right time, none of tension or too much anxiety, and choosing to live in good environment and society.

Keywords: Bullying, unwholesome course of action, unwholsome roots

บทนำ

จากการติดตามข่าวสารตามสื่อต่าง ๆ เรื่องการกลั่นแกล้ง (Bullying) พบว่าพฤติกรรมนี้มักเกิดขึ้นกับเด็กที่ถูกแกล้งจากเพื่อนที่โรงเรียน โดยในปัจจุบันนี้ การกลั่นแกล้งหรือบูลลี่ในโรงเรียนไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยอีกต่อไป จากสถิติของกรมสุขภาพจิตชี้ว่า ในปี 2561 มีจำนวนนักเรียนไทยโดนกลั่นแกล้งในโรงเรียนสูงถึง 600,000 คน หรือคิดเป็นอัตราส่วน 40% มากที่สุดเป็นอันดับที่ 2 ของโลกรองจากญี่ปุ่น และมีแนวโน้มว่าระดับความรุนแรงของพฤติกรรมการกลั่นแกล้งกันในโรงเรียนได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกปี (Nature Biotec, 2563).

นอกจากระดับความรุนแรงที่เพิ่มขึ้นแล้ว วิธีการกลั่นแกล้งก็เปลี่ยนไปจากในอดีต เช่น การล้อเลียน ชื่อพ่อแม่ การล้อปมด้อยของเพื่อน การไม่ให้เข้าร่วมกลุ่มหรือทำกิจกรรม รวมถึงการตบหัว การชกต่อยเบาๆ พฤติกรรมดังกล่าวเหล่านี้เป็นวิธีดั้งเดิมที่ใช้ในการกลั่นแกล้ง แต่สำหรับในปัจจุบัน สื่อและเทคโนโลยี เข้ามามีบทบาทสำคัญและเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการกลั่นแกล้งของคนในยุคปัจจุบัน สำหรับในประเทศไทย พบว่ากลุ่มเยาวชนมากกว่าร้อยละ 50 มีพฤติกรรมกลั่นแกล้งผ่านสื่อสังคมออนไลน์และคุกคามผู้อื่นผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ดังนั้น การบูลลี่เกิดขึ้นได้ทุกที่ ไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน ที่โรงเรียน ที่ทำงาน พื้นที่สาธารณะหรือบนสื่อออนไลน์ ยิ่งกระทำการสิ่งนี้ด้วย “ความเคยชิน” มากเท่าไร ผลกระทบที่ตามมาก็มีแต่จะเพิ่มและรุนแรงขึ้นเท่านั้น

ความหมายของคำว่า การกลั่นแกล้ง (Bullying)

มีนักวิชาการ หรือหน่วยงานที่ให้ความหมายคำว่า การกลั่นแกล้ง (Bully) ไว้ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า กลั่นแกล้ง ว่าหมายถึง ก. หาความไม่ดีใส่ให้ หาอุบายให้ร้ายโดยวิธีต่าง ๆ แกล้งใส่ความ (สำนักราชบัณฑิตยสถาน, 2563).

นายแพทย์โกวิท นพพร แพทย์ชำนาญการด้านจิตวิทยา ระบุว่า การบูลลี่ คือ พฤติกรรมรุนแรง กลั่นแกล้ง รังแกผู้อื่นทั้งทางวาจาและร่างกาย หากเกิดในชีวิตจริงมักเป็นการล้อเลียนรูปร่างหน้าตา สถานะทางสังคม รวมถึงการทำร้ายร่างกาย ส่วนโลกออนไลน์ส่วนใหญ่เกิดจากการประจานกันทางโซเชียลมีเดีย (โกวิท นพพร, 2563).

การกลั่นแกล้ง (Bullying) หมายถึง พฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม โดยพฤติกรรมนั้นเป็นความตั้งใจกระทำทำให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ความเจ็บปวด เพื่อให้ตนเองรู้สึกมีอำนาจ หรือมีพลังเหนือกว่าผู้อื่น อีกทั้งการกระทำดังกล่าวจะเกิดขึ้นซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่องและมีระยะเวลายาวนาน (มูลนิธิยุวพัฒน์, 2563).

สรุปได้ว่า การกลั่นแกล้ง หรือภาษาอังกฤษใช้คำว่า Bullying หมายถึง พฤติกรรมกลั่นแกล้งรังแกผู้อื่น โดยเฉพาะคนที่อ่อนแอกว่าอย่างต่อเนื่องซ้ำ ๆ จนผู้ถูกกระทำรู้สึกแค้น เจ็บปวด หรือเกิดความเครียด ซึ่ง

การกระทำดังกล่าวอาจเป็นการใช้กำลัง การใช้ถ้อยคำทำร้ายจิตใจ การใช้แรงกดดันทางสังคม การกีดกัน ลิดรอนสิทธิขั้นพื้นฐาน หรือการปฏิบัติใด ๆ ก็ตามที่เป็นไปในทางลบ

สาเหตุของการกลั่นแกล้ง (Bullying)

จากบทความเรื่อง Why Bullying? ทำไมถึงต้องกลั่นแกล้ง อะไรคือสาเหตุของพฤติกรรมรุนแรงเหล่านี้? (BookPlus, 2563). ในมุมมองของผู้กลั่นแกล้ง ระบุสาเหตุของพฤติกรรมความรุนแรงเหล่านี้เกิดจากอะไร สามารถสรุปได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1. เคยเป็นผู้ถูกรังแก เป็นสาเหตุหลักๆ ที่มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นให้ผู้กระทำคิดแกล้งผู้อื่นก็คือ การเคยได้รับการกระทำด้วยความรุนแรงในอดีตมาก่อน ทั้งจากสังคมรอบข้าง เพื่อน หรือคนในครอบครัว ยิ่งถ้าเติบโตมาในสภาพแวดล้อมที่มีแต่ความรุนแรง ครอบครัวมีปัญหา ก็ยิ่งเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้กระทำซึมซับ พฤติกรรมความรุนแรงเหล่านั้น และต้องการที่จะระบายความโกรธแค้นออกมาโดยการแกล้งผู้อื่น

2. ต้องการความเป็นใหญ่ เพราะคิดว่าตัวเองคือผู้ยิ่งใหญ่ มีอำนาจเหนือคนอื่น คิดว่าตัวเองอยู่เหนือกฎเกณฑ์ จะคิดจะทำอะไรก็ถูกต้องไปหมด และถ้ามีใครมาขวางหรือแสดงตัวว่าเหนือกว่าก็จะทำให้เขาเหล่านั้นรู้สึกโกรธ และจะทำให้เกิดการกลั่นแกล้งเพื่อย้ำให้อีกฝ่ายรู้ว่าไม่อาจเทียบเขาได้

3. ต้องการเรียกร้องความสนใจ เพราะคนที่ชอบแกล้งคนอื่น แท้จริงแล้วเป็นคนโดดเดี่ยว คิดว่าตัวเองไม่สำคัญ ไม่มีใครสนใจ ทำให้ต้องคอยเรียกร้องความสนใจจากคนอื่นอยู่เสมอ และเมื่อไม่ได้รับความสนใจจากการเรียกร้องความสนใจธรรมดาๆ ก็จะกลายเป็นการแสดงออกที่รุนแรง กลั่นแกล้งผู้อื่น ซึ่งนอกจากจะทำให้เป็นที่สนใจแล้วยังทำให้รู้สึกมีอำนาจเหนือผู้อื่นอีกด้วย

4. ไม่เห็นคุณค่าในตัวเอง เช่น รู้สึกไม่พอใจเมื่อเห็นคนอื่นมีข้อดีมากกว่า ทั้งเรื่องหน้าตา ฐานะ หรือความสามารถ สำหรับบางคนที่ไม่รู้จักวิธีการจัดการตนเองที่ถูกต้อง ก็เลือกที่จะเอาข้อด้อยของตัวเองไปเปรียบเทียบกับข้อดีของคนอื่น ทำให้รู้สึกอิจฉา โกรธแค้น จนถึงกับกลั่นแกล้งเพื่อกดให้อีกฝ่ายต่ำกว่าตัวเอง

5. ต้องการเหยียดคนที่แตกต่างจากตัวเอง อาจจะเป็นเชื้อชาติ สีผิว ความพิการ หรือเพศ โดยจะเริ่มจากการล้อเลียนไปเรื่อย ๆ จนเปลี่ยนไปเป็นการกลั่นแกล้ง หรือการปฏิบัติที่ไม่เท่าเทียมกับคนอื่น

จากสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้กลั่นแกล้งบางส่วนมาจากครอบครัวที่มีการใช้ความรุนแรง ต้องการเติมเต็มความมั่นใจให้กับตนเอง เพราะรู้สึกขาดหาย หรือกลัวที่จะสูญเสียอำนาจ สูญเสียการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน เมื่อเจอกับคนที่ตัวเองรู้สึกว่าดีกว่าตน จึงพยายามที่จะกดคนอื่นด้วยการกลั่นแกล้ง หรือบางครั้งคนที่ชอบกลั่นแกล้งผู้อื่นก็มีอาการป่วยด้วยโรคทางจิตเวช เช่น สมาธิสั้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องเร่งแก้ไขถ้าผู้เจ็บป่วยยังอาศัยอยู่ในสังคมร่วมกับคนปกติ เพราะนอกจากจะเป็นสาเหตุทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ตัวผู้กระทำ การกลั่นแกล้งก็จะได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน

ประเภทของการกลั่นแกล้ง (Bullying)

พฤติกรรมการข่มขู่กับการบูลลี่ อาจแยกกันไม่ได้เด็ดขาด ด้วยส่วนใหญ่มักเกิดจากการกระทำของผู้ที่คิดว่าตนมีอำนาจมากกว่ารังแกผู้ที่ด้อยกว่า หรือคนตัวใหญ่ข่มขู่คนตัวเล็ก พฤติกรรมเหล่านี้ อาจเกิดซ้ำ ๆ ซึ่งหากต้องเผชิญการทำร้ายครั้งแรก ผู้ถูกรังแกอาจให้อภัยได้ แต่ถ้าเกิดขึ้นบ่อยๆ อาจกลายเป็นความเครียด หรือความแค้นในที่สุด นอกจากนี้ผู้กระทำส่วนใหญ่มีเป้าหมายชัดเจนที่ต้องการให้ผู้อื่นอับอาย เจ็บตัว เสื่อมเสีย หรือด้อยค่าลง โดยสามารถจำแนกประเภทของการกลั่นแกล้ง (Bully) (มูลนิธิยุวพัฒน์, 2563) ได้ดังนี้

1. การกลั่นแกล้งทางร่างกาย เป็นการทำร้ายร่างกายอีกฝ่ายให้เกิดการบาดเจ็บ มีบาดแผล ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากภายนอก บางกรณีอาจส่งผลต่อจิตใจอีกด้วย เช่น การชกต่อย การผลัก การตบตี

2. การกลั่นแกล้งทางวาจา เป็นลักษณะการพูดที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกหรือทำให้เจ็บปวด จะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่มีการยั่วเย้า แหย่ แยะเย้ย ช่มชู้ การพูดจาถูก เสียดสีกันในกลุ่มเพื่อน หรือการวิจารณ์ด้วยคำพูดในลักษณะขำลือ คำนินทา ประจาน ล้อเลียน และการพูดใส่ร้าย โกหกบิดเบือนข้อมูลที่ไม่เป็นจริง

3. การกลั่นแกล้งทางสังคมหรือด้านอารมณ์ เป็นลักษณะของการใช้กลุ่มเพื่อนหรือสังคมกดดันและทำให้บุคคลแยกออกจากกลุ่ม โดยการสร้างกระแสสังคมรอบข้างให้โทษกระหน่ำมายังเหยื่อของการบูลลี่ เสมือนการยืมมือคนรอบข้างให้ร่วมกันทำร้ายบุคคลเพียงคนเดียว เช่น การปล่อยคลิป หรือการสร้างข่าวลือ จนผู้เสียหายหลงเชื่อและพร้อมจะแชร์และกระพือข่าวให้ไปในวงกว้างขึ้น จนกว่าผู้ถูกกระทำไม่มีที่ยืนในสังคม

4. การกลั่นแกล้งบนโลกออนไลน์ (Cyberbullying) เป็นการกลั่นแกล้งที่เกิดขึ้นใหม่ โดยใช้เครื่องมือสื่อสารเป็นเครื่องมือหลัก เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต คอมพิวเตอร์เชื่อมต่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็น Facebook Twitter Instagram Chat หรือเครือข่ายทางสังคม ออนไลน์อื่นๆ ในการโจมตี ขู่ทำร้าย หรือใช้ถ้อยหยาบคาย การคุกคามทางเพศแบบออนไลน์ การแอบอ้างตัวตนของผู้อื่น การนำความลับของอีกฝ่ายมาเปิดเผย การหลอกลวง การสร้างกลุ่มในโซเชียลเพื่อโจมตีโดยเฉพาะ เพื่อให้อีกฝ่ายขายหน้าหรือทอนไม่ได้

นอกจากนี้ บางคนยังเข้าใจว่าโซเชียลมีเดียคือพื้นที่ส่วนตัว สามารถใช้ระบายความรู้สึกได้ ถ้อยคำที่ใช้โพสต์จึงออกแนวจนแรง โพสต์เสียดสี หรือสร้างความเสียหายให้คนอื่นและแสดงอารมณ์แสบออกมาได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องเกรงใจว่าผลของการกระทำของตนจะทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย ความเกลียดชัง และคนที่ไม่รู้เรื่องราวที่แท้จริงก็พลอยจะเชื่อในข่าวลือที่ปล่อยออกมา และรวมกลั่นแกล้งผู้ที่ถูกกล่าวถึงไปในวงกว้างในเวลาชั่วข้ามคืน

ผลกระทบจากการกลั่นแกล้ง (Bullying)

การกลั่นแกล้ง (Bully) เป็นเรื่องที่ทุกคนในสังคมไม่ควรปล่อยปละละเลยเป็นอันขาด เพราะไม่ว่าตนจะเป็นฝ่ายถูกกระทำหรือเป็นผู้กระทำก็ล้วนแต่ส่งผลกระทบร้ายแรงได้ทั้งสิ้น โดยเฉพาะผู้ที่กลั่นแกล้งผู้อื่นที่ยังเป็นเด็กหรือเยาวชนที่ยังขาดวิจารณญาณ ไม่สามารถแยกแยะความเหมาะสม หรือยังไม่สามารถพิจารณาได้ว่าสิ่งใดควรทำ หรือไม่ควรทำ เพราะผู้ที่เป็นฝ่ายกลั่นแกล้งจะเสี่ยงมีส่วนพัวพันหรือก่ออาชญากรรม ความรุนแรง การทำลายข้าวของ และการใช้สารเสพติด ทั้งยังอาจเกิดความล้มเหลวทางการศึกษาหรือเรียนไม่จบ จนส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตในอนาคตได้

ส่วนผู้ที่เป็นเหยื่อของการ Bully นั้น จะเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้า ในกรณีที่เด็กอาจนำไปสู่ปัญหาทางการเรียน อย่างการไม่อยากไปโรงเรียนหรือขาดเรียนบ่อย ๆ รวมทั้งอาจรู้สึกโดดเดี่ยวและแยกตัวออกจากสังคม นอกจากนี้ มีงานวิจัยที่พบว่าเมื่อเด็กที่ถูก Bully โตขึ้นมา อาจมีสุขภาพร่างกายและสภาพทางการเงินแย่กว่าเด็กที่ไม่เคยเผชิญเหตุการณ์ดังกล่าวมาก่อน รวมทั้งมีแนวโน้มเกิดพฤติกรรมต่อต้านสังคม และมีลูกตั้งแต่อายุน้อย โดยเด็กบางรายอาจตอบสนองต่อความเครียดและความรู้สึกที่เกิดขึ้นด้วยการใช้ความรุนแรง บางรายถึงขั้นฆ่าตัวตาย และบางรายก็ฝังใจกับการ Bully จนได้รับผลกระทบไปตลอดชีวิต (กรุงเทพมหานคร, 2563).

นอกจากนี้ ไม่ว่าจะเป็นผู้กระทำหรือเหยื่อจากการ Bully ต่างก็มีแนวโน้มเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว ซึมเศร้า วิตกกังวล ต่อต้านสังคม ทั้งยังเสี่ยงมีพฤติกรรมทำร้ายตัวเอง มีความคิดหรือความพยายามฆ่าตัวตายด้วย หรือในทางตรงกันข้าม ผู้ที่ถูกกลั่นแกล้งอาจหาทางออกด้วยการก่อเหตุสุดสะเทือนใจ ตัวอย่างเช่นกรณีเด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในจังหวัดนนทบุรี ขโมยปืนพกนำไปโรงเรียน แล้วก่อเหตุยิงเพื่อนเสียชีวิต เพราะถูกล้อเลียนว่าเป็นตุ๊ด เป็นเกย์ (เดลินิวส์, 2563).

การกลั่นแกล้ง (Bullying) ที่เคยเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล

ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ มีเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการกลั่นแกล้ง หรือบูลลี่ทั้งที่เป็น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับพระพุทธองค์และเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าให้พระสงฆ์สาวกฟังเพื่อเป็น ข้อคิดเตือนใจหลายเหตุการณ์ ตัวอย่างเช่น ต้นกำเนิดแรกๆ ของการดูหมิ่น การบูลลี่ที่มีปรากฏใน พระไตรปิฎก อยู่ในพระสูตรชื่อ อคัณณสูตร ว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก พระองค์ทรงแสดงความเป็นมาของ สังคมมนุษย์ โดยเริ่มตั้งแต่มีสัตว์เกิดขึ้นในโลก แล้วมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับด้วยกิเลสต่างๆ เป็น ปัจจัย และความเชื่อที่ประกอบด้วยอวิชชา จนเกิดมีมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นหมู่พวก เกิดการดูถูกกันด้วยวรรณะ ผิวพรรณ ว่าสวย-ไม่สวยเอาไว้วว่า

เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่ามนุษย์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสระ แล้วโลกก็เสื่อมสลายไปเป็น ระยะเวลายาวนานมากไม่อาจจะนับเป็นปีได้ ต่อมาก็เกิดแผ่นดินขึ้นใหม่ตามลำดับตามเนื้อหาที่ปรากฏในพระ สูตร มีพรหมพวกหนึ่งจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นพรหมที่สิ้นอายุจากชั้นอาภัสสราพรหม การเกิดมาเป็น มนุษย์ในยุคแรกนี้ เกิดแล้วก็โตเต็มวัยทันที เรียกว่า เกิดแบบโอปปาติกะ มนุษย์ที่เกิดมามีชีวิตอยู่เช่นนั้น เห็น ดินที่มีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอม จึงหยิบขึ้นมาลองลิ้ม (จ้วนดิน) สัมผัสเพียงปลายลิ้น รสดีก็แผ่ซาบซ่านไปทั่ว ร่างกาย มีรสเป็นที่ถูกใจของมนุษย์ผู้นั้น มนุษย์อื่นเห็นเช่นนั้นจึงพากันเอาอย่างบ้าง และเนื่องจากจ้วนดินที่ บริโภคเข้าไปนั้นเป็นอาหารหยาบ จึงทำให้รศมีกายและแสงในตัวของมนุษย์หายไป บังเกิดดวงอาทิตย์ ดวง จันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ เกิดขึ้น ทำให้มีกลางวัน กลางคืน วัน เดือน ปี ฤดูกาลต่างๆ ก็ปรากฏขึ้น

เนื่องจากอำนาจของอาหารหยาบที่มนุษย์บริโภคเข้าไป ทำให้รศมีกายและความสว่างหายไป และยัง ส่งผลให้มนุษย์มีผิวพรรณที่เศร้าหมองไม่ผ่องใสสวยงามเหมือนดังเดิม แต่ความเศร้าหมองที่เกิดขึ้นในมนุษย์แต่ละคนมีไม่เท่ากัน บางคนเศร้าหมองน้อย บางคนเศร้าหมองมาก ขึ้นอยู่กับกรรมเก่าที่เคยทำมาในชาติต่างๆ และกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เมื่อมีความแตกต่างเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์มีความยึดมั่นและถือตัวเกิดขึ้น ต่างพากันดูหมิ่น เหยียดหยามในเรื่องของผิวพรรณของกันและกัน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากเรื่องราวในพระสูตรเป็นเครื่องยืนยันว่า การบูลลี่ หรือการกลั่นแกล้งนั้นมีมาตั้งแต่สมัยก่อนที่พระ พุทธโคดมจะอุบัติขึ้นในโลกนี้ จึงถือได้ว่าเรื่องการบูลลี่นั้นตามแนวทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เรื่องใหม่ของ สังคมมนุษย์เลย นอกจากเรื่องราวในพระสูตรนี้แล้ว ยังมีเรื่องราวการกลั่นแกล้ง (Bullying) ระหว่างพระสาวก ด้วยกันสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์มาอยู่ เช่น กรณีของพระลูกณฏกภัททิยะเถระ ที่มีร่างกายเล็ก แคระแกรนเหมือนเด็กสืบขวบ จึงถูกล้อเลียน และกลั่นแกล้ง ด้วยความที่คิดว่าท่านเป็นสามเณร จึงมักถูกพระ รูปอื่นจับหัวเล่นบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง แล้วก็หัวเราะด้วยความขบขัน จนพระพุทธเจ้าต้องแสดงให้พระสงฆ์ ทราบทั่วกันว่าท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

นอกจากนี้ยังมีการกลั่นแกล้งกันในหมู่พระสาวกที่ยังเป็นปุถุชน ยังไม่บรรลुเป็นพระอริยบุคคล รุนแรง ถึงขั้นใส่ร้ายป้ายสีพระอรหันต์ ไม่ใช่เพียงการล้อเล่นขำขันอย่างเช่นกรณีพระลูกณฏกภัททิยะเถระ แต่เป็นการ กลั่นแกล้งเพื่อให้พระภิกษุรูปอื่นๆ รุมรังเกียจพระเถระรูปนั้น ถือเป็นเรื่องราวใหญ่โต พระพุทธเจ้าจึงต้องมีการ สอบสวนและตัดสิน พร้อมลงโทษการกระทำของภิกษุที่กระทำการกลั่นแกล้งภิกษุอื่นเพื่อไม่ให้เป็นอย่างไม่ดี เช่นกรณี พระทัฬหฬลบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้จัดเสนาสนะ ถูกพระเมตติยะและพระภุมมชกะ ใส่ร้ายว่า พระทัฬหฬลบุตรประทุษร้าย ล่วงเกินภิกษุณีเมตติยา สาเหตุเพราะแค้นเคือง ไม่พอใจ คิดว่าพระทัฬหฬล บุตรยุ่งกัลยาณภักตติยะคบดีถวายอาหารไม่ดีแก่ตน พระพุทธเจ้าได้ทรงประชุมสงฆ์เพื่อสอบถามความจริงจน ทราบสาเหตุ และได้บัญญัติห้ามภิกษุกล่าวหาภิกษุอื่นโดยไม่มีมูล เพื่อหวังให้ภิกษุนั้นถูกลงโทษถึงขั้นปาราชิก จะต้องถูกอาบัติสังฆาทิเสส (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การกลั่นแกล้งในสมัยพุทธกาลที่เกิดขึ้นกับเด็กนักเรียน หรือนักศึกษา เหมือนสังคมไทยในปัจจุบัน แต่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลจนทำให้นาคตของเด็คนั้นเสียไป กลายเป็นปัญหาสังคมก็มีให้เห็นเป็นตัวอย่างมากมายในสมัยพุทธกาล ผู้เขียนขอยกตัวอย่างของอหิงสกะ หรือต่อมาคือพระองค์สิริมาเถระ เมื่อครั้งเป็นเด็ก มีนิสัยใจคอสุภาพอ่อนโยน มีเมตตา กรุณา มีมนุษยสัมพันธ์ดี เคารพนับถือผู้ใหญ่ มีสมองเป็นเลิศ เรียนเก่งล้ำหน้าเพื่อนร่วมรุ่นทั้งหลาย เป็นที่โปรดปรานขออาจารย์อย่างยิ่ง จนเพื่อนๆ อิจฉาริษยา จึงหาทางกำจัด โดยแบ่งเป็นกลุ่มๆ เข้าไปพูดจาให้ร้ายป้ายสีอหิงสกะ แรกๆ อาจารย์ก็ไม่สนใจ แต่พอบ่อยเข้า หลายคนเข้า ก็ชักจะเชื่อว่าคงเป็นไปได้ ในที่สุดก็ปักใจแน่วแน่ว่าอหิงสกะเป็นศิษย์ทรยศคิดล้างครู อาจารย์จึงเรียกศิษย์รักผู้จะจบการศึกษา มาพูดทูลทอนของอหิงสกะ “คำบูชาครู” ด้วยการให้ไปเอาน้ำวนมาพินนี้ อหิงสกะเชื่อฟังอาจารย์อยู่แล้ว และอยากกลับบ้านเกิดเมืองนอน จึงตกลงไปฆ่าคนเอาน้ำวนมีด ฆ่าแล้วก็ตัดเอาน้ำวนมาร้อยเป็นพวงแขวนคอ กลายเป็นมหาโจรที่มีชื่อเสียง เป็นที่หวาดกลัวของชาวเมืองเป็นอย่างยิ่ง แม้ภายหลังพระพุทธเจ้าเทศนาโปรด อหิงสกะจนดวงตาเห็นธรรม เข้ามาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ก็ยังได้รับการบูลลี่จากชาวเมืองในช่วงต้นๆ อยู่ไม่น้อย (84000.org/, 2563).

หลายเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการกลั่นแกล้ง หรือบูลลี่ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าจะทรงแก้ไขปัญหา ด้วยการประชุมสงฆ์เพื่อสอบถามหาความจริงและจะบัญญัติพระวินัยกำกับ เพื่อป้องกันปัญหานั้นไม่ให้เกิดขึ้นในอนาคต และจะแสดงพระธรรมเทศนาอบรมหลังจากประชุมสอบถาม โดยวิธีการที่กล่าวมาเป็นการแก้ไขปัญหาการกลั่นแกล้งในหมู่สงฆ์ ส่วนกรณีที่คุุหัตถ์กลั่นแกล้งพระสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงสอบสวน เมื่อพบสาเหตุว่าคุุหัตถ์นั้นมีเจตนากลั่นแกล้งภิกษุสงฆ์ก็ทรงโปรดให้คว่ำบาตรคุุหัตถ์ผู้นั้น เป็นต้น

มุมมองพระพุทธศาสนาเรื่องการกลั่นแกล้ง (Bullying)

1. สาเหตุของการกลั่นแกล้ง (Bullying)

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสิ่งที่เป็นต้นเหตุ หรือแรงผลักดันที่ทำให้มนุษย์ทำกรรมต่าง ๆ หรือกระทำความผิดนั้น มีอยู่ 2 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายแรกคืออกุศลมูล (รากเหง้าของความดี) ฝ่ายที่สองคือ อกุศลมูล (รากเหง้าของความชั่ว) ถ้าการกระทำนั้นเป็นไปโดยแรงผลักดันฝ่ายดีหรืออกุศลมูล (ได้แก่ ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง) การกระทำนั้นถือว่าเป็นการกระทำความดี แต่ถ้าเป็นไปโดยแรงผลักดันฝ่ายชั่วหรืออกุศลมูล (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2533) (ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง) การกระทำนั้นถือว่าเป็นการกระทำชั่ว ผลที่ได้รับก็คือความเสียหาย ทุกข์ และโทษ

จากการให้ความหมายคำว่า การบูลลี่ โดย นพ.โกวิทย์ นพพร ที่ระบุว่า การบูลลี่คือ พฤติกรรมรุนแรง กลั่นแกล้ง รังแกผู้อื่น ซึ่งการกระทำดังกล่าวอาจเป็นการใช้กำลัง การใช้ถ้อยคำทำร้ายจิตใจ การใช้แรงกดดันทางสังคม การกีดกันริตรอนสิทธิขั้นพื้นฐาน หรือการปฏิบัติใด ๆ ก็ตามในทางลบ เมื่อนำมาวิเคราะห์กับสาเหตุการกระทำตามแนวทางพระพุทธศาสนา ก็จะเห็นว่า การกลั่นแกล้ง มีสาเหตุมาจากอกุศลมูล ซึ่งในอกุศลมูล 3 นั้น จะมีสาเหตุแยกย่อยของการกระทำที่อาจเกิดจากอำนาจกิเลสตัวใดตัวหนึ่งได้แก่ การกลั่นแกล้งที่เกิดจากโลภะ เป็นเหตุก็อย่างเช่น การกลั่นแกล้งเพราะเขาสวยกว่า เรียนเก่งกว่า เป็นต้น ส่วนการกลั่นแกล้งพระมีโทษเป็นเหตุ ตัวอย่างเช่น คู่กรณีเคยเป็นศัตรูกันมาก่อน เมื่อตนสบโอกาส จึงลงมือกลั่นแกล้ง และการกลั่นแกล้งอันมีสาเหตุมาจากโมหะ เช่น ความยึดมั่นถือมั่น เข้าใจผิดว่าตนมีอำนาจ เก่งกาจเหนือผู้อื่น และไม่เกรงกลัวต่อบาปที่จะเกิดหลังจากการเบียดเบียนผู้อื่น

ดังนั้น การกลั่นแกล้งผู้อื่น ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเกิดจากสภาพจิตใจของผู้กระทำให้เกิดอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ โดยจะเป็นกิเลสตัวใดนั้น ต้องพิจารณาเรื่องที่กลั่นแกล้ง หากผู้กลั่นแกล้งผู้อื่นยังไม่ได้รับการขัดเกลา หรืออบรมสั่งสอน โดยเฉพาะกรณีที่เป็นเด็กหรือเยาวชน ชีวิตของผู้ผู้นั้นอาจมีโอกาส

กระทำการกลั่นแกล้ง หรือที่เรียกว่า บูลลี่จากกิเลสทุกตัวทั้ง โลภะ โทสะ โมหะและยังเป็นฐานให้กระทำความชั่วอื่นๆ ซึ่งอาจจะร้ายแรงกว่าการกลั่นแกล้งตามมาในอนาคต

2. ประเภทของการกลั่นแกล้ง (Bullying)

การกระทำทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า กรรมบถ แปลว่า ทางแห่งการทำความกรรมอยู่ 3 ทาง คือ ทางกาย เรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วาจกรรม ทางใจ เรียกว่า มโนกรรม กรรมบถนั้นมี 2 ประเภท คือ อกุศลกรรมบถ ทางแห่งการทำความชั่ว กุศลกรรมบถ ทางแห่งการทำความดี

การกลั่นแกล้ง หรือการบูลลี่นั้น เพื่อพิจารณาจากประเภทหรือลักษณะ สาเหตุและวิธีที่ใช้ในการกลั่นแกล้งจากที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ มี 4 ประเภท ได้แก่ การกลั่นแกล้งทางกาย การกลั่นแกล้งทางวาจา การกลั่นแกล้งทางสังคมหรืออารมณ์ และการกลั่นแกล้งบนโลกออนไลน์ (Cyberbullying) เมื่อวิเคราะห์เข้ากับหลักกรรมบถทั้ง 2 ประเภททางพระพุทธศาสนา ก็จะสัมพันธ์กับกรรมบถที่ชื่อว่า อกุศลกรรมบถ (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2533) (ทางแห่งการทำความชั่ว) มี 10 ประการ โดยแบ่งเป็น 3 หมวด คือ

ก. เป็นกายทุจริต การประพฤติชั่วทางกาย 3 อย่าง คือ ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) และกาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติผิดในกาม)

ข. เป็นวจีทุจริต การประพฤติชั่วทางวาจา 4 อย่าง คือ มุสาวาจา (การพูดเท็จ) ปิสุณวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ)

ค. เป็นมโนทุจริต การประพฤติชั่วทางใจ 3 อย่าง คือ อภิชฌา (โลภอยากได้ของเขา) พยาบาท (ปองร้ายเขา) และมิจฉาทิฐิ (เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม)

การทำทุจริตทั้ง 3 หมวดนี้ จะเข้าขั้นเป็นอกุศลกรรมได้ก็ต้องมีเจตนาคือความจงใจ ถ้าไม่มีเจตนาแล้วก็ไม่จัดเป็นกรรม เป็นเพียงสักแต่ว่าการกระทำเท่านั้น

การทำอกุศลกรรมที่จัดได้ว่าเป็นอกุศลกรรมได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบในการกระทำครบถ้วน จึงจะเป็นอกุศลกรรมบถได้ ต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นว่าในบรรดาอกุศลกรรมบถทั้ง 10 นั้น อกุศลกรรมบถข้อใดมีองค์ประกอบเท่าไร เพราะถ้าการกระทำใดมีองค์ประกอบไม่ครบถ้วน ก็ไม่อาจจัดเป็นอกุศลกรรมบถได้ เช่น ฆ่าสัตว์ตายโดยไม่มีเจตนา หรือฆ่าแล้วแต่ไม่ตาย เป็นต้น การทำอกุศลที่มีองค์ประกอบครบถ้วนเท่านั้น จึงจะล่วงกรรมบถ หรือขาดศีลกรรมบถได้

1) ปาณาติบาต หมายถึง การฆ่าสัตว์ จะเป็นกรรมบถได้ ต้องประกอบด้วยองค์ 5 คือ

- (1) สัตว์มีชีวิต
- (2) รู้รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
- (3) จิตคิดจะฆ่า
- (4) พยายามเพื่อจะฆ่า
- (5) สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

2) อทินนาทาน หมายถึง การลักทรัพย์จะเข้าขั้นเป็นกรรมบถได้ ต้องประกอบด้วยองค์ 5 คือ

- (1) ของนั้นมีผู้อื่นหวงแหน
- (2) รู้รู้ว่าเป็นของมีผู้อื่นหวงแหน
- (3) จิตคิดจะลัก
- (4) พยายามเพื่อจะลัก
- (5) ลักของนั้นมาด้วยความพยายาม

3) กาเมสุมิฉฉาจาร หมายถึง การประพฤติผิดในกามจนถึงขั้นเป็นกรรมบถได้ ก็ต่อเมื่อการกระทำนั้นประกอบด้วยองค์ 4 คือ

- (1) บุคคลผู้ไม่ควรประพฤติล่วง
- (2) จิตคิดจะเสพในบุคคลที่ไม่ควรประพฤติล่วงนั้น
- (3) ความพยายามเพื่อจะเสพ
- (4) ประพฤติล่วงด้วยการเสพ

4) มุสาวาจา หมายถึง การพูดเท็จ จะเป็นกรรมบถได้นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ 4 คือ

- (1) เรื่องไม่จริง
- (2) จิตคิดจะพูดเรื่องไม่จริงนั้น

(3) ความพยายามเพื่อพูดเรื่องไม่จริงนั้น (4) ผู้อื่นรู้เรื่องนั้น

5) ปิสุณวาจา หมายถึง การพูดส่อเสียด จะเป็นกรรมบถได้นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ 4 คือ

(1) มีคนอื่นที่จะฟังทำลายให้แตกกัน

(2) ความมุ่งทำลายด้วยความคิดที่ว่า "คนพวกนี้จะแตกกันด้วยอุบายนี้" หรือต้องการจะทำตนให้เป็นที่รักด้วยความคิดที่ว่า "เราจักเป็นที่รักด้วยอุบายนี้"

(3) ความพยายามอันเกิดจากความคิดนั้น

(4) ผู้อื่นรู้ความนั้น

ในการพูดส่อเสียดยุงให้ผู้อื่นแตกกันนี้ ในคัมภีร์มจกทีปนี กล่าวไว้ว่า เมื่อกล่าวคำพูดส่อเสียดออกไปแล้ว คนอื่นไม่แตกกัน ถือว่ากรรมบถยังไม่ขาด (คือ อุกุศลยังไม่ถึงขั้นเป็นกรรมบถ) แต่เมื่อคนอื่นแตกกันถือว่าขาด

6) ผรุสวาจา หมายถึง การพูดคำหยาบ จะเป็นกรรมบถได้นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ 3 อย่าง คือ

(1) มีคนที่จะฟังด่า

(2) จิตโกรธ

(3) การด่า

การด่าในข้อนี้ จะเป็นกรรมบถได้ก็ต่อเมื่อด่าด้วยจิตที่โกรธด้วยความต้องการที่จะด่าเพียงเท่านั้น ไม่รวมกรณีที่เกิดโกรธด้วยต้องการที่จะให้เขาตาย เพราะถ้าด่าด้วยจิตโกรธเพื่อต้องการให้ตาย ก็จะเป็นกรรมบถข้อพยาบาท

7) สัมผัสปลापะ หมายถึง การพูดเพ้อเจ้อ จะเป็นกรรมบถได้นั้นก็ต้องประกอบด้วยองค์ 2 คือ

(1) การมีเจตนาพูดเรื่องหาสาระไม่ได้ (2) การพูดเรื่องที่หาสาระไม่ได้

ในการพูดเพ้อเจ้อนี้ ในคัมภีร์มจกทีปนีกล่าวว่า เมื่อผู้อื่นยังไม่รู้เรื่องเพ้อเจ้อนั้นกรรมบถยังไม่ขาด ต่อเมื่อผู้อื่นรู้เรื่องนั้นกรรมบถจึงขาด

8) อภิขมา หมายถึง การโลภอยากได้ของผู้อื่น (โดยคิดจะขโมยด้วย มิใช่เพียงแต่คิดอย่างเดียวมีองค์ 2 คือ

(1) ภัยทะ (สิ่งของ) ของผู้อื่น (2) การน้อมมาเพื่อตน (คือ อยากได้มาเป็นของตน)

9) พยาบาท หมายถึง การปองร้าย จะเป็นกรรมบถได้ก็ต่อเมื่อครบองค์ 2 คือ

(1) คนอื่นสัตว์อื่น

(2) ความคิดเพื่อความพินาศภัยต่อคนอื่นสัตว์อื่นนั้น

10) มิจฉาทิฎฐิ หมายถึง ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม อันเป็นมิจฉาทิฎฐิที่เข้าขั้นเป็นกรรมบถนั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ 2 คือ

(1) เรื่องนั้นตรงกันข้ามกับเรื่องที่มีฉาทิฎฐิบุคคลนั้นยึดถือ

(2) เรื่องนั้นปรากฏว่าไม่เป็นเหมือนอย่างที่มีฉาทิฎฐิบุคคลนั้นยึดถือเอา

ในอรรถกถาอัฐสาสนี อธิบายคำว่า มิจฉาทิฎฐิ มี 3 ประการ คือ

(1) นัตถิกิฎฐิ หมายถึง ความเห็นว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ชาติต่างหากมาประชุมกันเพื่อเกื้อกูลกัน หรือทำร้ายกัน บุญบาปไม่มี ความเห็นว่าไม่มี คือ เห็นว่าตายแล้วขาดสูญนั่นเอง พวกที่มีความเห็นเช่นนี้จะปฏิเสธผลของกรรม เมื่อปฏิเสธผลก็เท่ากับปฏิเสธเหตุเช่นกัน ซึ่งขัดกับหลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา

(2) อเหตุกิฎฐิ หมายถึง ความเห็นว่าไม่มีเหตุ พวกที่มีความเห็นเช่นนี้ คือ ปฏิเสธกรรมและผลของกรรม เพราะเชื่อว่าคนจะได้ดีก็ตัวเอง จะได้ชั่วก็ตัวเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เท่ากับไม่เชื่อบุญไม่เชื่อบาปนั่นเอง

(3) อภิริยทิลกฐิติ หมายถึง ความเห็นว่าเป็นอันทำ เห็นว่าบาปหรือบุญที่คนทำแล้วก็ไม่เป็นอันทำ ชื่อว่าปฏิเสธรกรรม

ในมิจฉาทิลกฐิติทั้ง 3 ประการนี้ นิยมมิจฉาทิลกฐิติ คือ มิจฉาทิลกฐิติที่มีโทษมาก ห้ามสวรรค์และห้ามนิพพาน เป็นกรรมบถที่ร้ายแรงมากกว่า อนันตริยกรรม เพราะให้โทษอย่างไม่มีกำหนด ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในคัมภีร์เอกนิบาต อังคุตตรนิกาย (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่เห็นธรรม (ความประพฤติ) อันมีโทษอย่างเดียว ซึ่งมีโทษมากเหมือนอย่างมิจฉาทิลกฐินี้เลย ภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิลกฐินี้มีโทษร้ายแรงอย่างยิ่ง"

3. วิเคราะห์การกลั่นแกล้ง (Bullying) กับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ผู้เขียนจะขอวิเคราะห์ประเภทของการกลั่นแกล้งที่ได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นของบทความ กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ผู้เขียนตีความว่าเข้าข่ายการกลั่นแกล้งในปัจจุบัน โดยเลือกหลักธรรมมา 2 ข้อ ได้แก่ อุกุศลกรรมบถ 10 และ อุกุศลมูล 3 โดยสามารถวิเคราะห์พฤติกรรมการกลั่นแกล้งว่าสอดคล้องกับหลักธรรมที่ผู้เขียนยกมา มีดังนี้

การกลั่นแกล้ง (Bullying)	ทุจจริต3/อกุศลกรรมบถ 10	อกุศลมูล 3
1) การกลั่นแกล้งทางร่างกาย เป็นการทำให้ร้ายร่างกายอีกฝ่ายให้เกิดการบาดเจ็บ มีบาดแผล ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากภายนอก บางกรณีอาจส่งผลต่อจิตใจอีกด้วย เช่น การชกต่อย การผลัก การตบตี	- เป็นกายทุจจริต คือการประพฤติชั่วทางกาย และมโนทุจจริต การประพฤติชั่วทางใจ - เป็นอกุศลกรรมบถ 4 ดังนี้ 1. ข้อปาณาติบาต (ห้ามการฆ่าสัตว์) แบ่งออกเป็น 2 กรณี คือถ้าผู้ที่ถูกกลั่นแกล้งตายจากการบาดเจ็บ ถือว่าล่วงกรรมบถ ผิดศีลข้อที่ 1 แต่ถ้าถ้าแค่บาดเจ็บ จัดว่าเป็นศีลทะลุ ศีลต่าง ศีลพริ้ว 2. อภิขมา (การโลภอยากได้ของผู้อื่น) 3. พยาบาท (การปองร้าย) 4. มิจฉาทิลกฐิติ (ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม)	- เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โทสะ และโมหะ - ในบางกรณีก็เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โลภะ โมหะ
2) การกลั่นแกล้งทางวาจา เป็นลักษณะการพูดที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกหรือทำให้เจ็บปวด จะเกิดขึ้นในสถานการณ์ที่มีการยั่วยุย แหย่เหย้าเย้ย ช่มชู้ การพูดจาตู่ถูก เสียดสีกันในกลุ่มเพื่อน หรือการวิจารณ์ด้วยคำพูดในลักษณะขำลือ คำ	- เป็นวจีทุจจริต การประพฤติชั่วทางวาจา และมโนทุจจริต การประพฤติชั่วทางใจ - เป็นอกุศลกรรมบถ 7 ข้อ คือ - มุสาวาจา (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) อภิขมา	- เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โทสะ และโมหะ - ในบางกรณีก็เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โลภะ โมหะ

นินทา ประจาน ล้อเลียน และการพูดใส่ร้าย โกหกบิดเบือนข้อมูลที่ไม่เป็นจริง	(การโลภอยากได้ของผู้อื่น) พยาบาท (การปองร้าย) มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม)	
3) ทางสังคมหรือด้านอารมณ์ เช่น กดดัน ยั่วยุ ให้เพื่อนๆ แบ่งแยก ออกจากกลุ่ม ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บปวดหรือเสียใจ	- เป็นวจีทุจริต การประพาดิชั่วทางวาจา และมโนทุจริต การประพาดิชั่วทางใจ - เป็นอกุศลกรรมบถ 7 ข้อ คือ มุสาวจา (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) อภิขิมา (การโลภอยากได้ของผู้อื่น) พยาบาท (การปองร้าย) มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม)	- เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โทสะ และโมหะ - ในบางกรณีก็เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โลภะ โมหะ
4) Cyber bullying: การกลั่นแกล้งบนโลกออนไลน์ ด้วยวิธีการโพสต์ข้อความโจมตี หลอกลวง ทำร้าย คุกคามทางเพศ ด้วยถ้อยหยาบคาย เป็นเท็จ เพื่อให้อีกฝ่ายอับอาย เจ็บปวดและเสียใจ	- เป็นวจีทุจริต การประพาดิชั่วทางวาจา และมโนทุจริต การประพาดิชั่วทางใจ - เป็นอกุศลกรรมบถ 7 ข้อ คือ มุสาวจา (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) อภิขิมา (การโลภอยากได้ของผู้อื่น) พยาบาท (การปองร้าย) มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม)	- เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โทสะ และโมหะ - ในบางกรณีก็เกิดจากจิตที่ประกอบด้วย โลภะ โมหะ

จากการวิเคราะห์ของผู้เขียนตามที่แสดงในตารางข้างต้น จะเห็นว่าทุกประเภทของการกลั่นแกล้งก็จะมีข้อแตกต่างกัน กับหลักธรรมที่ยกมา แต่พฤติกรรมทุกข้อผู้เขียนได้วิเคราะห์ว่าผิดหลักทุจริต 3 ข้อ มโนทุจริต คือ การประพาดิชั่วทางใจ และอกุศลกรรมบถ ข้อที่ 7-10 ซึ่งทั้ง 2 หลักธรรมมีเนื้อหาเหมือนกัน คือ อภิขิมา (โลภอยากได้ของเขา) พยาบาท (ปองร้ายเขา) และมิจฉาทิฎฐิ (เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม) เนื่องจากผู้เขียนวิเคราะห์ว่าการกระทำมโนทุจริตเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะมโนทุจริตข้อใดข้อ 1 ใน 3 ข้อ ย่อมเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดพฤติกรรมกลั่นแกล้งทางกาย หรือวาจา หรือทั้งกายและวาจา เช่น เพราะจิตใจของผู้กลั่นแกล้งมีอภิขิมา (โลภอยากได้ของเขา) จึงลงมือทำร้ายร่างกายเพื่อบีบบังคับให้ผู้อย่างอ่อนแอของมีค่าให้ หรือล้อเลียนปมด้อยผู้อื่นให้เขารู้สึกด้อยค่า เพราะต้องการอำนาจ หรือตำแหน่งของเขา หรืออยากจะเป็นที่รักของคนอื่นจึงหาเรื่องใส่ร้ายอีกฝ่าย

มโนทุจริต ข้อที่ 2 พยาบาท (การปองร้าย) เมื่อมีสะสมไว้ในจิตมากๆ ก็สามารถเป็นแรงผลักดันให้ผู้กลั่นแกล้งกระทำการทุจริต เช่น การทำร้ายร่างกาย หรือวจีทุจริต เช่น การด่าด้วยถ้อยคำหยาบคาย หรือจะไม่หยาบคายก็ได้ เพียงมุ่งหวังจะได้เห็นผู้ที่ถูกกลั่นแกล้งเจ็บปวด หรืออับอาย ไม่สามารถเข้าร่วมกลุ่มได้

มโนทุจริตข้อสุดท้าย (เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม) เช่น ผู้กลั่นแกล้งเห็นผิดว่า บาปบุญ หรือผลของกรรมไม่มี หรือมองคนอื่นว่าไม่คนเหมือนตนก็เข้าข่ายว่าเห็นผิด เป็นสาเหตุสำคัญยิ่งที่ทำให้คนประพฤติดุจริตทั้ง 3 ทาง และอาจจะเป็นสาเหตุให้ล่วงอกุศลกรรมบถทั้ง 10 ประการ อย่างไรก็ตามการคำนึงว่าตนเองได้กระทำความชั่วและผลของกรรมนั้นก็จะตามสนองตนในไม่ช้า

เพิ่มเติมในเรื่องแม้เพียงคิดศีลก็ขาดได้ เช่น คิดโลภอยากได้ของเขา คิดพยาบาทปองร้าย หรือคิดเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ก็เป็นมิจฉาทิฐิ เช่น เห็นว่า บาปบุญไม่มี ตายแล้วสูญ นรกสวรรค์ไม่มี เป็นต้น ฉะนั้น กุศลกรรมบถ 10 (ตรงข้ามกับอกุศลกรรมบถ 10) รักษายากกว่าศีล 5 หรือศีล 8 ถ้ากระนั้นก็จะรักษาเพียงศีล 5 ข้อ เพื่อจะหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงกุศลกรรมบถ 10 ถ้าวิเคราะห์โดยเอาองค์ของศีล 5 มาประกอบการพิจารณา เราอาจจะไม่ผิดศีลข้อใดเลย ในกรณีนี้รักษาได้ แต่อย่างไรก็ตาม จิตที่ยังมีอวิชชา (โลภอยากได้ของเขา) พยาบาท (ปองร้ายเขา) และมิจฉาทิฐิ (เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม) ก็ยังคงไม่ได้รับการขัดเกลา อาจรอโอกาสที่จะสมกิเลสเหล่านี้ให้มากขึ้น และอาจจะเป็นแรงผลักดันให้เรากระทำความชั่ว เช่น การกลั่นแกล้งผู้อื่น (Bullying) ในอนาคต

4. ผลกระทบจากการกลั่นแกล้ง (Bullying) ตามมุมมองพระพุทธศาสนา

การกลั่นแกล้ง (Bully) ตามมุมมองพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการกลั่นแกล้งทางร่างกาย วาจา สังคม และ Cyber bullying ก็สามารถสรุปเข้าในหลักธรรมที่ชื่อว่าทุจริต 3 พระพุทธเจ้าจึงตรัสโทษของทุจริตทั้ง 3 ไว้ในอิทธิวนวรรค (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ว่า กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต เป็น อกรรมกิจ (กิจที่ไม่ควรทำ) เมื่อบุคคลทำกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่าเป็นอกรรมกิจ เขาพึงได้รับโทษดังต่อไปนี้

1) แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ คือ ผู้กลั่นแกล้งเองก็รู้สึกได้ตนทำผิด ไม่มีความสุข เพราะกลัวจะโดนแก้แค้น หรือเอาคืน หรือถ้ามีความสุข ก็เป็นสุขแบบมิจฉาทิฐิ สุขแบบคนมีโมหะ คือมีความสุขแบบคนหลงผิด

2) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนตนเอง คือ การที่นักปราชญ์ บัณฑิต หรือผู้มีคุณธรรม กล่าวติเตียนพฤติกรรมนั้นว่าเป็นสิ่งไม่ดี ไม่ควรกระทำ ผู้อื่นไม่ควรเอาเป็นแบบอย่าง ไม่ควรสนับสนุน และผู้กระทำต้องปรับปรุงพฤติกรรมเสียใหม่

3) ชื่อเสียงอันชั่วย่อมนะพ่นไป คือ เสียชื่อเสียง คนหมุมมากรังเกียจไม่อยากคบค้าสมาคม เนื่องจากกลัวว่าจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนไปดีตามไปด้วย

4) ย่อมลงตาย คือ เวลาจะตายจะมีอาการเสียสติ หลุนหลาย ร้องเอะอะโวยวาย เพราะกลัวตัวเองจะต้องไปสู่ทุกข์

5) เมื่อตายแล้วก็ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

ดังนั้น ผู้ที่มีพฤติกรรมกลั่นแกล้งผู้อื่น พึงตระหนักว่า อกุศลกรรมบถทั้ง 10 ประการนี้เป็นกรรมชั่ว เมื่อกระทำแล้วย่อมมีผลออกมาเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนไม่เฉพาะผู้ที่ถูกกลั่นแกล้งจะได้รับ ความทุกข์ ผู้กระทำการกลั่นแกล้งก็จะได้วิบากกรรมทั้งในชาตินี้และชาติหน้า จึงไม่ควรทำ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “น ตํ กมมํ กตํ สาธุ ยํ กตวา อนุตปตติ บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

แนวทางการป้องกันการกลั่นแกล้ง (Bully)

สำหรับผู้ที่ถูกกลั่นแกล้ง การรู้จักรับมือกับการบูลลี่อาจช่วยหลีกเลี่ยงบาดแผลทั้งทางกาย ใจ และสังคม นพ. โกวิทย์ นพพร แพทย์ชำนาญการด้านจิตวิทยา โรงพยาบาลสมิติเวช สุขุมวิท ได้ให้คำแนะนำไว้ดังนี้

1. ใช้ความนิ่งสงบพฤติกรรมกรรมการบูลลี่ การนิ่งเฉยต่อการบูลลี่ช่วยให้เรื่องราวการบูลลี่หายไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากผู้กระทำมักมีเจตนาให้เหยื่อตอบโต้ เพื่อสร้างกระแสความรุนแรง หรือเพิ่มความสะใจ แต่เมื่อผู้ถูกกระทำเลือกที่จะนิ่งเฉย ผู้ลงมือบูลลี่อาจรู้สึกเบื่อและล้าถอยไปเองในที่สุด

2. ตอบโต้อย่างสุภาพ เมื่อจำเป็นจะต้องตอบโต้ ควรพูดและแสดงออกว่าไม่ได้รู้สึกสนุก หรือไม่ชอบการกระทำรวมถึงวาจาต่างๆ ที่ถูกกล่าวถึงด้วยคำพูดและท่าทีสุภาพ ไม่ตะโกน ขึ้นเสียง หรือใช้คำหยาบคาย รวมถึงชี้แจงอย่างชัดเจนหากเรื่องที่ถูกล่าม้างไม่เป็นจริง

3. พูดคุยกับผู้ที่มีประสบการณ์ถูกลั่นแกล้งเพื่อช่วยกันแก้ไข บางครั้งการถูกบูลลี่ไม่ได้เกิดขึ้นกับบุคคลเพียงคนเดียว การหาผู้ร่วมถูกรกระทำจะเป็นการเพิ่มหลักฐานและพยานว่า ผู้บูลลี่สร้างเรื่องขึ้นทำร้ายเหยื่อมากกว่าจะเป็นเรื่องจริง นอกจากนี้เพื่อนร่วมชมตารกรรมอาจเป็นที่ปรึกษาคลายทุกข์ได้เป็นอย่างดี

4. เปลี่ยนสิ่งแวดล้อม หากการบูลลี่นั้นทำร้ายร่างกายหรือจิตใจจนยากยอมรับ การเปลี่ยนที่ทำงาน กลุ่มเพื่อน ก็อาจช่วยฟื้นฟูภาวะบอบช้ำจากการถูกบูลลี่ได้เร็วขึ้น

5. ปรึกษานักจิตวิทยาหรือจิตแพทย์ หลายครั้งที่การบูลลี่สร้างบาดแผล จนผู้ถูกรกระทำไม่สามารถอยู่ในสังคมต่อไป บางกรณีอาจกลายเป็นความเครียด ปลีกตัวจากสังคม ไปจนถึงขั้นเก็บกด เป็นโรคซึมเศร้า และจบลงด้วยการฆ่าตัวตาย ดังนั้นทางออกที่ดีคือการพบผู้เชี่ยวชาญไม่ว่าจะเป็นนักจิตวิทยา หรือจิตแพทย์ เพื่อปรึกษา ทำการรักษาอย่างถูกวิธีและมีประสิทธิภาพ

สำหรับแนวทางการรับมือกับการถูกลั่นแกล้งทางพระพุทธศาสนา เมื่อผู้ถูกลั่นแกล้งเกิดทุกข์ใจ เสียใจ วิตกกังวล เครียด หรือมีความอหามาตพยายาทตอบกลับผู้กระทำกรกลั่นแกล้ง อาการทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนเกิดจากการถูกโทสะ อันเป็นอกุศลธรรมครอบงำสภาพจิตใจทั้งสิ้น มิงานวิจัยของ เกษม กสิโอฬารและคณะ (เกษม กสิโอฬาร และ พชร ตันติวิภาวิน, 2560) ซึ่งศึกษาเรื่อง พุทธธรรมพัฒนาจิตเพื่อระงับความโกรธ โดยผลการวิจัยเสนอว่า หลักพุทธธรรมในทางพุทธศาสนาที่สำคัญและจำเป็นในการระงับความโกรธ ได้แก่ หลักการเจริญสติ ขันติ และเมตตา สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ดังนี้

1) สติ คือ ความระลึกได้ถึงในสิ่งที่เคยทำ คำที่เคยพูดมานานมาแล้ว ได้สติ คือ ความระวัง ความไม่ขาดสติคือเมื่อเราระลึกได้ว่าเราโกรธแล้วรีบควบคุมให้ได้ แล้วรีบส่งต่อไปให้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาทางแก้ไขปัญหาด้วยการสันติวิธี

2) ขันติ คือ ความอดทน สภาพการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามธรรมดาที่ต้องอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมต้องมีการกระทบกระทั่งกันเป็นธรรมดา ผู้มีความอดทนหนักแน่นต่อสิ่งที่เข้ามากระทบที่จะทำให้จิตใจเป็นสุข

3) เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข ทั้งทางกายและทางใจ เมื่อจิตมีความผ่องใสและได้สมาธิตั้งมั่นจนเกิดปัญญาแล้วก็จะละความโกรธ (โทสะ) ให้ออกจากจิตของตน

สรุปได้ว่า การรับมือการบูลลี่ที่ดี ต้องมีสติ เจ็บเฉย ตอบโต้ ชี้แจงให้ถูกจังหวะ ไม่คิดแค้น เครียด หรือวิตกกังวลเกินไป รวมถึงเลือกที่จะใช้ชีวิตในสังคมสิ่งแวดล้อมที่ดี ปิดรับเรื่องราวทางโซเชียลบ้าง หากหาทางออกไม่ได้ ควรพบแพทย์เพื่อรับการรักษาอย่างเหมาะสม

บทสรุป

การใช้สติ ขันติ และเมตตา ในการแก้ปัญหาการบูลลี่นั้นเป็นแนวทางพระพุทธศาสนาที่ได้ผลดีสำหรับผู้ที่ถูกกระทำ และผู้กระทำมากที่สุด รวมถึงการตระหนักถึงข้อดีข้อเสียของพฤติกรรมที่จะกระทำลงไป

จะมีผลกระทบทางบวกหรือลบกับใครบ้าง พฤติกรรมใดที่ไม่ควรกระทำต่อผู้อื่น แม้บางคนอาจจะมองว่า พฤติกรรมนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่สำหรับคนอื่น ๆ แล้วอาจไม่ใช่

ปัจจุบัน มนุษย์ต่างเกิดมาและมีชีวิตในช่วงเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า การบูลลี่ที่ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น ด้วยการเผชิญหน้าเท่านั้น วันหนึ่งบางท่านในที่นี้ อาจตกเป็นเหยื่อการบูลลี่ทางสื่อสังคมออนไลน์จากผู้ที่ไม่เคยรู้จักกัน หรืออาจตกเป็นส่วนหนึ่งที่ร่วมกระทำการบูลลี่บุคคลอื่น แม้กระทั่งเป็นผู้เริ่มบูลลี่ผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว

ดังนั้น การกระทำใดที่ก่อให้เกิดบุคคลอื่นรู้สึกด้อยค่า ย่ำแย่ อับอาย เสื่อมเสีย ให้ลองพิจารณาให้ถี่ถ้วน เอาใจเขามาใส่ใจเรา หายใจเข้าออกอีกหลายๆ ครั้ง คิดถึงผลดี ผลเสียก่อนลงมือแชร์ กดไลค์ พิมพ์ข้อความ หรือพูดออกไป เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว แม้จะลบออกสักกี่ครั้ง ก็ยังฝังในจิตใจของผู้ถูกระทำเสมอ

เอกสารอ้างอิง

- เกษม กสิโอฬาร และ พัทธี ตันติวิภาวิน. (2560). พุทธธรรมพัฒนาจิตเพื่อระงับความโกรธ. *วารสารรังสิต บัณฑิตศึกษาในกลุ่มธุรกิจและสังคมศาสตร์*. 3(1-2), 31.
- กรุงเทพธุรกิจ. (2563). *กรมสุขภาพจิต' เผยกลั่นแกล้ง-รังแก (BULLYING) ในโรงเรียน ไม่ใช่เรื่องล้อเล่น*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/859102>
- โกวิท ญ น พพร. (2563). *รับมืออย่างไรในสังคม Bully*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://www.samitivej-hospitals.com/th/รับมือ-bully/>.
- เดลินิวส์. (2563). *กรมสุขภาพจิตชี้ เด็กถูกบูลลี่เสี่ยงเป็นอาชญากร*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://www.dailynews.co.th/regional/747948>.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2533). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิยุวพัฒน์. (2563). *การกลั่นแกล้ง (Bullying) ความรุนแรงในสังคม*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://www.yuvabadhanafoundation.org/th/ข่าวสาร/บทความทั่วไป/การกลั่นแกล้ง-bullying-วัยรุ่น/>.
- สำนักราชบัณฑิตยสถาน. (2563). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://dictionary.apps.royin.go.th/>.
- BookPlus. *Why Bullying? ทำไมถึงต้องกลั่นแกล้ง อะไรคือสาเหตุของพฤติกรรมรุนแรงเหล่านี้?*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://bookplus.co.th/why-bullying-ทำไมถึงต้องกลั่นแกล้ง/>.
- Nature Biotech. *ผลกระทบของการ Bully และแนวทางป้องกัน*. สืบค้น 1 สิงหาคม 2563. จาก <https://www.naturebiotech.com/bully-and-protect20202114/>.

เมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

Loving-Kindness in Theravada Buddhism Scriptures

พระปลัดวชิรพงษ์ กิตติวัฒน์

Phrapalad Wuthiphong Kittiwanno

วิทยาลัยสงฆ์พญาเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Phokhunphamuang Buddhist College, Thailand

Corresponding Author's Email: wutthiphong.pho@mcu.ac.th

Received September 8, 2020; Revised October 15, 2020; Accepted November 13, 2020

บทคัดย่อ

หลักเมตตาธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การแผ่และการเจริญความรักด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง มีวิธีแสดงออก 3 ประการ 1. การแผ่และการเจริญความรักทางกาย 2. การแผ่และการเจริญความรักทางวาจา 3. การแผ่และการเจริญความรักทางใจ พระพุทธเจ้าทรงย้ำให้มนุษย์เรานั้นมีความรักต่อสัตว์ทั้งหลายให้เราเห็นทุกชีวิตมีค่าเท่ากัน โดยพระองค์ได้เป็นต้นแบบให้ได้ดำเนินตาม และได้ตรัสสอนวิธีใช้และแผ่ความรัก โดยให้เราตั้งอยู่บนฐานความประพฤติสุจริตธรรมมี กายสุจริต วาจาสุจริต ใจสุจริต หลักเมตตาธรรมนั้นจึงถือว่าเป็นเครื่องช่วยค้ำจุนโลก เป็นหลักธรรมให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข และถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาในการเข้าถึงโลกสวรรค์มีนิพพานเป็นที่สุด

คำสำคัญ: เมตตาธรรม, คัมภีร์พระพุทธศาสนา, เถรวาท

Abstract

Loving-Kindness in Theravāda Buddhism Scriptures means the spread and the cultivation of love with the equal minds in all living beings. There are 3 ways of expression of Loving-Kindness, namely :- 1) the spread and the cultivation of love in action 2) the spread and the cultivation of love in words 3) the spread and the cultivation of love in thought. The Buddha emphatically told human beings to have Loving-Kindness in animals and He also told human beings to have the view that all living beings are equal. The Buddha prescribed a model for the human beings to follow and taught how to use and spread Loving-Kindness by letting ourselves to live on the good base in all actions; good conduct in words and good conduct in thought. The Loving-Kindness that sustains the world is a principle which causes the human beings and animals to live together happily. It is also considered as the crux of Buddhism to reach the heavens and Nirvāṇa.

Keywords: Loving-Kindness ,Theravāda Buddhism , Theravāda

บทนำ

โลกทุกวันนี้มีคนอาศัยอยู่มาก มีหลายเชื้อชาติหลายศาสนาแตกต่างกันไปซึ่งทุกคนล้วนมีความคิด ความเห็นที่ตรงกันบ้าง ไม่ตรงกันบ้าง หลายๆ ปัญหาในโลกใบนี้เกิดจากการที่คนเรานั้นขาดเมตตาธรรมต่อกัน เมื่อคนเราขาดเมตตาธรรมแล้วก็ทำให้เป็นคนไม่มีศีล มีความเห็นแก่ตัว เอาแต่ใจเปรียบ เป็นต้น เป็นผลที่ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดความไม่สงบขึ้นในสังคมโลก เป็นต้น จึงจำเป็นที่จะต้องนำเอาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงของศาสนา เพื่อเอามาใช้แก้ไขปัญหาลำนี้

“หลักเมตตาธรรม” ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาจากคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นเหมือน “พรหมวิหารหรืออัมปิณฺณญา และหมวด เมตตสูตร เมตตากถา เมตตาวาสนา” กล่าวถึงข้อความที่เขียนไว้ใน พรหมวิหารหรืออัมปิณฺณญาว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย” กล่าวถึงข้อความที่เขียนไว้ใน เมตตสูตร เมตตากถา เมตตาวาสนา โดยย่อว่า “ควรแผ่และเจริญเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย” เน้นให้คนเราเจริญและแผ่ความความรักความปรารถนาดีในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยไม่มีขอบเขต เป็นความรักที่ทำให้เกิดสันติภาพแก่สัตว์ทั้งปวง เป็นหลักธรรมอย่างแท้จริงในการกำจัดความชั่วต่าง ๆ ที่มีอยู่ในตัว มีความโกรธ เป็นต้น และเป็นบ่อเกิดของบุญกุศลต่าง ๆ แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติในการเข้าถึงโลกสวรรค์อันมีพระนิพพานเป็นที่สุด

ความหมายของหลักเมตตาธรรม

1. ความหมายของเมตตาธรรมในพระไตรปิฎก

ในพระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 กล่าวถึงเรื่องเมตตาไว้ในหมวดขุททกวัตตุดอนหนึ่งว่าด้วยวิธีแผ่เมตตาแก่ สรรพสัตว์ว่า “เราขอมิเมตตาต่อตระกูลพญาทั้ง 4 เราขอมิเมตตาต่อเหล่าสัตว์ไม่มีเท้า มีเท้าสอง มีเท้าสี่และหลายเท้าทั้งหลาย” และอีกตอนหนึ่งว่า “ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวล จงประสบกับความเจริญ ความเลวร้ายอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ใด ๆ เลย”

เป็นวิธีแผ่ความรักแก่สัตว์ทั้งปวง นอกจากนั้นมีเนื้อความประกอบด้วยการประพาศเมตตาทางกาย วาจา และใจ เรียกว่า “ศีลหรือข้อวัตรปฏิบัติ” ดังปรากฏว่า “ภิกษุผู้จงใจพรากกายมนุษย์เสียจากชีวิตย่อมไม่เป็นสมณะไม่เป็นเชื้อสายศากยบุตร” (มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2539) เป็นต้น

กล่าวได้ว่า เมตตาธรรมในพระวินัยปิฎกนั้นมีความหมายออกมาเป็นรูปธรรม 2 ประการ คือ 1. การแผ่ความรักต่อสัตว์ทั้งหลาย 2. การเจริญเมตตาโดยการรักษาศีลหรือข้อวัตรปฏิบัติทั้งหมด เพราะศีลหรือข้อวัตรปฏิบัติมีหลักเมตตาธรรมอยู่ในตัว เช่น ในหมวดปาราชิก 4 และศีล 5 มีการห้ามฆ่ามนุษย์ ห้ามลักขโมย ห้ามพุดบด ห้ามหลอกชาวบ้าน เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การแผ่และเจริญความรัก โดยการไม่ทำความชั่วทางกาย วาจา ใจในสัตว์ทั้งปวง และการรักษากาย วาจา ใจให้สงบเรียบร้อย ถือว่า เป็นความหมายของหลักเมตตาธรรมในพระวินัยปิฎก

2. ความหมายของเมตตาในพระคัมภีร์และผู้รู้และพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธโฆสเถระ รัตน (2551) ได้ให้ความหมายของคำว่า “เมตตา” ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า เมตตา หมายถึง มีอันเป็นไปโดยอาการประพาศสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นลักษณะ มีอันน้อมนำเข้ามาซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายเป็นกิจ มีอันกำจัดซึ่งความอาฆาตเป็นผลปรากฏ มีอันได้เห็น ภาวะที่น่าเจริญใจของสัตว์ทั้งหลายเป็นบรรทัดฐาน มีความสงบแห่งพยาบาทเป็นสมบัติ มีการเกิดความห่วงใยด้วยต้นหาเป็นความวิบัติของเมตตานี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2553) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า เมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ) (2548) ได้กล่าวถึง “ความรัก” ไว้ในหนังสือ “ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก” เป็นความหมายเชิงบวกว่า “ความรัก” เป็นความดีในตัวเอง เป็นความรู้สึกเป็นอารมณ์ เป็นกิจของจิตมนุษย์ รักแท้เกิดขึ้นที่ใจ เพราะเป็นคุณสมบัติของจิต คือ รักเป็นหนึ่งในเจตสิก 52 สารของความรักมีหนึ่งเดียว คือ ฉันทะ ความพอใจ ดังกล่าวนี้นี้เป็นรูปแบบของความรัก

ส่วน “ความรัก” ในทัศนะของผู้รู้และอรรถกถาจารย์ทั้งหลายท่านอื่นมีนัยต่างกันดังนี้

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) (2552) ได้เขียนหนังสือเรื่อง “อยู่กันด้วยความรัก” คือ การอยู่ด้วยการมีความรัก ต้องรักหน้าที่ รักครอบครัว รักประเทศชาติ ไม่ว่าเราจะอยู่ในฐานะใดต้องรักสิ่งนั้น ต้องบูชาสิ่งนั้น ด้วยความเสียสละ อดทน เป็นต้น

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺโญ) (2548) ได้กล่าวถึง “ความรัก” ไว้ในหนังสือ “ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก” เป็นความหมายเชิงบวกว่า “ความรัก” เป็นความดีในตัวเอง เป็นความรู้สึกเป็นอารมณ์ เป็นกิจของจิตมนุษย์ รักแท้เกิดขึ้นที่ใจ เพราะเป็นคุณสมบัติของจิต คือ รักเป็นหนึ่งในเจตสิก 52 สารของความรักมีหนึ่งเดียว คือ ฉันทะ ความพอใจ ดังกล่าวนี้นี้เป็นรูปแบบของความรัก

ประเภทของเมตตาธรรม

ความรักนั้นมีหลายประเภท โดยเฉพาะความรักของมนุษย์นั้น มักเป็นความรักที่เจือด้วยกิเลสคือราคะ เป็นความรักที่หวังสิ่งตอบแทนซึ่งกันและกัน ความรักประเภทนี้มักทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาในเมื่อไม่สมหวัง เช่นความรักของหนุ่มสาว เป็นความรักแบบหวังสิ่งตอบแทน เวลาใดที่คนรักทำตัวมีเสน่ห์น่ารัก เวลานั้นความรักใคร่ก็เบ่งบาน เวลาใดคนรักทำตัวไม่ดี เวลานั้นความรักใคร่ก็จะอับเฉาร่วงโรย ความรักแบบนี้มีสภาวะขึ้นลงตามปัจจัยเงื่อนไขภายนอกอันได้แก่กิจอาการของคนรักเป็นสำคัญ เมื่อใดเกิดความขัดแย้งกัน จะด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม จะความสร้างความไม่พอใจให้กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เมื่อนั้นความรักแบบนี้จะเปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ กลายเป็นความชิงชังอาฆาตเคียดแค้น ดังที่ปรากฏเป็นข่าวมีเรื่องหึงหวงหรือฟ้องร้องกันในสังคม ดังนั้น ความรักแบบมีราคะเป็นตัวกำหนดนี้มีสาเหตุ 2 ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า (มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2539)

ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนิตฺเตน วา

เอวณฺตํ ชายเต เปมํ อูปปลวํ ยถาทเก

ความรักนั้นเกิดด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ

(1) ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน

(2) ด้วยการเกื้อกูลกันและกันในปัจจุบันเหมือนดอกอุบลเกิดในน้ำ

ถือแม้ว่าความรักประเภทนี้จะมีราคะเป็นเครื่องกำกับแต่พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำการนำเอาหลักเมตตาธรรมมาประยุกต์ใช้มาบูรณาการ ทำความรักนี้ให้เป็นความรักของการอยู่ครองเรือนกับชีวิตคู่ให้เป็นความรักที่สมบูรณ์และยั่งยืนจนแก่ตาย คือ การมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อกัน, การข่มใจ ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจของกันและกัน, การรู้จักอดทนต่อกัน, การรู้จักเสียสละ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน, ที่เรียกว่า “ฆราวาสธรรม 4 ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ”

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความรักที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นแบบอย่างของมนุษย์ ถือแม้ว่าจะเป็นความรักแบบมนุษย์ เมื่อเรานำหลักเมตตาธรรมมาใช้กับความรักประเภทนี้จะทำให้ชีวิตคู่ในครอบครัวนั้นมีความสุข กลายเป็นความรักที่จริง ซื่อสัตย์ต่อกันได้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2554) ส่วนความรักที่บริสุทธิ์ คือ ความรักที่ปราศจากกิเลส ตัณหาคือไม่มีราคะนั้น เรียกว่า “พระเมตตาของพระพุทธเจ้า” ซึ่งจะต้องเกิดจากการเข้าถึงธรรมของพระองค์ เพราะเป็นความรักที่แผ่ไปในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง โดยถือว่าเป็นภาวะจิตที่เป็นกุศล ดังาม ไร้โรค โปรงสบาย เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นและสัตว์ทั้งหลาย ในทำนองเดียวกันนี้ เมื่อมองเห็นบุคคลอื่น และสัตว์อื่นมีสุขภาพดี แข็งแรง อยู่เป็นปกติสุขแล้ว เรามีจิตใจยินดีในการมีชีวิตดำรงอยู่ด้วยดีของผู้อื่นและสัตว์อื่น อยากให้เขาเป็นอยู่ดีแข็งแรง ปราศจากโรค มีความสุข จิตใจที่แผ่กว้างออกไปในผู้อื่นและสัตว์อื่น โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนแก่ตัวเองอย่างนี้ คือ ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่าเมตตา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2554) ประเภทของหลักเมตตาธรรมที่ปรากฏเป็นคุณธรรม อาจจะไม่ระบุไว้โดยตรงในคัมภีร์เล่มใดเล่มหนึ่ง แต่ักพอที่จะจำแนกได้ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ ดังนี้

1. เมตตากายกรรม หมายถึง จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา การตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลังโดยเว้นจากทำความชั่ว คือ 1. ไม่ฆ่าสัตว์ 2. ไม่ลักทรัพย์ 3. ไม่ประพฤติดินในกาม

กล่าวได้ว่า เมตตากายกรรมนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการมีไมตรีจิตที่ดีต่อกันแล้ว ยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ รักษาศีล มีการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ลักทรัพย์ของผู้อื่นและไม่ประพฤติล่วงกามกับผิวเมียชาวบ้านเขา เป็นต้น

2. เมตตาวาจากรรม หมายถึง จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา การตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ประโยชน์ สอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยเว้นจากกล่าวชั่ว คือ 1. ไม่พูดส่อเสียด 2. ไม่พูดคำหยาบ 3. ไม่พูดเพ้อเจ้อ

กล่าวได้ว่า เมตตาวาจากรรมนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการมีวาจาที่ดีต่อกันแล้ว ยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ รักษาศีลมีการไม่พูดเท็จหลอกลวงผู้อื่น มีการไม่พูดส่อเสียดทำให้ผู้อื่นแตกความสามัคคีกัน มีการไม่พูดคำหยาบคายไม่น่าฟังทำให้เกิดโทสะ มีการไม่พูดเพ้อเจ้อให้เขาสงสัยหวาดระแวง เป็นต้น

3. เมตตามโนกรรม หมายถึง จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา การตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันโดยเว้นจากคิดชั่ว คือ 1. ไม่คิดอยากได้สมบัติของผู้อื่น 2. ไม่คิดผูกพยาบาท 3. ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

กล่าวได้ว่า เมตตามโนกรรมนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการปรารถนาดีต่อกันแล้ว ยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ การรักษาศีลมีการไม่คิดแย่งทรัพย์สมบัติของผู้อื่นไม่คิดผูกพยาบาทอาฆาตผู้อื่นเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักเมตตาธรรมที่ปรากฏเป็นคุณธรรม มี 3 ประการ คือ (1) การมีเมตตากายกรรม ได้แก่ การประพฤติสุจริตทางกาย (2) การมีเมตตาวาจากรรม ได้แก่ การประพฤติสุจริตทางวาจา (3) การมีเมตตามโนกรรม ได้แก่ การประพฤติสุจริตทางใจ

เมตตาธรรมในฐานะเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

หัวใจนั้นเป็นจุดศูนย์รวม เหมือนร่างกายของมนุษย์นั้นมีใจเป็นส่วนบังคับส่วนต่าง ๆ ให้เคลื่อนไหว ทุกสิ่งบนโลกใบนี้ย่อมต้องมีจุดศูนย์รวมหรือที่เขาเรียกว่าจุดสำคัญ หัวใจนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ การจะทำอะไรสักอย่างให้สำเร็จใจต้องมาก่อน คือ ต้องเชื่อมั่น ดังที่ปรากฏในเรื่องจักขุบาลเถระว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ดังนี้ เป็นต้น”

แม้ในความขัดแย้งต่าง ๆ โลกใบนี้ก็ต้องมีหลักธรรมะที่เป็นกลางที่จะนำไปแก้ปัญหาเหล่านั้นนั่นก็คือ การมีหลักเมตตาธรรม ถือว่าเป็นการแผ่และเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง ถือว่าเป็นหัวใจของหลักธรรมะต่าง ๆ ดังธรรมสุภาสิตที่กล่าวไว้ว่า โลโกปตมมิกกา เมตตา เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก

ในพระธรรมคำสอนของพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าตรัสมีประมาณถึง 80,000 พระธรรมขันธ์ แต่หัวใจของพระธรรมเหล่านั้น มีแค่หนึ่งเดียวเท่านั้น นั่นก็คือ พระโอวาทปาติโมกข์ ถือว่า เป็นหัวใจของการมีเมตตาธรรมอยู่ใจจิตใจ ในการเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นแก่นของหลักคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมะที่พระพุทธบริษัทได้พึงปฏิบัติ มี 3 ประการ

1. การไม่ทำบาปทั้งปวง
2. การทำกุศลให้ถึงพร้อม
3. การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายังพูดถึงความ เมตตาธรรม ในหลักของ พรหมวิหาร 4 ข้อได้แก่ เมตตา คือ ความรักใคร่สงสารให้ความรักต่อกัน กรุณา คือ ความสงสารช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน มุทิตา คือ ความพลอยยินดีในเมื่อเขาคนนั้นได้ดี อุเบกขา คือ ทำใจให้เป็นกลางต่อสิ่งที่ดีหรือไม่ดี

พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า

พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้านั้น เป็นที่ทราบกันดีในชมพูทวีปว่า พระองค์เป็นผู้ที่มีพระจริยาวัตรงดงามในด้านต่าง ๆ คือ 1. ทางกาย ทรงมีพระกิริยาอาการที่สำรวมเว้นจากการทำบาป 2. ทางวาจา มีพระวาจาที่ไพเราะตรัสแต่คำที่เป็นประโยชน์ 3. ทางใจ มีพระหทัยที่งดงามหวังความสุขแก่มวลมนุษยและสัตว์ทั้งหลาย และทรงบำเพ็ญพุทธกิจต่าง ๆ ในการโปรดเวไนยสัตว์ให้พ้นทุกข์ ให้ได้รับประโยชน์ และความสุข ด้วยการเสด็จจาริกไปในชนบทบ้าง มัชฌิมชนบทบ้าง ปจิมชนบทบ้าง ไม่ทรงท้อพระทัยเลย ไม่ทรงรังเกียจใคร ๆ จนเป็นที่สรรเสริญของคนที่พบเห็นและไม่ได้พบเห็น

ดังที่ปรากฏในชาดกเรื่องหนึ่งว่าด้วยบุตรของพราหมณ์แถมมีความโดยสังเขปดังนี้ “สมัยหนึ่งพราหมณ์คนหนึ่งได้ยกมรดกให้ลูกชาย 4 คน พอตนเองแก่ลง เรี่ยวแรงก็หมด ลูกชายก็ทอดทิ้ง ไม่เคยดูแลเอาใจใส่ ทำให้พราหมณ์ต้องเร่ร่อนขอเขากินอย่างลำบาก มีชีวิตอดๆ อยากๆ วันหนึ่งหลังจากขอเขากินแล้วก็นั่งพักผ่อน แลดูตัวเองแล้วก็เศร้าใจ น้อยใจที่พึ่งลูกชายไม่ได้ จึงคิดว่า ได้ยินว่า พระสมณะโคตมเป็นผู้มีพระพักตร์ไม่สยั้ว มีพระพักตร์หงาย มีพระดำรัสอันนำมาซึ่งความสุข ทรงเป็นผู้ฉลาดในการปฏิสันถาร เมื่อพราหมณ์คิดอย่างนี้แล้วก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงช่วยเหลือโดยการปลอบใจและประทานพระคาถาบทหนึ่ง หลังจากนั้นพราหมณ์ก็ได้กล่าวพระคาถาบทนั้นในที่ประชุมแก่เหล่าพราหมณ์ซึ่งมีลูกชายของตัวเองอยู่ด้วย จนทำให้ลูกชายกลับเนื้อกลับตัวหันมาดูแลเอาใจใส่ ตั้งแต่นั้นมาพราหมณ์แถมก็เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้านั้นพระองค์ทรงเห็นชีวิตของมนุษย์และสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายว่า มีความเสมอภาคกัน เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขอย่างเดียวกับเรา ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์

สัตว์ทุกประเภท ย่อมรักชีวิต

บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับแล้ว

ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า

ฉะนั้น เราควรให้ได้รับความสุขกันทั่วหน้า ไม่ควรเบียดเบียนกัน พระองค์จึงได้ทรงห้ามทำความชั่วต่าง ๆ มีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำทายนมาก เพราะปกติแล้วสัตว์ต่าง ๆ นั้นมักเป็นอาหารของมนุษย์เสมอ ก็เพราะพระองค์ทรงเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตา ที่พระองค์ได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตชาติ จนถึงปัจจุบัน ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระองค์ไม่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์เพียงอย่างเดียวที่ได้ทรงประพฤติเมตตาธรรม แม้แต่เกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉานพระองค์ก็ไม่ทรงละการบำเพ็ญเมตตาธรรม

อานุภาพและอานิสงส์แห่งเมตตาธรรม

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ให้ความหมายของคำว่า อานุภาพ หมายถึง อำนาจฤทธิ์เดช ความยิ่งใหญ่ ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้เปรียบอานุภาพของเมตตาธรรมที่บุคคลเจริญเมตตาจิตว่า มีอานุภาพมากกว่าการให้ทาน 100 หม้อดัง ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกหมวดโอกาสูตตราด้วยการให้ทานว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ 100 หม้อใหญ่ในเวลาเช้า บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ 100 หม้อใหญ่ในเวลาเที่ยง บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ 100 หม้อใหญ่ในเวลาเย็น บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเช้าอย่างน้อยเพียงขณะการหยदनน้ำนมโค บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเที่ยงอย่างน้อยเพียงขณะการหยदनน้ำนมโค หรือบุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเย็นอย่างน้อยเพียงขณะการหยदनน้ำนมโค การเจริญเมตตาจิตนี้มีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้แล้ว 3 ครั้งในวันหนึ่งนั้น

พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า อานุภาพของเมตตาจิตนั้นมากกว่าการให้ทานหลายเท่าเพียงแค่บำเพ็ญเมตตาจิตชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ในแต่ละเวลาไม่จำเป็นที่จะต้องเสียเงินเสียทองมากมายอะไรเลยในการทำบุญหรือสร้างความดีต่าง ๆ เช่น ที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้ พุทธศาสนิกชนมักให้ทานบริจาคเงินสร้างวัด เป็นหลัก โดยลืมไปว่า การสร้างบุญหรือทำความดีนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนว่า มี 3 ประการ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกในสังคีตหมวด 3 ว่า ด้วยบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ

1. ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน)
2. ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล)
3. ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา)

บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าไม่ถึง เสี้ยวที่ 16 แห่งเมตตาเจโตวิมุตติด้วยซ้ำ ดังปรากฏในเมตตาภาวนาสูตตราด้วยการเจริญเมตตาว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมด ไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 แห่งเมตตาเจโตวิมุตติ เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แผ่แสง บริสุทธิ ผุดผ่องกลีสงรุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น”

จะเห็นได้ว่า บุญที่สูงสุตนั้นเกิดจากการบำเพ็ญเมตตาธรรม แม้ในการสวดพุทธมนต์ที่พระสงฆ์ท่านใช้สวดกันอยู่ในปัจจุบัน ในงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว มักจะเกี่ยวข้องกับเมตตา คือ การแผ่เมตตา ความรักความปรารถนาดี ไปยังสัตว์ทั้งหลาย มีเจ้ากรรมนายเวร ภูตผีปีศาจ สัตว์เดรัจฉาน เทวดาอารักษ์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดเมตตาจิตต่อกัน ไม่อาฆาตพยาบาทเบียดเบียนกัน ให้กลับเป็นมิตรมีไมตรีต่อกัน และช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาให้อยู่ดีมีสุข ทำมาค้าขายร่ำรวยเพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้ภิกษุเจริญเมตตาสม่ำเสมอ จะเป็นเครื่องป้องกันอันตรายต่าง ๆ จากผู้ไม่หวังดีได้ ดังที่ปรากฏในกุลสูตรว่าด้วยตระกูลว่า

“ตระกูลเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีสตรีน้อย มีบุรุษมาก ตระกูลเหล่านั้นย่อมถูกพวกโจรผู้ให้หม้อเป็นเครื่องมือปล้นได้ยาก ฉันทไฉ เมตตาเจโตวิมุตติที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ภิกษุนั้นย่อมถูกพวกอมนุษย์กำจัดได้ยาก ฉันทัน อานิสงค์ของความเมตตา 11 ประการ ดังนี้

1. หลับเป็นสุข หมายถึง คนทั้งหลายจำพวกที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตติ เมื่อนอนก็ไม่นอนอยู่แต่ข้างขวาทางเดียวนอนกลิ้งกลับไปกลับมารอบตัว และนอนกรน คือ ขณะเมื่อหายใจเข้าทำเสียงดังอยู่ใครๆ เช่นนี้ชื่อว่านอนเป็นทุกข์ ส่วนเมตตาวิहारีบุคคลนี้ไม่นอนเหมือนอย่างนั้น ชื่อว่านอนเป็นสุข แม้เมื่อนอนหลับสนิทแล้วก็มีอาการเหมือนกับคนเข้าสมาบัติ

2. ตื่นนอนก็เป็นสุข หมายถึง คนเหล่าอื่นที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตตินั้น โดยเหตุที่นอนเป็นทุกข์ไม่ได้ความสุขในขณะที่หลับอยู่ เมื่อตื่นขึ้นมาจึงทอดถอนหายใจใหญ่ สยิวหน้า บิดไปบิดมาข้างโน้นข้างนี้ ดังนี้ ชื่อว่า ตื่นเป็นทุกข์ ฉันทไฉ ส่วนเมตตาวิहारีบุคคลนี้ ตื่นขึ้นมาแล้วไม่เป็นทุกข์เหมือนอย่างนั้น ตื่นขึ้นมาอย่างสบาย ไม่มีอาการอันน่าเกลียด ชื่นบานเหมือนกับดอกปทุมที่กำลังแย้มบาน

3. ไม่ฝันร้าย หมายถึง เมตตาวิहारีบุคคลเมื่อฝันเห็นสุบินนิมิต ก็เห็นแต่สุบินนิมิตที่ดี ๆ ทั้งนั้น เช่น ฝันว่าได้ไปไหว้พระเจดีย์ ได้ไปทำการบูชาพระรัตนตรัย หรือได้ฟังพระธรรมเทศนา ส่วนคนเหล่าอื่นที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตติ ย่อมฝันเห็นนิมิตอันน่าเกลียดน่ากลัวต่าง ๆ เช่น ฝันว่าตนถูกพวกโจรมารุมล้อม ถูกพวกสุนัขป่าไล่ขบกัด หรือตกลงไปในเหว ฉันทไฉ เมตตาวิहारีบุคคลไม่ฝันเห็นสุบินนิมิตอันเลวร้ายเช่นกัน

4. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย หมายถึง เมตตาวิहारีบุคคลย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลายเหมือนสร้อยไข่มุกที่พาดอยู่ที่หน้าอก หรือเหมือนดอกไม้ที่ปักอยู่บนศีรษะ ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลาย

5. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย หมายถึง เมตตาวิहारีบุคคลย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของพวกมนุษย์ ฉันทไฉ ก็ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจแม้ของพวกอมนุษย์ ฉันทัน เช่น พระวิสาขาเป็นตัวอย่าง

6. เทวดาทั้งหลายรักษา หมายถึง เทวดาทั้งหลายย่อมคอยเฝ้ารักษาเมตตาวิहारีบุคคลเสมือนมารดาบิดาคอยเฝ้ารักษาบุตร

7. ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราทำลายร้ายไม่ได้ หมายถึง ไฟไม่ทำลายร้ายเข้าไปในกายของเมตตาวิहारีบุคคล เช่น อุบาสิกาสีขี้อุตตราเป็นตัวอย่าง หรือ ยาพิษไม่กำซาบเข้าไปในร่างกายของเมตตาวิहारีบุคคล เช่น พระจุฬหิวัณเฑระผู้ชำนาญสังยุตตนิกายเป็นตัวอย่าง หรือศัสตราไม่บาดร่างกายของเมตตาวิहारีบุคคล เช่น สังกิจจสามเณรเป็นตัวอย่าง เฉพาะชื่อว่าศัสตรา มีแม่โคนมเป็นตัวอย่าง

8. จิตตั้งมั่นเร็ว หมายถึง เมื่อพิจารณากรรมฐานจิตของเมตตาวิहारีบุคคลย่อมเป็นสมาธิได้อย่างรวดเร็วทีเดียวไม่มีความเหนื่อยชาเลย

9. สิ้นหนาสติไส หมายถึง ใบหน้าของเมตตาวิहारีบุคคลนี้ย่อมมีผิวพรรณผ่องใสเหมือนลูกตาลสุกที่หล่นจากขั้วใหม่ ๆ

10. ไม่หลงลืมสติตาย หมายถึง การตายด้วยความหลงย่อมไม่มีแก่เมตตาวิहारีบุคคล คือ เมตตาวิहारีบุคคลไม่หลงทำกาลกิริยาเลย เมื่อตายเป็นเสมือนคนนอนหลับ ฉันทัน

11. เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก หมายถึง เมตตาวิहारีบุคคลเมื่อยังไม่สามารถที่จะบรรลุถึงซึ่งพระอรหัตผลอันเป็นคุณชั้นสูงยิ่งกว่าเมตตาสมาบัติ ครั้นเคลื่อนจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็จะเข้าถึงพรหมโลกทันที เป็นเสมือนหลับแล้วตื่นขึ้น

บทสรุป

สรุปได้ว่า ผู้ประสงค์เป็นที่รักเป็นที่นับถือของผู้อื่น หรือผู้ที่หวังความสุขความสงบทางจิตใจ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องแผ่ความรักและเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง ต้องสร้างควมมีเมตตาไว้ในจิตใจ ด้วยการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และทำอย่างจริงจัง อบรมบ่มเพาะเป็นนิสัย สังสมให้มาก ทำเป็นที่อาศัยเหมือนยานพาหนะเป็นที่อาศัยเดินทาง เพราะวิธีปลูกต้นเมตตานี้ ไม่ทำให้หนักตัวเพราะพกพาไป ไม่ต้องกลัวหาย และไม่ต้องกลัวถูกลักขโมย เพราะมีติดตัวติดใจประจำอยู่ตลอดเวลา เหมือนเงาของตัวเราติดตัวเราไปตลอด

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนเราแผ่ความรักและเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลาย ด้วยจิตเสมอกันในที่ทั้งปวง ได้วางหลักเมตตาธรรมไว้สำหรับการเสริมสร้างให้เกิดความมีสันติภาพต่อกัน อันเป็นหน้าที่ๆ ทุกคนควรปฏิบัติต่อกัน ซึ่งเป็นการอนุเคราะห์และบำรุงต่อกัน ถ้าบุคคลดำเนินตามหน้าที่ของแต่ละบุคคลย่อมก่อให้เกิดระบบการสร้างเมตตาธรรมในตัวบุคคล คือ ทำให้เกิดการอบรมสั่งสอน บอกกล่าว ตักเตือน แนะนำให้ตั้งอยู่ในความถูกต้องอันนำไปสู่การมี “สัมมาทิฐิ” เมื่อบุคคลมีปัญหาเห็นชอบก็จะนำไปสู่การประพฤติดีงาม เรียกว่า “สัมมากัมมันตะ” เมื่อมีความประพฤติดีงาม ก็จะนำไปสู่การทำมาหากินอย่างสุจริตชน เรียกว่า “สัมมาอาชีวะ” เมื่อบุคคลประกอบอาชีพสุจริต ย่อมก่อให้เกิด “การเกื้อกูลการเสียสละ” ไปสู่การมีสัมมาคารวะ เคารพ รู้จักกาลเทศะ ที่ต่ำที่สูง ไม่ถือทิฐิमानะ สุดท้ายก็นำไปสู่การมีความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีคุณและผู้อื่น

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2522). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ ปริ้นติ้ง จำกัด,
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). 2553. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (ครั้งที่ 18). นนทบุรี : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์,
- _____. (2554). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 11) . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก,
- พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อดำปัญญานันทภิกขุ). (2552). *อยู่กันด้วยความรัก*. กรุงเทพมหานคร : สถาบันสันติธรรม.
- พระมหาสมจินต์ วันจันทร์. (2548). *ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ กัลปพฤกษ์,
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. (2539). (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ปริ้นติ้ง จำกัด,

หลักพุทธธรรมด้านสุจริตธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมไทย

Dhamma principles of honesty for the development of Thai society

พระครูใบฎีกาสุทัศน์ ธมฺมปาโล

Phrakrubaidika Suthat Thammapalo

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author's Email: moo_4747@hotmail.com

Received September 16, 2020; Revised October 20, 2020; Accepted November 25, 2020

บทคัดย่อ

ปัญหาต่างๆ ในสังคมไทยทุกวันนี้มีมากยิ่งขึ้น และส่งผลให้พระพุทธศาสนาถูกละเลยและถูกมองข้าม เพราะคนไปหลงรับเอาค่านิยมแบบตะวันตกมาใช้ การพัฒนาเน้นไปทางนำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้แทน เช่น การใช้เครื่องจักรกลแทนแรงคน มีการแข่งขันแย่งชิงกันขึ้น และขณะเดียวกันก็ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไปด้วย เช่น สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร บรรยากาศ และทำลายสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ ทศนคติ ค่านิยม จริยธรรม และวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า เหล่านี้ก็คือ ปัญหาบ้านเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่แก้ไม่ตกเพราะส่วนมากไปแก้ที่ปลายเหตุ

จากความเป็นมา และความสำคัญของคำว่า “ข้อสัตย์สุจริต” ดังกล่าว จึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ “ความข้อสัตย์สุจริต” เชิงเอกสาร โดยงานนี้ จะเลือกศึกษาเฉพาะประเด็น “ความสุจริต” ด้วยเหตุที่สถาบันพระปกเกล้าได้ศึกษาและวิจัยประเด็น “ความข้อสัตย์” แต่ยังไม่มีการศึกษา ทานใดสนใจ และมุ่งเน้นศึกษาประเด็น “ความสุจริต” ฉะนั้น งานนี้จึงสนใจที่จะศึกษาทั้งในมิติของความหมาย ประเภท คุณค่าและความสำคัญ องค์ธรรมที่สนับสนุนความสุจริต และแนวทางในการพัฒนาความสุจริตให้เกิดขึ้นในจิตใจและสังคม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาความสุจริตจิตใจของพลเมืองตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย รวมไปถึงนักการเมือง ข้าราชการทั้งภาครัฐ และเอกชนที่สัมพันธ์กับการทำงาน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้โปร่งใสต่อไป

คำสำคัญ: พุทธธรรมด้านสุจริตธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมไทย

Abstract

Problems in Thai society today are increasing. And resulting in Buddhism being affected and overlooked Because people are obsessed with adopting Western values Development focuses on bringing new technology instead, such as using machinery instead of human labor. There is a competition between us. And at the same time destroying the natural environment, such as physical environment such as soil, water, air, forest, upstream, atmosphere, and social environment is the attitude, values, ethics and culture of these values are the problems that occur today. Which is a big problem that cannot be solved because most of the problems are fixed at the end of the cause

From history and the importance of the word Such "honesty" is an important variable that makes the author interested to study and analyze. This work will select only the "honesty" issues because King Prajadhipok's Institute studies and research issues. "Honesty" but no academic is interested. And focus on the study of "honesty". Therefore, this work is interested to study in terms of meaning, type, value and importance. Dharma that supports honesty and ways to develop honesty in the mind and society Which will benefit the development of the integrity of the citizens from kindergarten to university Including politicians Government officials and the private sector in relation to work in order to facilitate social development and the nation to be more transparent

Keywords: Buddhism, honesty, Dharma for the development of Thai society

บทนำ

พระพุทธศาสนา(Buddhism) เป็นศาสนาที่สำคัญของสังคมไทยและสังคมโลกในปัจจุบันและ อนาคต เพราะเป็นศาสนาที่รวมหลักธรรมคำสอนต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วน ทั้งทางด้านหลักการ วิธีการ อุดมการณ์ และ นโยบายของพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ และ พุทธศาสนิกชนผู้ประกาศ พระพุทธศาสนา และดำรงไว้ซึ่งหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา ดังนั้น พุทธศาสนา (Buddhism) จึงเป็นจุด ศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธทั้งหมดทั้งมวลในสังคม ได้นำไปสู่การ ประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน ของคนในสังคม เพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดังพุทธภาษิต ที่ว่า ธมมจारी สุขิ เสติฯ แปลว่า ผู้ประพฤติ ปฏิบัติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข โลกจะร่มเย็นต้องดับเชื้อได้ด้วย ศาสนา

“พุทธธรรม เป็นคำอธิบายคำสอนของพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ที่สุดในโลก และเป็นวิชาการที่สุดใน บรรดางานเขียนทางพระพุทธศาสนาในเมืองไทยในปัจจุบันนี้...” “พุทธธรรมนั้น เป็นการรวบรวมคำสอนของ พระพุทธศาสนาให้เป็นระบบอย่างที่คุณในปัจจุบันเข้าใจได้ง่าย...เป็นหนังสือที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของ คนชาติไทยทีเดียว ในพระพุทธศาสนาด้วย

“พุทธธรรม เป็นหนังสือเล่มเดียวที่แสดงถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้อย่างลุ่มลึกเป็นระบบและ รอบด้านที่สุดเท่าที่เคยมีในภาษาไทย”

ปัญหาต่างๆ ในสังคมไทยทุกวันนี้มีมากยิ่งขึ้น และส่งผลให้พระพุทธศาสนาถูกกระทบและถูกมองข้าม เพราะคนไปหลงรับเอาค่านิยมแบบตะวันตกมาใช้ การพัฒนาเน้นไปทางนำเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้แทน เช่น การใช้เครื่องจักรกลแทนแรงคน มีการแข่งขันแย่งชิงกันขึ้น และขณะเดียวกันก็ทำลายสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติไปด้วย เช่น สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ คือ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร บรรยากาศ และ ทำลายสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ ทัศนคติ ค่านิยม จริยธรรม และวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า เหล่านี้ก็คือ ปัญหา บ้านเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่แก้ไม่ตกเพราะส่วนมากไปแก้ที่ปลายเหตุ

จากการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมด้านสุจริตธรรมในประเด็น “ความซื่อสัตย์สุจริต” นั้น นับว่าเป็นองค์ ธรรมสำคัญที่เป็นหลักยึดของสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง เพราะหลักการนี้ปรากฏชัดอยู่ในหลัก “อาชวะ” ใน “ทศพิธราชธรรม” ที่เน้นความซื่อตรงต่อธรรม ต่อตัวเอง ต่อสังคมประเทศชาติ และ “สุจริต” ในหลัก “จักรวรรดิวัตร” ที่เน้นความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจ หลักการทั้งสองนี้ จึงถือได้ว่าเป็นหลักการสำคัญที่ ชนชั้นนำทางการเมืองได้ใช้เป็นหลักปฏิบัติในการบริหารกิจการบ้านเมืองตามหลักธรรมา ภิบาลตามกรอบของผู้นำตามแบบของ “ธรรมราชา” ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากความสำคัญขององค์ธรรมข้อนี้ จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทาน พระราชดำรัส ณ ตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในวันที่ 18 พฤศจิกายน 2530 ว่า “...**ความซื่อสัตย์สุจริต**เป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง จึงต้องฝึกฝนอบรมให้เกิดในตัวเอง เพื่อจักได้เป็นคนดีมีประโยชน์ และมีชีวิตที่สะอาด ที่เจริญมั่นคง...” นอกจากนี้ ทรงพระราชทานในโอกาสที่ประธานศาลฎีกานำผู้พิพากษาประจำกระทรวง ฝ่าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณตน ก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ ศาลาดุสิดาลัย ในวันที่ 20 ตุลาคม 2540 ว่า “... ในประเทศชาตินี้ ก็มี**คนที่สุจริต** และมี**คนที่ทุจริต** ถ้า**คนที่สุจริต**ซึ่งมีมาก ไม่สามารถที่จะป้องกันตัวจาก**ทุจริตชน** ก็ทำให้ประเทศชาติล่มจม...”

จากความเป็นมา และความสำคัญของคำว่า “ซื่อสัตย์สุจริต” ดังกล่าว จึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ “ความซื่อสัตย์สุจริต” เชิงเอกสาร โดยงานนี้ จะเลือกศึกษาเฉพาะประเด็น “ความสุจริต” ด้วยเหตุที่สถาบันพระปกเกล้าได้ศึกษาและวิจัยประเด็น “ความซื่อสัตย์” แต่ยังไม่เน้นวิชาการ ท่านใดสนใจ และมุ่งเน้นศึกษาประเด็น “ความสุจริต” ฉะนั้น งานนี้จึงสนใจที่จะศึกษาทั้งในมิติของความหมาย ประเภท คุณค่าและความสำคัญ องค์ธรรมที่สนับสนุนความสุจริต และแนวทางในการพัฒนาความสุจริตให้เกิดขึ้นในจิตใจและสังคม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาความสุจริตจิตใจของพลเมืองตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย รวมไปถึงนักการเมือง ข้าราชการทั้งภาครัฐ และเอกชนที่สัมพันธ์กับการทำงาน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้โปร่งใสต่อไป

หลักพุทธธรรม

2.1 ความหมายของหลักพุทธธรรม

ความหมายของคำว่า “พุทธธรรม” หรือ “พระธรรม” คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้านั้น มีมากมายถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีทั้งความทุกข์ และ วิธีการดับทุกข์

คำว่า “หลักพุทธธรรม” ในที่นี้หมายถึง หลักธรรม คำสอน ที่เชื่อกันว่า เป็นผลแห่งการค้นคว้า เป็นภูมิรู้ ภูมิปัญญา ของพระพุทธองค์ ที่ถูกถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2550 ปี แล้ว และได้ชื่อว่า เป็นภูมิปัญญาโลก เป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เป็นมรดกโลก ที่หาค่ามิได้

ธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้น คำว่า “ค้นพบ” ย่อมหมายถึง “ธรรม” เป็นสิ่งที่มีอยู่เดิม มีมาก่อน ไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมพระพุทธองค์ แต่เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ อาจพอกกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ ธรรม ก็คือการรับรู้ธรรมดาโลก เรียนรู้สิ่งที่เป็นปกติที่มีบ่อเกิดที่มามีมาอย่างไร และไปอย่างไร เพราะหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสสอนไว้กว่าสองพันปีที่ผ่านมานั้น เป็น “สัจธรรม” เพราะ “คนเราจะล่วงพ้นความทุกข์ได้ เพราะความเพียรในการทำมาดี” ผู้ใส่ใจในธรรมเท่านั้น ถึงจะรู้ถ่องแท้

ทางผู้เขียนก็ขอยกความหมายของพุทธธรรมในแง่ความคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจาก(ธน ภูมิ สมหวัง, 2543) หนังสือพิมพ์มติชนรายวันฉบับประจำวัน ที่ 11 มกราคม จากหัวข้อ พุทธธรรม : คู่มือมนุษย์ศตวรรษที่ 21 ดังนี้

2.2 หลักการของพุทธธรรม

พุทธธรรมตาม คุณากรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2014) อธิบายหลักการว่า ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็ดำรงอยู่ตามธรรมดาของมันอย่างเป็นกลางๆ พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้คือ ค้นพบความจริงนั้นแล้วนำมาเปิดเผยไว้ สารของความจริงนี้ก็คือ (ความเป็นไปตาม)ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย หรือ กระบวนธรรมแห่งเหตุปัจจัย ผู้ที่มองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น ไม่ไข่มองตามที่ตนอยากหรือไม่อยากให้มันเป็น ก็จะเข้าใจความจริงที่เป็นกลางนี้ได้ เมื่อเข้าใจธรรมที่เป็นกลางนี้แล้ว ก็ย่อมมองเห็นความจริงอย่างกว้างๆ

ครอบคลุมทั่วไปทั้งหมด มีทัศนะเปิดกว้าง หลุดพ้นเป็นอิสระอย่างแท้จริง โดยหลุดพ้นทั้งทางจิต คือจิตหลุดพ้นจากสิ่งบีบคั้นครอบงำที่เรียกว่ากิเลสและความทุกข์ กลายเป็นจิตที่ปลอดโปร่ง เบิกบาน เป็นสุข และด้านปัญญา คือ หลุดพ้นด้วยรู้เท่าทันธรรมดา แล้วมองเห็นตัวความจริงที่ล้วนๆบริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสเคลือบแคลง หรือทำให้เอนเอียงและรู้ชัดแจ้งที่ความจริงโดยตรง ไม่ต้องรู้ผ่านใครๆหรือรู้ตามที่ใครบอกอีกต่อไป

2.3 ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2547) ได้กล่าวถึงลักษณะของพุทธธรรม สรุปได้ดังนี้

คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลาง หรือลักษณะที่เป็นสายกลาง ไม่สุดโต่งในทางความคิดหรือสุดโต่งในทางปฏิบัติตน เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจ และทางด้านร่างกายซึ่งสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ จึงวางข้อปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลางหรือ ข้อปฏิบัติที่เป็นสายกลาง (มรรคมงคล 8) คือ ความพอดีและทัศนะเกี่ยวกับ สัจธรรม ก็เป็นกลาง ความจริงที่เป็นกลาง ตามเหตุปัจจัยไม่ขึ้นกับใคร (เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท)

พุทธธรรมมีหลักการเป็นสากล หรือสอนหลักความจริงที่เป็นสากล ความจริงเป็นสิ่งที่มิอยู่ตามธรรมชาติ คือธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเป็นเช่นนั้นเอง เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ ในทางปฏิบัติสอนให้คนมีเมตตา กรุณาอย่างเป็นสากล ชาวพุทธต้องมีความเมตตาต่องานต่อสรรพสัตว์ทั่วกันหมดไม่เลือกพวกเขาพวกใคร

พุทธธรรมให้ความสำคัญของสาระ (ธรรม) และรูปแบบ (วินัย) ธรรมวินัยจึงเป็นชื่อหนึ่งของพุทธศาสนา ต้องมีทั้งสองอย่าง ธรรมเป็นหลักความจริง ซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติของมัน และเป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาปฏิบัติสามารถเข้าถึงได้ ส่วนวินัย เป็นกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กติกา หรือข้อบัญญัติที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเจริญ และความสงบสุข วินัยเปรียบได้กับศีล เช่นศีล 5 เป็นต้น

พุทธธรรมสอนหลักกรรม พระพุทธศาสนายึดเอาการกระทำหรือความประพฤติเป็นเครื่องจำแนกคน ไม่แบ่งแยกด้วยชาติกำเนิด ผิวพรรณ เน้นการรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ไม่ขัดทอดสิ่งภายนอก มีการสำรวจตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน นอกจากนี้สอนหลักกรรมให้รู้จักพึ่งตนเอง ไม่ฝากไว้กับโชคชะตากรรม สอนคู่กับความเพียร ความสำเร็จเกิดขึ้นได้ จากความเพียร และจากการกระทำตามทางของเหตุและผล

สอนให้มองความจริงโดยแยกแยะจำแนกครบทุกด้านทุกมุม ตัวอย่างเช่น มีผู้ถามเรื่อง การพูดว่าสิ่งใด ควรพูด สิ่งใดไม่ควรพูด พระพุทธองค์ตรัสแยกแยะให้ฟังว่า “วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส วาจาใดเป็นคำจริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์ไม่ตรัส และ วาจาใดเป็นคำจริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง พระองค์เลือกกาลที่จะตรัส” ลักษณะท่าทีของการสนองตอบหรือปฏิกิริยาต่อสิ่งทั้งหลายแบบชาวพุทธ ต้องมองอย่างวิเคราะห์ แยกแยะ จำแนก แจกแจง ครบทุกด้าน

หลักการสำคัญของพุทธศาสนา คือ มุ่งอิสรภาพ ดังพุทธพจน์ว่า “มหาสมุทรแม้จะกว้างใหญ่เพียงใดก็ตาม แต่น้ำในมหาสมุทรที่มากมายนั้น มีรสเดียวคือรสเค็มฉันใด ธรรมวินัยของพระองค์ที่สอนไว้มากมายทั้งหมดก็มีรสเดียว คือวิมุติรส ได้แก่ ความหลุดพ้นจากทุกข์และปวงกิเลส ฉะนั้น”

เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงมีปัญญาเป็นยอดยิ่ง” หลักปัญญาสำคัญ เพราะปัญญาเป็นตัวตัดสินในการเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญแก่ ศรัทธา ศีล สมาธิ ว่าเป็นปัจจัยที่ขาดไม่ได้เพื่อเข้าถึงจุดหมาย โดยมีปัญญาเป็นตัวตัดสินสูงสุด นั่นคือ ศรัทธา ก็ขาดปัญญาไม่ได้ ศีล ก็เพื่อประคับประคองจนเกิดปัญญา สมาธิ ก็ต้องนำไปสู่ปัญญา มิฉะนั้นจะหลงผิด หลงทาง ปัญญา จึงเป็นคุณธรรมสำคัญ เป็นเอก ปัญญาในขั้นสูงสุดคือปัญญาในขั้นที่รู้เท่าทันสัจธรรม เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

สอนหลักอนัตตา พระพุทธศาสนาประกาศหลักสำคัญเกี่ยวกับความจริงของสิ่งทั้งหลายหรือของสภาวะธรรมต่างๆ คือ หลักอนัตตา เป็นหลักใหม่ที่โลกไม่เคยค้นพบมาก่อน ความยึดติดในอัตตาหรือตัวตนเป็นสิ่งที่ฝังลึกแนบแน่นในจิตใจมนุษย์ แต่แท้จริงผู้มีปัญญาเห็นว่าสิ่งทั้งหลายที่ดำรงอยู่เป็นไปตามธรรมดาของมันไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่สามารถบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้เลย

การมีทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุและปัจจัย เชื่อมโยงกัน อิงอาศัยกันเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยนั่นเอง

ยืนยันในศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ประเสริฐด้วยการฝึกฝนพัฒนา เมื่อพัฒนา แล้วก็เป็นผู้ประเสริฐสุด ดังพุทธพจน์ว่า ผู้ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ (ทนต์ เสฏฐิ มนุสเสสสุ) และเมื่อฝึกดีแล้วมนุษย์ก็จะประเสริฐกว่าเทพทั้งหลาย พระพุทธองค์ฝึกพระองค์ดีแล้ว แม้เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ

เป็นศาสนาแห่งการศึกษา นำเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญ เป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต หลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเรียกว่า มรรค หมายถึงทางดำเนินชีวิต ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวพุทธ คือการดำเนินชีวิตตามมรรคมองค์ 8 เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา ในที่สุดจะบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตที่ดีงาม เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ให้ความสำคัญทั้งแก่ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญในธรรมโดยแยบคาย ลึกซึ้ง อย่างผู้มีปัญญา คือรู้จักคิด คิดเป็น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ กัลยาณมิตรที่ดี มีครูอาจารย์ที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ให้ความรู้ที่ถูกต้อง เป็นตัวอย่างที่ดี มีแหล่งความรู้ มีสื่อมวลชนที่ให้สติปัญญา

สอนให้ตื่นตัวด้วยความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำ อปมาทธรรม หรือ ความไม่ประมาท ถึงกับตรัสเป็นปัจฉิมวาจา คือพระดำรัสสุดท้ายก่อนจะปรินิพพาน ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

สอนให้เห็นทุกข์ แต่เป็นสุข นั่นคือพระพุทธศาสนาสอนให้มองเห็นความทุกข์ แต่ให้ปฏิบัติด้วยความสุข (ทุกข์ สอนไว้ในหลักไตรสิกขา คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และ ทุกข์ ในหลักอริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เมื่อความทุกข์มีอยู่จริง พระพุทธศาสนาก็สอนให้เผชิญหน้าความทุกข์นั้นไม่เลียงหนี แต่ให้มองดูทุกข์นั้นด้วยความรู้เท่าทัน จึงทำให้มีจิตใจปลอดโปร่ง เป็นอิสระ มีปัญญา ไม่ถูกทุกข์บีบคั้น

มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน พระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักนี้เสมอ เมื่อเริ่มประกาศพระศาสนาทรงตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนทั้งหลาย เพื่อความสุขแก่ชนทั้งหลาย เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก” ดังนั้นการดำเนินชีวิตของชาวพุทธทั้งหลายจึงควรดำเนินตามพระดำรัสนี้คือการทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่สังคม เมื่อทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่สำคัญดังกล่าวแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจแนวทางการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีพุทธได้กระจ่างชัดเจนนยิ่งขึ้น

3. ความหมายทั่วไปของความสุจริต

คำว่า “สุจริต” นั้น เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และยากที่จะกำหนดหลักเกณฑ์แน่นอนลงไปให้ชัดเจน หากอธิบายความสุจริตตามกรอบของกฎหมายแล้ว การที่จะกล่าวว่าหลักสุจริตมีต้นกำเนิดมาจากอะไร และเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใดนั้น จึงเป็นการตีกรอบได้ค่อนข้างยาก แต่เมื่อวิเคราะห์จากหลักทางกฎหมาย หลักสุจริตจะแทรกซึมอยู่ในระบบกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายแบบ Common Law และ Civil Law อีกทั้งคำว่า สุจริต ยังเป็นที่คุ้นเคยกันในสังคมมานาน ฉะนั้น หากจะศึกษาที่มาของสุจริตจึงจะต้องศึกษาตั้งแต่การเกิดขึ้นของมนุษย์ เพราะการรวมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั้นเกิดขึ้นมาก่อนที่จะมีกฎหมาย

เจ เอฟ (J.F O' Cornor, 1991) นักคิดตะวันตกพยายามจะอธิบายถึงที่มาของคำว่า “สุจริต” ว่า การที่มนุษย์มีความต้องการที่จะอยู่รอด ต้องการดำรงเผ่าพันธุ์ของตนเอง มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการพึ่งพากันและกัน เพื่อตอบสนองความต้องการดังกล่าว จึงเกิดการรวมกลุ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และโดยเหตุนี้เองมนุษย์จึง

ต้องรู้จักที่จะเรียนรู้ และอดทนต่อสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม ยอมโอนอ่อนผ่อนปรนแก่กัน รวมทั้งต่างก็มีหน้าที่ของตนเอง และได้รับการคาดหวังจากสมาชิกคนอื่นว่าแต่ละคนจะปฏิบัติหน้าที่ของตนเองเพื่อความอยู่รอดของกลุ่ม ต่อมาเมื่อกลุ่มคนดังกล่าวพัฒนาไปเป็นชุมชนที่มีความเจริญมากขึ้น แนวคิดเรื่องหน้าที่นี้ก็พัฒนาตามไปด้วย จากระยะเริ่มแรกซึ่งมักจะเป็นหน้าที่ในลักษณะเพื่อการยังชีพ เช่น เมื่อสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มนั้นกล้าสัตว์ได้ล่อเหยื่อไปตามทางที่ตกลงกันไว้แล้ว สมาชิกอีกคนหนึ่งของกลุ่มจะจับสัตว์นั้น ก็พัฒนาไปสู่หน้าที่ตามคำสัญญา (Obligation of Promise) ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงการที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามสัญญาที่ตนได้ให้สัญญาไว้ เกิดจากเหตุผลในทางปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ของกลุ่มนั่นเอง

คำว่า “สุจริต” ตาม Black’s Law Dictionary 18th Edition ได้อธิบายไว้ว่า หมายถึง สภาวะทางจิตใจอันประกอบด้วย (1) ความซื่อสัตย์ในความเชื่อ หรือวัตถุประสงค์ (2) ความซื่อตรงต่อหน้าที่ หรือหน้าที่ของตน (3) ความสอดคล้องกับมาตรฐานทางการค้า หรือธุรกิจใดๆ อันชอบด้วยเหตุผล ในการต่อรองกันอย่างเป็นธรรม (4) การไร้ซึ่งเจตนาหลอกลวงหรือแสวงหาผลประโยชน์มิชอบ

สิทธิโชค ศรี (2525) หลักสุจริตนั้น ถูกรับรองโดยบทบัญญัติกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกตามกฎหมายแพ่งของประเทศเยอรมัน ค.ศ. 1900 ในมาตรา 157 และมาตรา 242 คำว่าหลักสุจริตในภาษาเยอรมันตรงกับคำว่า Treu und Glauben คำว่า Treue แปลว่า ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ ความน่าเชื่อถือ (Faith, Royalty, Fidelity, Reliability) หรือที่ (ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์, 2526) ได้อธิบายไว้ว่า หลักสุจริต ก็คือหลักความซื่อสัตย์ และความไว้วางใจ แต่การที่จะบอกว่า ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจประกอบด้วยอะไรบ้างนั้น กล่าวได้ว่าทำได้ยากยิ่ง และยอมรับว่าหลักสุจริตนั้นเป็นเรื่องของแนวคิด แม้จะมีผู้พยายามอธิบายหลักสุจริตจากหลักย่อยๆ ที่มาจากหลักสุจริต

อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าการนิยามหลักสุจริตนั้น อาจแบ่งได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ การให้ความหมายในเชิงอัตตะวิสัย (Subjective) และ การให้ความหมายในเชิงภาวะวิสัย (Objective) กล่าวคือ

(1) หลักสุจริตตามความหมายในเชิงอัตตะวิสัยนั้น ได้รับการอธิบายโดยอาศัยความรู้ หรือไม่รู้ข้อเท็จจริงบางประการของบุคคลเป็นสำคัญ ดังเช่นที่ศาลฎีกาได้เคยอธิบายความสุจริตเอาไว้ว่า หมายถึง การกระทำโดยไม่รู้ หรือไม่ควรรู้ถึงความบกพร่องแห่งสิทธิที่มีมาแต่อดีต ตามคำพิพากษาที่ 550/2490 แต่ถ้ามการกระทำโดยรู้ถึงความบกพร่องแห่งสิทธิของตนจะถือว่าสุจริตไม่ได้ ตามคำพิพากษาที่ 1012/2504 และยังให้ได้ความหมายเลยไปถึงว่า ถ้าความไม่รู้นั้นเกิดจากความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้กระทำ ก็ถือว่าไม่สุจริตเช่นเดียวกัน หลักสุจริตที่อธิบายโดยความรู้ หรือไม่รู้ข้อเท็จจริงนี้ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ เรียกว่า หลักสุจริตเฉพาะเรื่อง

(2) หลักสุจริตตามความหมายในเชิงภาวะวิสัย เป็นหลักการพื้นฐานที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงกับความซื่อสัตย์ (Honesty) ความเป็นธรรม (Fairness) ความมีเหตุผล (Reasonableness) การปกป้องความไว้วางใจ (Protection of Reasonable Reliance) การคำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้อื่น (Due Regard for the interest of other party) ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (Considerate Behavior)

(3) ความประพฤติชอบ และการประพฤติในทางที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นสะท้อนถึงการประพฤติในเชิงบวกต่อตัวเองและสังคม ความสุจริตตามมิติของราชบัณฑิตยสถานมิได้สะท้อนถึงการประพฤติที่มีต่อสังคมเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนเข้าไปถึงภายในจิตใจของแต่ละบุคคลด้วย

ความหมาย และประเภทของความสุจริตในพระพุทธศาสนา

สุจริต มาจากบาลีว่า “สุ บทหน้า” แปลว่า “ดี งาม และง่าย” และ “จร ธาตุ” แปลว่า “ประพฤติ” รวมเป็น “สุจริต” แปลรวมกันว่า “ความประพฤติดี, ความประพฤติงาม, และการประพฤติปฏิบัติในวิถีที่เรียบง่าย การประพฤติดี งาม และง่ายนั้น สะท้อนผ่าน 3 มิติคือ

(1) กายสุจริต เป็นการประพฤติดี และงดงามทางกาย โดยงดเว้นจากการไม่เบียดเบียน และฆ่าสัตว์ (ปาณาติบาต) การไม่แย่งชิง คดโกง ยักยอก และลักพาสิ่งของที่เจ้าของมิได้อนุญาต (อทินนาทาน) และการประพฤติผิดในเรื่องกามคุณจนขาดความสำรวมระวัง (กาเมสุมิฉฉาจาร)

(2) วชิสุจริต เป็นการประพฤติดี และงดงามทางกาย โดยการงดเว้นจากการพูดเท็จ และบิดเบือนเพื่อให้มา หรือให้บุคคลอื่นในทางที่ผิด (มุสาวาท) การพูดจาเหน็บแนม และส่อเสียดบุคคลอื่น (ปสุณวาจา) การพูดคำหยาบคายเพื่อให้คนอื่นเจ็บใจ (ผรุสวาจา) และการพูดจาเพื่อเจ้า หาสาระมิได้จากการพูดเหล่านั้น (สัมผัปปลาปะ)

(3) มโนสุจริต เป็นการประพฤติดี และงดงามทางจิตใจ โดยการไม่เพ่งเล็งที่จะแสวงหาช่องทางเพื่อให้ทรัพย์สินสมบัติของคนอื่น (อนภิขมา) การไม่ผูกพยาบาทจองเวรคนอื่น (อพยาบาท) และการมีความคิดในทางที่ถูกต้องเหมาะสม มีปัญญาคิดพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง (สัมมาทสิฐ)

การดำเนินชีวิตด้วยหลัก “สุจริตธรรม” หรือ “ความซื่อสัตย์สุจริต” อันเป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเตือนให้พุทธศาสนิกชนได้ตระหนักรู้ว่า การดำรงตนอยู่ในครรลองของสุจริตธรรมนั้น ธรรมะจะรักษาคนที่คิด พูด และทำอย่างสุจริตให้มีความสุขทั้งในโลกนี้ และโลกอื่น ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิต และความซื่อสัตย์สุจริตจะเป็นพื้นฐาน หรือตัวชี้วัดความดีงามในการใช้ชีวิตร่วมกันกับคนอื่นๆ ในสังคม

ชีวิตที่สะอาดตามความมุ่งหมายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าว สอดรับกับพุทธพจน์อย่างมีนัยสำคัญดังบทว่า “มหาบุรุษทรงยินดีในสัจจะ ในธรรม ในการฝึก ในความสำรวมในความสะอาด ในศีลที่เป็นอภัย ในอุโบสถกรรม ในความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ในกรรมอันไม่สาหัส ทรงสมาทานมั่น ทรงประพฤติอย่างรอบคอบ ซึ่งคำว่า “สะอาด” ในคำว่า “ชีวิตสะอาด” นั้น หมายถึง ความสะอาดใน 3 มิติ คือ สุจริต 3 ประการ คือ กายสุจริต (ประพฤติชอบด้วยกาย) (2) วชิสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา (3) มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ กล่าวคือ ชีวิตสะอาดที่พระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งเน้นนั้นสอดคล้องกับความสะอาดตามความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่มีพระประสงค์ให้พัฒนาความสะอาดที่ดำรงอยู่บนฐานของความสุจริตทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ และความสุจริตดังกล่าวจึงได้กลายเป็นพื้นฐานความดีทุกประการดังที่พระเจ้าอยู่หัวทรงเน้น

การยึดมั่นอยู่ใน “สุจริตธรรม” มิได้ส่งผลต่อการดำเนินในปัจจุบันเท่านั้น แต่ได้ขยายผลดีไปสู่ชีวิตในอนาคตเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ชีวิตหลังความตาย” ดังที่มีคำถามถึงพระพุทธเจ้าว่า “อะไรหนอเป็นเหตุปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายไปแล้วจะเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้น่าเลื่อมใสในหมู่คณัธัพพะ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ... นี้แล เป็นเหตุปัจจัยให้บุคคลบางคนในโลกนี้ หลังจากตายไปแล้ว จะเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเทพทั้งหลายผู้น่าเลื่อมใสในหมู่คณัธัพพะ

นอกจากนี้ พระองค์ทรงย้ำให้เห็นความสำคัญของการยึดมั่นอยู่ในสุจริตธรรมจะก่อให้เกิดความสุขในทุกลมของการดำเนินชีวิตว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดประพฤติชอบด้วยกาย (กายสุจริต) ประพฤติชอบด้วยวาจา (วชิสุจริต) ประพฤติชอบด้วยใจ (มโนสุจริต) ในเวลาเช้า เวลาเช้านี้ก็เป็นเวลาที่ดีของสัตว์เหล่านั้น ประพฤติชอบในเวลาเที่ยง ก็เป็นเวลาที่ดีของสัตว์เหล่านั้น ประพฤติชอบในเวลาเย็นก็เป็นเวลาที่ดีของสัตว์เหล่านั้น”

สรุปแล้วจะเห็นว่า การยึดมั่นอยู่ในสุจริตธรรมนั้นจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินชีวิต และการยึดมั่นดังกล่าว จะก่อให้เกิดความสุขในทุกลมของการประพฤติและปฏิบัติ ซึ่งสุจริตธรรมจะทำหน้าที่ในการดูแลรักษาคนที่ปฏิบัติให้มีความสุขทั้งเวลาเช้า เวลาเที่ยง และเวลาเย็น อีกทั้งสุจริตธรรมที่พัฒนาให้เกิดมีในจิตใจนั้น จะส่งผลต่อการทำงาน ครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลกต่อไป

หลักธรรมที่สนับสนุนและส่งเสริมความสุจริต

การพัฒนาความสุจริตให้ส่งผลในเชิงบวกต่อชีวิตของแต่ละบุคคลนั้น จำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมอื่นๆ เข้ามาช่วยเป็นพลังเสริม เพื่อการพัฒนาองค์ธรรมข้อนี้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดรูปธรรมในการแสดงออกต่อตัวเองและสังคมมากยิ่งขึ้น สำหรับหลักธรรมที่สามารถนำมาสนับสนุนความสุจริตทางกาย วาจา และใจนั้น ประกอบด้วยหลักธรรมอย่างน้อย 3 ชุดดังต่อไปนี้

(1) **หลักหิริโอตตปปะ** คำว่า “หิริ” หมายถึง “การละอายต่อบาป” ซึ่งคำว่า “บาป” หมายถึง “สิ่งที่ทำให้จิตใจเสีย คือมีคุณภาพต่ำลง ไม่ว่าจะเสียในแง่ใดล้วนเรียกว่าบาปทั้งสิ้น สิ่งที่ทำแล้วเป็นบาป หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง บาปหมายถึงสิ่งที่มนุษย์นั้นไม่ควรกระทำ ไม่ว่าจะด้วยทาง กาย วาจา หรือใจ เพราะเป็นสิ่งที่พึงจะนำทุกข์มาให้แก่ตน และผู้อื่น บาปในบริบทนี้ คือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “สุจริต” นั่นคือ “ทุจริต” ฉะนั้น หิริ จึงหมายถึงการเกรงกลัวต่อความทุจริตอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีมนุษย์กำลังตัดสินใจกระทำ ไม่ว่าจะเป็นการทุจริตทางใจที่เริ่มจากการคิดและมุ่งหวังจะคดโกง หรือคอร์รัปชัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การคิดแสวงหาช่องทางที่จะกระทำ เมื่อตัดสินใจแล้วจึงนำกายไปคดโกงด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมไปถึงการใช้วาจาพูดจาหวานล่อม หรือบิดเบือนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตัวเองปรารถนา

ในขณะที่โอตตปปะ หมายถึง “การเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดขึ้นตามมา” การที่มนุษย์ตระหนักรู้ถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังที่ได้ตัดสินใจทุจริตคดโกงด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการถูกจับได้ การติดคุก และการเสียชื่อเสียงเกียรติภูมิของตัวเอง และตระกูล จึงจะเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้มนุษย์หยุดยั้งที่จะตัดสินใจประพฤติดุจริตคดโกงทรัพย์สินสมบัติของบุคคลอื่น หรือสมบัติสาธารณะ

หลักธรรมว่าด้วยหิริโอตตปปะ อันหมายถึงความละอายต่อบาป และเกรงกลัวต่อผลบาปที่จะเกิดตามมานั้น ถือได้ว่า เป็นแรงจูงใจสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ยึดมั่นอยู่ในความสุจริตทั้งใจ กาย และวาจา แต่เมื่อใดก็ตามที่ธรรมคุณนี้ล้นสลายลงไปจากใจ จะทำให้มนุษย์ไม่สามารถอยู่ร่วมกันในโลกได้อย่างมีสันติสุข เพราะหลักธรรมชุดนี้ ถือได้ว่าเป็นธรรมสำหรับคุ้มครองโลก เพื่อให้ชาวบ้านละอาย และเกรงกลัวที่จะทำให้เกิดพลาดบกพร่องต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก

ตัวแปรสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ไม่ละอาย และเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดตามมาก็คือ “ความโลภ” จากกรณีศึกษาจำนวนมากพบว่า เมื่อมนุษย์ถูกความโลภครอบงำ จะกลายเป็นแรงจูงใจให้มนุษย์เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น ตัวอย่างที่เกิดขึ้นในคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ “กรณีที่เกิดขึ้นในอัครคณสูตร” ที่ประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งนี้ เมื่อข้าวสาธิตเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ มนุษย์จะเก็บข้าวรับประทานเพียงเพื่อประทังความหิว เมื่ออิ่มแล้วก็กลับไปทำหน้าที่ของตัวเอง แต่เมื่อจำเริญรกาลผ่านไป มนุษย์บางกลุ่มสนใจเฉพาะความอยู่รอดของตัวเอง รวมไปถึงครอบครัวของตนเอง จึงเกิดการสะสมโดยการเก็บเกี่ยวข้าวสาธิตที่เป็นสมบัติสาธารณะไปเป็นของตนเอง โดยมีได้สนใจความอยู่รอดของคนอื่น จึงตัดสินใจเก็บเกี่ยวไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนโดยไม่สนใจ และกลัวว่าคนอื่นจะอยู่รอดหรือไม่ จากความไม่ละอายใจต่อเพื่อนร่วมสังคม และไม่เกรงกลัวว่าสังคมจะตำหนิหรือไม่ดังกล่าว จะทำให้สังคมเกิดความโกลาหล และขาดสันติสุขจนเป็นที่มาของการทุพตอ และดำเนินซึ่งกันและกัน

(2) **หลักสัมมาอาชีวะ** สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นมิฉฉาอาชีวะ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการแสวงหาปัจจัยมาบริโภคที่มีชอบ คือการโกงหรือหลอกลวง เว้นการประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญ และการต่อลาภด้วยลาภ หรือก็คือการแสวงหาลาภโดยไม่ประกอบด้วยความเพียร (สัมมาวายามะ) คือขี้เกียจ อยากได้มาง่ายๆโดยไม่อาศัยกำลังแห่งสติปัญญาและร่างกาย ข้าโลกจนไม่ชอบธรรม เช่น ทุจริตคดโกง การเบียดเบียนลูกจ้าง และทำลายสิ่งแวดล้อม

หลักสมาธิปฏิบัติ สะท้อนถึงการไม่ประกอบอาชีพที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมโดยภาพรวม ซึ่งหลักพระพุทธศาสนาได้ให้กรอบเอาไว้ 5 ประการ คือ (1) สัตตวันนชา คือ การขายอาวุธ ได้แก่ อาวุธปืน อาวุธเคมี ระเบิด นิวเคลียร์ อาวุธอื่น ๆ เป็นต้น อาวุธเหล่านี้หากมีเจตนาเพื่อทำร้ายกัน จะก่อให้เกิดการทำลายล้างซึ่งกันและกัน โลกจะไม่เกิดสันติสุข (2) สัตตวันนชา หมายถึง การค้าขายมนุษย์ ได้แก่ การค้าขายเด็ก การค้าทาส ตลอดจนการใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณ รวมถึงการขายตัวหรือขายบริการทางเพศทั้งของตัวเองและผู้อื่น (3) มังสวันนชา หมายถึง การค้าขายสัตว์เป็น สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหารเป็น การส่งเสริมให้ทำผิดศีลข้อที่ 1 คือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (4) มัชชวันนชา หมายถึง การค้าขายน้ำเมา ตลอดจนการค้าสารเสพติดทุกชนิด รวมถึงการเสพเอง และ (5) วิสวันนชา หมายถึง การค้าขายยาพิษ ซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้ใช้ รวมทั้งเป็นอันตรายต่อสัตว์

การเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิชาชีพทั้ง 5 ประการดังกล่าว จะเป็นตัวแปร หรือปัจจัยเกื้อหนุนให้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการทุจริตในโอกาสต่างๆ ต่อไป เพราะอาชีพเหล่านี้มักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่มีอิทธิพล และกลุ่มผลประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ฉะนั้น การยึดมั่นในสมาธิปฏิบัติ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ตั้งมั่นอยู่ในความสุจริตทั้งทางใจ กาย และวาจา และประสบความสำเร็จดังที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ยศย่อมเจริญแก่ผู้มี ความหมั่น มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ สำรวมแล้ว เป็นอยู่โดยธรรม ไม่ประมาท”

(3) หลักสันโดษ ความสันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ คือความรู้จักพอดี ความรู้จักพอเพียงมีลักษณะ 3 อย่าง คือ (1) ยินดีพอใจในสิ่งที่มิได้มา ด้วยเรี่ยวแรงของตนในทางชอบธรรม ไม่ดิ้นรนอยากได้จนทำให้เกิดความเดือดร้อน (2) ยินดีพอใจกำลังของตน ใช้กำลังที่มีอยู่ เช่นความรู้ ความสามารถให้เกิดผลเต็มที่ ไม่ย่อหย่อนบกพร่อง (3) ยินดีพอใจแต่ไม่เกินเลย คือรู้จักพอเป็น อิ่มเป็น และแบ่งปันส่วนที่เกินเลยไปเอื้อเฟื้อผู้อื่นตามสมควร ความสันโดษ เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอดีในชีวิตประจำวัน ไม่ฟุ้งเฟ้อเกินไป ไม่เขียมเกินไป ไม่ฟุ้งซ่านจนเกิดเดือดร้อน เป็นต้น เป็นแนวปฏิบัติกลางๆ เพื่อให้ชีวิตมีความอึด ไม่พร่อง

ความสันโดษเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่จะเข้าไปทำหน้าที่ในการพัฒนาความสุจริตให้เกิดขึ้น เพราะเมื่อมนุษย์ยินดี และพอใจการแสวงหาทรัพย์ตามศักยภาพของตนเองแล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะประพฤติตัวและดำรงตนอยู่ในฐานะของความสุจริต ไม่พยายามที่จะแสวงหาช่องทางในการทุจริตคอร์รัปชัน สมบัติสาธารณะหรือสมบัติที่บุคคลอื่นๆ รัก และหวงแหน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “จงสันโดษในสิ่งเสพ แต่อย่าสันโดษในกุตลธรรม” เมื่อแต่ละคนสันโดษในสิ่งเสพ ย่อมเป็นการง่ายที่จะดำรงตนอยู่ในความสุจริต อีกทั้งเป็นการพัฒนาตัวสุจริตธรรมให้เจริญ และมีขึ้นภายในจิตใจ สุจริตธรรมจะกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันมิให้เกิดการพัฒนาสังคมไทย

แนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาความสุจริตที่เหมาะสมแก่ชีวิตและสังคมไทยปัจจุบัน

เมื่อก้าวถึงการพัฒนางานธรรมเรื่อง “ความสุจริต” ให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตและสังคมนั้น ต้องอาศัยทั้งปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) โดยการคิดวิเคราะห์ถึงผลดีจากการยึดมั่นอยู่ในสุจริตธรรมอย่างรอบด้าน ในขณะเดียวกัน ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆชะ) หรือสิ่งแวดล้อมภายนอกเข้ามากระตุ้นเตือนให้เกิดการศึกษา และเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง ฉะนั้น กระบวนการพัฒนาจึงมี 3 ระดับ คือ (1) ต้องเปิดพื้นที่ให้ความรู้ และความเข้าใจอย่างรอบด้าน (Cognitive) (2) ความเข้าใจดังกล่าวจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติ (Attitude Change) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน อันเนื่องมาจากการเห็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งที่เรียนรู้ และ (3) การมีพฤติกรรมที่ถูกต้องและเหมาะสมในมิติของความสุจริตที่

แสดงออกโดยการไม่คัดโกงคอร์รัปชันสมบัติของบุคคลอื่นๆ หรือสมบัติสาธารณะที่เป็นของสังคม สำหรับแนวทางในการดำเนินการนั้น ควรประกอบด้วยประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

(1) **การจัดการความรู้เกี่ยวกับความสุจริต** จุดเริ่มต้นในการดำเนินการด้วยเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับความสุจริตเพื่อให้เป็น “ศูนย์กลางความรู้เกี่ยวกับความสุจริต” โดยการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างฐานองค์ความรู้เกี่ยวกับ “สุจริต” หรือการจัดการความรู้เกี่ยวกับความสุจริต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำวิจัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และสภาวิจัยแห่งชาติควรให้นำหนักโดยการสนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัยอย่างรอบด้านทั้งในเชิงลึกและด้านกว้าง ซึ่งเน้นการศึกษาในภาคทฤษฎี เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลพื้นฐานของหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับความสุจริตของตะวันตกและตะวันออก ครอบคลุมถึงหลักการที่ปรากฏอยู่ในศาสนาต่างๆ ตัวแปรสำคัญที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจลึกซึ้งคือแง่มุมเชิงลึกที่มีอยู่ในศาสนา เพราะหลักการศาสนาจะเป็นพื้นฐานสำคัญให้ศาสนิกชนต่างๆ ได้นำไปประยุกต์ใช้ และนำเสนอในมิติอื่นๆ ต่อไป นอกจากนี้ ควรนำข้อมูลดังกล่าวไปสู่เวทีของการสัมมนาเชิงวิชาการอันจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่งนักการศาสนา นักวิชาการ และนักปฏิบัติของกลุ่มต่างๆ ในสังคม เพื่อที่จะได้อธิบาย ตีความ และประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับหลักการของศาสนา และค่านิยมทางสังคมต่อไป

(2) **การจัดทำแผนที่ว่าด้วยความสุจริต** แผนที่ว่าด้วยความสุจริต (Integrity Map) จะเป็นแผนที่ซึ่งสำรวจความสุจริตในทุกภูมิภาคของประเทศไทย รวมไปถึงจังหวัดต่างๆ ที่ครอบคลุมถึงองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ รวมไปถึงหน่วยงาน กรม กระทรวง และบริษัทต่างๆ ที่ดำเนินธุรกิจในประเทศไทย เพื่อที่จะได้วิเคราะห์สภาพความสุจริตขององค์กรต่างๆ รวมไปถึงการวิเคราะห์สภาพปัญหา อุปสรรค ปัจจัย และตัวแปรในการพัฒนาศักยภาพความสุจริตและโปร่งใส แนวทางการจัดทำแผนที่ความสุจริตดังกล่าวจะต้องมองให้เห็นภาพทั้งระบบ แต่ในระบบใหญ่จะมีระบบย่อยที่แบ่งออกเป็นภาค เป็นองค์กร และหน่วยงานที่เป็นภาครัฐและเอกชน ซึ่งจะช่วยให้ง่ายต่อการบริหารจัดการได้อย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(3) **การค้นหามิติปัญหาท้องถิ่นว่าด้วยการเสริมสร้างความสุจริต** สังคมไทยมีมิติปัญหาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการป้องกัน และเสริมสร้างความสุจริตในหลายมิติ ที่ครอบคลุมในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย โดยแยกย่อยออกไปตามชุมชน และหมู่บ้านต่างๆ แนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาความสุจริตให้เกิดขึ้นในสังคมไทย จำเป็นต้องกลับไปวิเคราะห์ฐานรากทางวัฒนธรรม และประเพณีที่เป็นจุดแข็งของแต่ละชุมชน แล้วนำจุดแข็งดังกล่าวมาพัฒนาและต่อยอดให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองต่อไป

(4) **การพัฒนาองค์กรสุจริตต้นแบบ** การเสริมสร้าง และพัฒนาองค์กรต้นแบบด้านสุจริต ถือได้ว่าเป็นการกระตุ้นให้สังคม และองค์กรต่างๆ ได้กลับมาพิจารณาตัวเองแบบที่ดีดังกล่าว แล้วนำตัวเองที่ดีไปพัฒนา และต่อยอดให้สอดคล้องกับองค์กรของตัวเอง ด้วยเหตุนี้ องค์กรต้นแบบจะกลายเป็นแหล่งศึกษาและเรียนรู้จากองค์กรและหน่วยงานอื่นๆ โดยให้องค์กรต้นแบบได้ทำหน้าที่ในการฝึกฝน และพัฒนาองค์กรอื่นๆ ให้พัฒนาจุดแข็งของตัวเองต่อไป เพื่อให้การพัฒนาองค์กรต้นแบบได้ขยายตัวออกไปสู่องค์กรอื่นๆ หรือภูมิภาคอื่นๆ

(5) **การพัฒนา และต่อยอดหมู่บ้านซ่อสะอาดสู่หมู่บ้านสุจริตอย่างยั่งยืน** ตามที่นักศึกษาหลักสูตรนักบริหารการป้องกันและปราบปรามการทุจริตระดับสูง รุ่นที่ 5 ได้เข้าไปร่วมกันจัดทำยุทธศาสตร์รุ่นโดยการร่วมกันพัฒนา “หมู่บ้านซ่อสะอาด” นั้น ฐานสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านซ่อสะอาดคือ “ความสุจริต” จึงสมควรอย่างยิ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ หรือกระทรวงมหาดไทย จะได้เข้าไปช่วยสนับสนุนกิจกรรมและโครงการดังกล่าวให้เกิดความยั่งยืน รวมไปถึงการขยายฐานการพัฒนาไปสู่หมู่บ้านอื่นๆ อีกกว่า 80,000 หมู่บ้าน เพื่อให้หมู่บ้านเหล่านั้นเป็นหมู่บ้านที่ยึดมั่นอยู่ในหลักการแห่งความสุจริต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำ “บวร” คือ บ้าน วัด และโรงเรียนมาร่วมเป็นกลไกใน

การพัฒนาและส่งเสริมความสุจริตให้มีความยั่งยืน การพัฒนาโดยยึดหมู่บ้านเป็นฐานนั้น จะนำไปสู่การบ่มเพาะสุจริตธรรมให้เจริญเติบโตขึ้นภายในใจของประชาชนในชุมชนต่อไป

(6) **การจัดหลักสูตรพัฒนาสุจริตธรรมสู่ชีวิตสะอาดอย่างยั่งยืน** การจัดหลักสูตรนี้จะส่งผลในเชิงบวกต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนตั้งฐานราก โดยการปลูกฝังหลักสุจริตธรรมตั้งแต่ระดับอนุบาลไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย โดยใส่ประเด็นนี้หลังไปในวิชาหน้าที่พลเมือง และศีลธรรม เพื่อให้เยาวชนเกิดค่านิยมโตไปแล้วไม่โกง ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรนี้จะต้องเชื่อมโยงเข้ากับบริบทของประชาคมอาเซียน โดยนำบริบทของประเทศที่มีมาตรฐานความโปร่งใสมาเป็นฐาน หรือต้นแบบในการเรียนรู้ ผสานเข้ากับกิจกรรมยุทธศาสตร์สะอาดในประชาคมอาเซียน หลักสูตรเหล่านี้ ควรเป็นการจัดการร่วมระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชน และองค์กรอิสระ เช่น สำนักงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ซึ่งจะทำให้ได้เยาวชนคนสะอาด และเป็นต้นแบบให้เยาวชนกลุ่มอื่นๆ ได้รับแรงบันดาลใจที่จะพัฒนาตนเองต่อไป

(7) **การจัดทำตัวชี้วัดว่าด้วยการพัฒนาสุจริตธรรม** สิ่งสำคัญในเชิงวิชาการคือ การจัดทำตัวชี้วัดว่าด้วยความสุจริต ซึ่งสามารถทำตัวชี้วัดในทุกระดับ โดยเริ่มจากระดับอนุบาล ควรจัดทำตัวชี้วัดให้เด็กอนุบาลได้ซึมซับและพัฒนาอย่างไร รวมไปถึงระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และระดับมหาวิทยาลัย ในทุกระดับเหล่านี้ต้องมีตัวชี้วัดที่จะกำหนดค่ามาตรฐานในการพัฒนาสุจริตธรรม ซึ่งตัวชี้วัดเหล่านี้ จะไปสัมพันธ์กับเนื้อหา กิจกรรม โครงการ และเป้าหมายในการพัฒนาในระดับต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาสุจริตธรรมมีความเป็นรูปธรรม และมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

บทสรุป

เมื่อกล่าวถึงความหมายของความสุจริตนั้น เมื่อวิเคราะห์ความหมายของ “สุจริต” โดยพยัญชนะจะประเด็นที่น่าสนใจว่า “สุจริตสะท้อนแง่มุมของการประพฤติดี การประพฤติงาม และการประพฤติงาม”

หลักสุจริตธรรมนั้นจัดได้ว่าเป็นรากฐานความดีทุกประการ เพราะหากบุคคลใดมีหลักสุจริตธรรมภายในจิตใจ จะกลายเป็นบุคคลที่มีชีวิตที่สะอาด ทั้งทางจิตใจ ทางกาย และทางวาจา ซึ่งความสะอาดของชีวิตทั้ง 3 ด้านนั้น จะส่งผลโดยตรงต่อการเป็นอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขภายในครอบครัว ชุมชน องค์กร สังคม และประเทศชาติ รวมถึงก้าวไปสู่การสร้างความสะอาดในระดับโลกด้วย จะเห็นว่า ความสะอาดในสังคม หรือระดับประเทศนั้น จึงมีรากฐานสำคัญมากจากความสะอาดในเชิงปัจเจกของประชาชนในครอบครัว ด้วยเหตุนี้การพัฒนาความสะอาด จึงจำเป็นต้องเริ่มต้นมาจากรากฐานของชุมชนคือทุกชีวิตที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า จงตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมความดี โดยการประพฤติธรรมให้สุจริต อย่าประพฤติธรรมให้ทุจริต เพราะสิ่งที่จะรักษามนุษย์และสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขคือสุจริตธรรมนั่นเอง

ถึงกระนั้น การที่จะส่งเสริม และพัฒนาความสุจริตได้อย่างครอบคลุมได้นั้น ควรที่จะนำหลัก หิริ โอตตัปปะ คือ ความละอายต่อบาป หรือความทุจริต และความเกรงกลัวต่อผลของบาป คือการทุจริต อีกทั้งนำหลักสัมมาอาชีวะ หรือสัมมาชีพเข้ามาช่วยกระตุ้นเตือน เพราะสัมมาชีพ หรือการทำมาหาเลี้ยงชีพนั้น ควรอยู่บนครรลองของความสุจริต ไม่แสวงหาช่องทาง หรือบิดเบือนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ในช่องทางที่ก่อให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน อันจะส่งผลเสียในภาพรวมต่อการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติ

บทบาท และหน้าที่ในการพัฒนา และส่งเสริมความสุจริตให้เกิดขึ้นในสังคมไทยนั้น จึงไม่ควรผลักภาระให้แก่กลุ่มคน หรือกลุ่มบุคคลใดกลุ่มบุคคลหนึ่ง แต่ควรเริ่มต้นปลูกฝัง และกระตุ้นเตือนในทุกองคาพยพในสังคมไทย ในขณะที่แง่มุมด้านการศึกษา นั้น ควรเสริมสร้างพลังสุจริตเข้าไปในหลักสูตรที่ว่าด้วยวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม เพื่อให้เด็กเยาวชนละลายตัว และเกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริต อันจะส่งเสริมให้เกิด

พฤติกรรมโตไปแล้วไม่โกงประเทศชาติบ้านเมือง ซึ่งจะทำให้พลเมืองอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของกันและกัน

เอกสารอ้างอิง

- ชนภณ สมหวัง. (2543). *พุทธธรรม : คู่มือมนุษยศตวรรษที่ 21*. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ฉบับประจำวันจันทร์ 11 มกราคม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2014). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2547). *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาให้ได้ผล*. สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รพี เทียมทรัพย์. (2526). *หลักสุจริตคือหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ*. ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ดร.สมศักดิ์ สิงห์พันธ์ (ม.ป.ท.).
- สิทธิโชค ศรีเจริญ. (2525). *หลักสุจริตในการปฏิบัติตามลัทธิประกันภัย*. วารสารกฎหมาย 7.(1 มิถุนายน
- J.F O' Cornor. (1991). *Good Faith in International Law*. (Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited. supra note 1, p 124, Simon Whittaker and Reinhard Zimmermann, Supra note 8.